

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
TARPTAUTINĖS IR EUROPOS SĄJUNGOS TEISĖS INSTITUTAS

RŪTA SEREIKAITĖ
TARPTAUTINĖS TEISĖS PROGRAMA

**AGRESIJOS NUSIKALTIMO ANALIZĖ ŠIUOLAIKINIŲ JĖGOS PANAUDOJIMŲ
KONTEKSTE**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
Prof. dr. Justinas Žilinskas

Vilnius, 2016

TURINYS

SANTRUMPŲ SĄRAŠAS	3
ĮVADAS.....	4
1. AGRESIJOS SAMPRATOS RAIDA.....	9
2. AGRESIJOS NUSIKALTIMO APIBRĖŽIMO ANALIZĖ	22
2.1. Agresijos aktas.....	22
2.1.1. Ginkluotųjų pajėgų panaudojimas	24
2.1.2. Ginkluotos jėgos panaudojimas atliktas vienos valstybės prieš kitą valstybę.....	25
2.1.3. Ginkluotųjų pajėgų panaudojimas prieš kitos valstybės suverenitetą, teritorinį vientisumą ar politinę nepriklausomybę arba bet koku kitu Jungtinių Tautų Chartijai prieštaraujančiu būdu.....	32
2.1.4. Agresijos aktas ir kibernetinė ataka.....	33
2.1.5. Apibendrinimas.....	37
2.2 Agresijos nusikaltimas.....	38
2.2.1. Vadovavimo reikalavimas (<i>ratione personae</i>)	38
2.2.2. Agresijos nusikaltimo sudėties klausimai	40
2.2.3 Atitinkamo agresijos akto masto reikalavimas	41
2.3. Kitos nuomonės.....	44
3. RUSIJOS-UKRAINOS KONFLIKTO ANALIZĖ AGRESIJOS NUSIKALTIMO KONTEKSTE.....	45
3.1. Faktų apžvalga.....	45
3.2. Įvykių analizė	51
IŠVADOS.....	64
PASIŪLYMAI.....	67
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	68
ANOTACIJA LIETUVIŲ IR ANGLŲ KALBOMIS.....	86
SANTRAUKA LIETUVIŲ KALBA	87
SANTRAUKA ANGLŲ KALBA	89
PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ	91

SANTRUMPŲ SĄRAŠAS

ES – Europos Sąjunga

ESBO – Europos Saugumo ir Bendradarbiavimo Organizacija

JT – Jungtinės Tautos

JT GA – Jungtinių Tautų Generalinė Asamblėja

JT ST – Jungtinių Tautų Saugumo Taryb

SSRS - Sovietų Socialistinių Respublikų Sąjunga

TBT – Tarptautinis Baudžiamasis Teismas

TS – Tautų Sąjunga

TTT – Tarptautinis Teisingumo Teismas

IVADAS

Baigiamojo darbo aktualumas. Nesutarimai tarp valstybių, lydimi karinės jėgos panaudojimo, nėra naujiena - valstybės nuo senovės yra linkusios tarptautiniuose santykiuose panaudoti agresiją, kad pasiektų tam tikrus tikslus, pavyzdžiui, ekonominius, politinius ar ideologinius. Kaip bus apžvelgta moksliniame darbe, XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje valstybės suvokė, kad jėgos panaudojimas nėra tinkamas tarptautinių santykių vedimo būdas ir agresiją reikia pažaboti tarptautiniu lygmeniu, pasitelkiant teisinius instrumentus. Taigi XX a. buvo priimta viena iš reikšmingiausių tarptautinius santykius reguliuojančių normų – Jungtinių Tautų Chartijos 2 straipsnio 4 punktas, kuris įtvirtina draudimą tarptautiniuose santykiuose panaudoti jėgą. Šis mokslinis darbas nagrinės atsakomybės už šios normos pažeidimus klausimą. 1998 metais, priimant Tarptautinio Baudžiamojo Teismo (toliau - TBT) Romos statutą, agresijos nusikaltimas buvo įvardintas kaip vienas iš keturių tarptautinį baudžiamąjį persekiojamą užtraukiančių nusikaltimų. Tačiau TBT kol kas negali šio nusikaltimo atžvilgiu įgyvendinti jurisdikcijos, nes agresijos nusikaltimo apibrėžimas buvo parengtas tik 2010 m. Kampaloje vykusios TBT Statuto peržiūros konferencijos metu ir iki šiol nėra įsigaliojęs. Nepaisant to, jog tarptautinė bendrija stengiasi pažaboti agresiją ir neteisėtą jėgos panaudojimą, pasaulyje nuolat vyksta tarptautiniai konfliktai. Pavyzdžiui, pastaraisiais metais daug dėmesio ir diskusijų sukelia konfliktas tarp Rusijos ir Ukrainos, tad kyla poreikis rasti atsakymą į klausimą, ar naujasis agresijos nusikaltimo apibrėžimas yra tinkamas, siekiant atgrasinti valstybes nuo jėgos panaudojimo. Tema aktuali ne tik tuo atžvilgiu, kad pasaulyje nuolat vyksta agresijos panaudojimo atvejai, kurie skatina mus diskutuoti apie teisinės bazės draudžiančios agresiją efektyvumą, bet ir tuo atžvilgiu, kad šiuolaikiniame amžiuje kinta ir jėgos panaudojimo formos – pavyzdžiui, technologijų vystymosi dėka galima pasitelkti kompiuterius ir rengti kibernetines atakas, kurios savo padariniais gali ne tik, kad prilygti kinetinių atakų padariniams, bet ir juos pralenkti. Nuolat kintantys ir tobulėjantys kariavimo būdai veikia tarptautinį teisinį reguliavimą, tad reikia išnagrinėti, ar šiuo metu esama teisinė bazė yra prisitaikiusi atremti naujus iššūkius. Agresijos nusikaltimo apibrėžimo priėmimas yra neabejotinai didelis žingsnis visuotinio saugumo link, tačiau apibrėžimo suformulavimas taip pat iškėlė daug klausimų. Taigi pasireiškiantis mokslinių žinių trūkumas padaro nagrinėjamą temą aktualia.

Tiriamos problemos. Atsižvelgiant į baigiamojo darbo aktualumą, šiame moksliniame darbe autorė kelia tokias pagrindines problemas:

1. Ar agresijos nusikaltimo apibrėžimas, priimtas 2010 m. Kampalos peržiūros konferencijoje, yra tinkamai suformuluotas, kad Tarptautinis Baudžiamasis Teismas

galėtų pradėti persekiojimą prieš asmenis, kurie atsakingi už neteisėtą jėgos panaudojimą?

2. Ar naujasis agresijos nusikaltimo apibrėžimas apima ne tik kariavimą pasitelkiant ginklus, bet ir naujas jėgos panaudojimo formas?
3. Ar Rusijos veiksmai Ukrainoje užtrauktų Rusijos Federacijos prezidentui V. Putinui individualią baudžiamąją atsakomybę pagal Kampalos pakeitimus?

Temos naujumas ir tiriamos problemos ištyrimo lygis. Moksliniame darbe nagrinėjama tema yra iki šiol netyrinėta Lietuvos teisės mokslininkų. Nors užsienio literatūroje jau yra analizuoti Kampalos pakeitimai, tačiau jie nagrinėjami tik fragmentiškai ir labiau teoriniu atžvilgiu – pavyzdžiui, nėra mokslinių darbų, kurie išsamiai analizuotų Rusijos - Ukrainos konfliktą agresijos nusikaltimo kontekste.

Šiuo metu esančią literatūrą ir mokslines idėjas, kuriomis bus remiamasi baigiamajame darbe, galima sugrupuoti pagal nagrinėjamų klausimų pobūdį:

1. Pateikiant agresijos sampratos istorinę genezę, pažymėtini šie autoriai: I. Brownlie, kuris vienas iš pirmųjų pateikė išsamią jėgos panaudojimo reguliavimo apžvalgą¹; S. Neff, kurio istorinė analizė ir šiuolaikiškos įžvalgos padėjo suvokti pačios karo sąvokos reikšmę bei karo sampratos genezę²; S. Katuoka, nagrinėjęs agresijos sąvokos formavimosi procesą pradedant Tautų Sąjungos paktu, baigiant Jungtinių Tautų Rezoliucija dėl agresijos apibrėžimo³; B. Simma ir kiti Jungtinių Tautų Chartijos komentaro bendraautoriai, kurių išsami šio dokumento analizė padėjo gilinantis į uždraudimo tarptautiniuose santykiuose panaudoti jėgą esmę⁴; J. Žilinskas, kurio tyrinėjimai padėjo analizuoti „*bellum justum*“ koncepciją⁵. Nė vienas iš prieš tai paminėtų autorių atliktų mokslinių darbų sistemiškai nenagrinėjo agresijos sampratos vystymosi nuo seniausių laikų iki šios dienos, taigi magistrinio darbo autorė pateiks susistemintą agresijos sampratos formavimosi apžvalgą.
2. Analizuojant agresijos akto bei nusikaltimo požymius, itin reikšmingos šių mokslininkų mintys: S. Sayapin, kuris 2014 metų monografijoje nuosekliai išnagrinėjo tiek agresijos akto, tiek nusikaltimo požymius, tačiau į juos pažvelgė labiau per istorinę atskirų požymių vystymosi prizmę⁶; R. Heinsch, kuris tyrinėjo naujojo agresijos nusikaltimo

¹ Ian Brownlie, *International Law and the Use of Force by States* (Oxford: Oxford University Press, 1963).

² Stephen C. Neff, *War and the law of nations: a general history* (Cambridge: Cambridge University Press, 2005).

³ Saulius Katuoka, „Agresijos samprata tarptautinėje teisėje“, *Jurisprudencija* 10, 88 (2006): 16-21.

⁴ Bruno Simma et al., *The Charter of the United Nations: a Commentary, 3rd. edition* (Oxford: Oxford University Press, 2012).

⁵ Justinas Žilinskas, „Teisingo karo“ doktrina ir jos atspindžiai mūsų dienomis“, *Jurisprudencija* 19, 3 (2012): 1201-1214.

⁶ Sergey Sayapin, *The Crime of Aggression in International Criminal Law: Historical Development, Comparative Analysis and Present State* (The Hague: T.M.C. Asser Press, 2014).

požymius, tačiau abstrakčiai ir paliesdamas ne tik patį agresijos nusikaltimo apibrėžimą, bet ir jurisdikcijos klausimus⁷. Šis mokslinis darbas nagrinės išskirtinai Kampalos konferencijoje priimto agresijos nusikaltimo apibrėžimo požymius, taigi autorė, pasitelkdama ir kitų mokslininkų (pavyzdžiui, N. Weisbord⁸ bei M. Anderson⁹) tyrinėjimų rezultatus, galės nuodugniai ir sistemiškai išnagrinėti apibrėžimo teigiamus ir probleminius aspektus.

3. Tyrinėti kibernetinių atakų probleminius aspektus labiausiai padėjo teisiškai neprivalomas, tačiau šiuo metu bene didžiausią reikšmę šioje srityje turintis dokumentas – Talino vadovas (angl. *Tallinn manual*), kuriame analizuojami tarptautinės teisės normų pritaikomumo kibernetiniams konfliktams klausimai¹⁰. Šis mokslinis darbas padėjo suvokti pačių kibernetinėje erdvėje vykstančių santykių ir konfliktų reikšmę bei jų reguliavimo svarbą. Tačiau Michael N. Schmitt ir bendraautorių parengtas Talino vadovas nepateikė kibernetinių atakų vertinimo agresijos nusikaltimo kontekste, taigi magistrinio darbo autorė pasitelkė į pagalbą kitų autorių, tokių kaip Ch. Cammack¹¹, J. A. Ophardt¹² bei K. Miller¹³, mokslinių tyrinėjimų rezultatus ir pateiks susistemintą kibernetinių atakų, kaip vieno iš agresijos nusikaltimo įgyvendinimo būdų, analizę.
4. Atlikti Rusijos-Ukrainos konflikto analizę padėjo Ch. Walter¹⁴ bei A. Catala¹⁵ moksliniai darbai, tačiau šie autoriai Krymo krizę tyrė tik per tautų apsisprendimo teisės normas; susidaryti bendrą vaizdą apie V. Putino vykdomą teroro politiką padėjo Ch. Reid mokslinių tyrinėjimų rezultatai¹⁶; galiausiai autorės atliktam moksliniam tyrimui itin svarbūs R. J. Delahunty atlikti krizės Ukrainoje tyrinėjimai¹⁷. Pažymėtina, kad Rusijos-Ukrainos konfliktas dar nėra nagrinėtas išskirtinai agresijos nusikaltimo kontekste, taigi autorė pateiks nuoseklią šios įtemptos situacijos analizę.

⁷ Robert Heinsch, “The Crime of Aggression After Kampala: Success or Burden for the Future?” *The Goettingen Journal of International Law* 2, 2 (2010): 713-743.

⁸ Noah Weisbord, “Conceptualizing Aggression,” *Duke Journal of Comparative & International Law* 20 (2009): 1-68.

⁹ Michael Anderson, “Reconceptualizing Aggression,” *Duke Law Journal* 60 (2010): 411-445.

¹⁰ Michael N. Schmitt (gen. ed.), *Tallinn Manual on the International Law Applicable to Cyber Warfare, 1st edition* (Cambridge: Cambridge University Press, 2013) (toliau - *Tallinn Manual*).

¹¹ Chance Cammack, “The Stuxnet Worm and Potential Prosecution by the International Criminal Court Under the Newly Defined Crime of Aggression,” *Tulane Journal of International and Comparative Law* 20 (2011): 303-325.

¹² Jonathan A. Ophardt, “Cyber Warfare and the Crime of Aggression: The Need for Individual Accountability on Tomorrow’s Battlefield,” *Duke Law & Technology Review* 9, 3 (2010): 1-28.

¹³ Kevin L. Miller, “The Kampala Compromise and Cyberattacks: Can there be an International Crime of Cyber-Aggression?,” *University of Southern California Interdisciplinary Law Journal* 23 (2014): 217-260.

¹⁴ Christian Walter, “Postscript: Self-Determination, Secession and the Crimean,” iš *Self-determination and secession in international law*, ed. by Christian Walter, Antje von Ungern-Sternberg (Oxford: Oxford University Press, 2014), 293-311.

¹⁵ Amandine Catala, “Secession and Annexation: The Case of Crimea,” *German Law Journal* 16, 3 (2013): 581-607.

¹⁶ Charles Reid, “Vladimir Putin’s Culture of Terror: What Is to Be Done?,” *University of St. Thomas Journal of Law and Public Policy* 9 (2015): 275-376.

¹⁷ Robert J. Delahunty, “The Crimean Crisis,” *University of St. Thomas Journal of Law and Public Policy* 9 (2015): 125-187.

Tyrimo tikslas. Pateikti agresijos nusikaltimo apibrėžimo įvertinimą, atsižvelgiant į naujas jėgos panaudojimo formas, bei išanalizuoti, ar Romos statuto 8 *bis* str. apimtų Rusijos veiksmus, atliekamus Ukrainos teritorijoje.

Tyrimo uždaviniai. Nurodytam tikslui pasiekti darbe keliami šie uždaviniai:

1. Išanalizuoti istorinį agresijos sampratos formavimosi procesą.
2. Atskleisti bei išanalizuoti agresijos akto požymius.
3. Atskleisti bei išanalizuoti požymius, kurie yra reikalingi, norint patraukti asmenį tarptautinén baudžiamojon atsakomybén už agresijos nusikaltimą.
4. Įvertinti, ar Ukrainos teritorijoje Rusijos atliekami veiksmai – agresijos aktas.

Baigiamojo darbo reikšmė. Mokslinis darbas turés tiek teorinę, tiek praktinę reikšmę. Teorinė reikšmė pasireiškia agresijos sampratos raidos bei agresijos kaip tarptautinio nusikaltimo analize – šis tyrimas pateiks išsamią teorinę agresijos nusikaltimo reglamentavimo tarptautiniu lygmeniu apžvalgą, kuri galimai bus naudinga tiek mokslininkams, kurie gilinasi į tarptautinių santykių problemas, tiek studentams, susidomėjusiems šia tema. Praktinė darbo reikšmė pasireiškia tuo, kad moksliniame darbe išsakytos idėjos, gautos išvados ir pateikti pasiūlymai galėtų pasitarnauti tobulinant agresijos nusikaltimo apibrėžimą, kad jis būtų labiau pritaikytas atremti išorinio saugumo iššūkius, su kuriais susiduria valstybės.

Tyrimo metodika. Magistrinis baigiamasis darbas atliktas pasinaudojant keletu mokslinių tyrimo metodų: empiriniu, istoriniu bei kritikos metodo pagrindu atliekama teisine analize. Pasitelkiant istorinį metodą, kuris padeda suvokti tam tikrų praeities įvykių reikšmingumą tiek tuo laikotarpiu, kai jie vyko, tiek žvelgiant iš dabartinės pozicijos¹⁸, šiame moksliniame darbe analizuojami įvykiai Kryme ir rytų Ukrainoje. Tyrimas paremtas išoriniu-istoriniu metodu¹⁹ – t. y. susistemintai pateikti pastarųjų metų socialinio gyvenimo pokyčiai Ukrainoje, apžvelgtas šių pokyčių poveikis valstybei ir analizuota, kiek prie šių pokyčių prisidėjo Rusija. Siekiant parengti kokybišką akademinį tyrimą, istorinis metodas sujungtas kartu su empirine bei kritikos metodo pagrindu atliekama teisine analize. Baigiamajame darbe naudojamas duomenų analizės metodas, kuris yra vienas iš kokybinės empirinės analizės būdų²⁰. Analizuojamus dokumentus galima suskirstyti į šias grupes: 1. Nacionaliniai teisės aktai ir tarptautinės sutartys; 2. Tarptautinių teismų (Tarptautinio Teisingumo Teismo, Tarptautinio Baudžiamojo Teismo) praktika; 3. Moksliniai straipsniai, jų rinkiniai, monografijos ir kiti teisės mokslininkų darbai. Surinkti duomenys darbe nagrinėjami pasitelkiant lyginamąjį, lingvistinį bei apibendrinimo metodus. Lyginamasis metodas naudotas tiriant skirtingas tarptautinės teisės

¹⁸ T. T. Arvind, "Historical Approaches," iš *An Introduction to the Study of Law*, Simon Halliday (ed.) (Edinburgh: W. Green/Sweet & Maxwell, 2012), 63-65.

¹⁹ *Ibid.*, p. 64.

²⁰ *Ibid.*, p. 41.

doktrinos atstovų pozicijas, skirtingas mokslines koncepcijas. Lingvistinis metodas padėjo aiškintis vartojamų sąvokų reikšmę bei agresijos apibrėžimo sandaros ypatumus. Galiausiai apibendrinimo metodo pagalba suformuluotos šio tiriamojo darbo išvados bei pasiūlymai.

Baigiamojo darbo struktūra. Atsižvelgiant į tyrimo tikslą, aktualią problematiką bei išsikeltus uždavinius, baigiamojo darbo dėstomoji dalis skirstoma į tris skyrius: agresijos sampratos raida, agresijos nusikaltimo apibrėžimo analizė ir Rusijos-Ukrainos konflikto analizė agresijos nusikaltimo kontekste. Antrasis ir trečiasis skyriai suskirstyti į poskyrius.

Norint suvokti agresijos nusikaltimo įtvirtinimo tarptautiniame teisiniame lygmenyje reikšmę, visų pirma reikia išanalizuoti, kaip ir kodėl tarptautinė bendruomenė judėjo šio tikslo link, taigi pirmajame skyriuje autorė pateikia susitemintą agresijos sampratos istorinę genezę. Antrasis skyrius skirtas naujojo agresijos nusikaltimo apibrėžimo išsamiai analizei: visų pirma, kaip viešosios tarptautinės teisės dalis analizuojamas pats agresijos aktas, bei požymiai, kurie reikalingi, kad tam tikras jėgos panaudojimo atvejis būtų pripažintas agresijos aktu pagal TBT Statuto pakeitimą. Tuomet pereinama prie siauresnio aspekto ir analizuojama, kokie yra agresijos nusikaltimo atlikimo būdai ir kokios sąlygos turi būti patenkintos, kad tam tikri asmenys galėtų būti persekiojami baudžiamąja tvarka už šį nusikaltimą. Trečiajame skyriuje ieškoma atsakymo į klausimą, ar naujasis agresijos nusikaltimo apibrėžimas apima Rusijos-Ukrainos konfliktą, kuris yra išskaidomas ir analizuojama tiek Krymo, tiek rytų Ukrainos situacija.

Ginamieji teiginiai.

1. 2010 m. Kampalos peržiūros konferencijoje priimtas agresijos nusikaltimo apibrėžimas yra pritaikytas tradicinėms valstybių atliekamoms kinetinėms atakoms, jis neapima naujų jėgos panaudojimo formų, taigi neužtikrins efektyvaus persekiojimo už agresijos nusikaltimą.
2. Kariniame konflikte, vykstančiame Ukrainoje, Rusijos atliekami veiksmai – agresijos aktas, kuris galėtų atsakingiems asmenims užtraukti individualią tarptautinę baudžiamąją atsakomybę už agresijos nusikaltimą.

1. AGRESIJOS SAMPRATOS RAIDA

Norint suvokti agresijos nusikaltimo esmę bei persekiojimo už ją reikšmę, būtina išsiaiškinti pačią agresijos sampratą. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas nurodo, jog agresija – tai „ginkluotas valstybės užpuolimas, kuriuo kėsinamasi į jos teritorijos neliečiamybę ir politinę nepriklausomybę.“²¹ Žvelgiant iš istorinės perspektyvos, agresijos sampratai susiformuoti padėjo „*bellum justum*“ bei „*jus ad bellum*“ koncepcijos²². Taigi gilinantis į agresijos sampratą, neatsiejamai turi būti paliestos tokios sąvokos kaip „karas“ bei „jėgos panaudojimas“.

Tarptautinė teisė iš pradžių formavosi kaip karo teisė, kur ginkluotos jėgos naudojimas tarptautiniuose santykiuose buvo teisiškai neribojamas, o žemių įgijimas jas užkariaujant buvo įprastas būdas išplėsti valstybės teritoriją²³. Nors karas buvo laikomas normaliu reiškiniu, tačiau kai kuriose civilizacijose galiojo tam tikros taisyklės: pavyzdžiui, Kinijoje VIII-V amžiuje prieš Kristų kariauti galėjo tik panašaus išsivystymo žemės; senovės Indijoje valdovai, prieš kildami į kovą dėl vienintelio teritorijos padidinimo tikslo, surengdavo rimtą šio žygio apsvarstymą; o senovės Graikijoje valdovai turėjo rasti pateisinamą priežastį, leidžiančią pradėti karą²⁴. Išsamiau paanalizuoti verta krikščionybės poziciją: iš pradžių ji buvo paremta visišku pacifizmu, o karas visais atvejais buvo laikomas amoraliu reiškiniu. Toks minėtos religijos atstovų požiūris truko net tris amžius po Kristaus.²⁵ Tačiau bėgant laikui, krikščionybė tapo stipriai susijusi su Romos imperija ir jos vykdoma politika (313 m. imperatorius Konstantinas I leido visiems laisvai išpažinti savo religiją, o IV amžiaus pabaigoje krikščionybė tapo oficiali Romos imperijos religija). Taigi jau antikos laikotarpio pabaigoje situacija pasikeitė ir buvo pradėta vystyti krikščioniškoji „teisingo karo“ („*bellum justum*“) koncepcija. Pagal šią doktriną karas gali būti teisingas arba neteisingas, o kiekvienas teisingas karinės jėgos panaudojimas turėjo turėti pateisinamą priežastį ir patenkinti tam tikras sąlygas.²⁶ Prie teisingo karo doktrinos vystymosi ženkliai prisidėjo krikščionybės mąstytojai Šv. Aurelijus Augustinas ir Šv. Tomas Akviniėtis. Remiantis Šv. Aurelijaus Augustino samprotavimu, teisingas karas gali būti toks, kuriuo siekiama atkurti visuomenėje tvarką ir taiką²⁷. Jis teigė, kad savigyna, karas su siekiu susigrąžinti

²¹ Lietuvių kalbos institutas, *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas* (Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2012), 3.

²² Keith A. Petty, „Sixty Years in the Making: The Definition of Aggression for the International Criminal Court,“ *Hastings International and Comparative Law Review* 31, 2 (2008): 3.

²³ Michael Akehurst ir Peter Malanczuk, *Šiuolaikinis tarptautinės teisės įvadas* (Vilnius: Eugrimas, 2000), 45, 194; Bruno Simma et al., *supra* note 4, p. 204; Gerhard Werle, *Principles of international criminal law* (The Hague: T.M.C. Asser Press, 2005), 386; Stephen C. Neff, *supra* note 2, p. 30.

²⁴ Ian Brownlie, *supra* note 1, p. 3.

²⁵ Mary Ellen O'Connell, „Peace and War,“ iš *The Oxford handbook of the history of international law*, Bardo Fassbender, Anne Peters (Oxford: Oxford University Press, 2012.), 274. Stephen C. Neff, *op. cit.*, p. 45.

²⁶ Vytis Valatka, „Tautų teisės ir jų gynimo priemonės antroje acholastikoje: tarptautinės teisės teorijos pradžia,“ iš *Regnum Est. 1990 m. Kovo 11-osios Nepriklausomybės Aktui – 20. Liber Amicorum Vytautui Landsbergiui*, red. Gediminas Mesonis (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010), 249-250.

²⁷ Justinas Žilinskas, *supra* note 5, p. 1204; Malcolm Nathan Shaw, *International law, 6th edition* (Cambridge: Cambridge University Press, 2008), 1119; Mary Ellen O'Connell, *op. cit.*, p. 274.

pavogtus daiktus, karas kaip atsakas į neleistiną elgesį su siekiu užkirsti kelią būsimiems nusikaltimams bei karas siekiant platinti krikščionybę gali būti pateisinamos priežastys pradėti kovą²⁸. Šv. Aurelijaus Augustino mintis išplėtojo Šv. Tomas Akvinitis, kuris išskyrė tris esminius kriterijus, atskiriančius teisingą karą nuo neteisingo: visų pirma, teisingas karas bus tik tuomet, kai armiją kariauti ves atitinkama teisė turintis valdovas (*auctoritas principii*); visų antra, karas gali būti pradėtas tik kaip paskutinė sprendimo priemonė ir kariavimas turi turėti pagrįstą priežastį – puolamoji šalis turi būti nusikaltusi – t. y. padariusi žalą, pavyzdžiui, užgrobusi tam tikrą teritorijos dalį (*justa causa*); galiausiai, karo siekis visuomet turėjo būti gėrio skleidimas (*animus*)²⁹. Šios mintys viduramžių visuomenėje ilgą laiką buvo priimtinos ir vystomos: pavyzdžiui, XIV a. Giovannida Legnano, civilinės ir kanonų teisės profesorius, tyrinėdamas *auctoritas principii* kriterijų, tvirtino, kad teisingas karas yra tas, kuris paskelbtas aukščiausio autoriteto arba karas kylantis tarp dviejų nepriklausomų valdovų. Be to, pasak šio profesoriaus, popiežius gali paskelbti karą netikinčioms tautoms (pagonims).³⁰ Krikščioniškąją teisingo karo teoriją vystančių filosofų bei mokslininkų mintys ne tik atrodė brandžios, tačiau jos buvo ir faktiškai veiksmingos, nes šia filosofija besivadovaujantys kariai ilgą laiką sėkmingai plėtė Šventosios Romos imperijos teritoriją³¹.

Laikui bėgant, pradėta įžvelgti ir teisingo karo teorijos trūkumus, kurių bene pagrindinis yra tas, kad kovoje visuomet dalyvauja bent dvi šalys, taigi jeigu viena iš jų kariauja teisingą karą, kita tarsi iškart priskiriama prie neteisingosios pusės, kuri lieka be jokių teisių³². Šį probleminį aspektą analizavo vienuolis Francisco de Vittoria (XV-XVI a.), bandydamas atsakyti į klausimą, kokias teises turi Amerikos kolonizatoriai bei ten gyvenantys indėnai. Jis iškėlė idėją, kad nepaisant to, jog viena kariaujanti šalis yra objektyviai teisi, kita gali priešintis tiesiog klaidingai suprasdama situaciją ar aklai tikėdama savo teisumu, taigi ši šalis taip pat negali būti kaltinama kaip kariaujanti neteisingą karą.³³ Francisco de Vittoria toliau vystė teisingo karo doktriną teigdamas, kad religijos skirtumai, siekis išplėsti teritoriją, asmeninė šlovė ar kita valdovo gaunama nauda negali būti priskiriamos prie teisingų priežasčių pradėti karui³⁴.

Bėgant metams, Europoje pradėjo daugėti suverenių valstybių, krikščioniškasis filosofinis požiūris į karą silpnėjo, o politinis - stiprėjo³⁵. XV-XVI a. Italijos politinis veikėjas, istorikas, filosofas ir rašytojas Niccolò Machiavelli atsisakė svarstymo, kokie požymiai skiria

²⁸ Mary Ellen O'Connell, *supra* note 25 p. 274.

²⁹ Justinas Žilinskas, *supra* note 5., p. 1204.

³⁰ Ian Brownlie, *supra* note 1, p. 4, 7.

³¹ Mary Ellen O'Connell, *op. cit.*, p. 275.

³² Justinas Žilinskas, *op. cit.*, p. 1205.

³³ *Ibid.*, 1206; Ian Brownlie, *op. cit.*, p. 9.

³⁴ Ian Brownlie, *op. cit.*, p. 9.

³⁵ Surendran Koran, "The International Criminal Court and Crimes of Aggression: Beyond the Kampala Convention," *Houston Journal of International Law* 34, 2 (2012): 236.

teisingą karą nuo neteisingo ir išreiškė apibendrintą poziciją, kad teisingas karas yra tas, kuris būtinas, o suverenus valdovas gali pats nustatyti, kokia yra karo priežastis. XVI a. protestantas teisininkas Alberico Gentili išvystė tarpvalstybinių santykių normų sistemą, kuri buvo visiškai pasaulietinė ir netgi teisinė. Svarbiausia jo mintis buvo ta, kad teisingą karą kovoti gali abi nesutariančios šalys ne dėl to, kad viena iš jų klaidingai suvokia karo teisingumą, bet dėl to, kad objektyviai abi šalys ir yra teisios t. y. - kovojančios dėl teisingos priežasties, todėl karo veiksmus reguliuojančios normos turi būti taikomos abiem pusėms.³⁶

Nepaisant vykstančių geopolitinių pokyčių, net ir XVI amžiuje religinė teisingo karo teorija turėjo savo šalininkų, kurie vystė šią teoriją teologine linkme. Vienas iš jų – jėzuitas teologas ir filosofas Francisco Suarez, kuris nepalaikė abiejų kariaujančių pusių teisumo idėjos ir teigė, kad valdovas, gavęs Popiežiaus palaiminimą, gali pradėti karą gynybiniais arba patirtos žalos atitaisymo tikslais. Francisco Suarez išskyrė tris rūšis žalų, kurias patyrus buvo galima kilti į teisingą kovą: kito valdovo nuosavybės užgrobimas ir atsisakymas ją atiduoti; bendrų visoms tautoms teisių neigimas bei reputacijos ir garbės įžeidimas.³⁷

Išskirtinai teisiškai brandžios buvo XVI-XVII a. rašiusio Hugo Grotius mintys. Šis protestantas olandų teisininkas ir filosofas yra vadinamas „tarptautinės teisės tėvu“ ir pripažįstama, kad nuo jo rašymo laikmečio pradeda gyvuoti klasikinė tarptautinė teisė. Svarbiausias jo kūrinys - veikalas „Trys knygos apie karo ir taikos teisę“, kuriame išskirti skirtingi teisiniai režimai, galiojantys karo bei taikos metu, ir susisteminti *jus genium* principai ir normos. Karus į teisingus ir neteisingus H. Grotius suskirstė remdamasis prigimtinė teise, tačiau jis taip pat išskyrė teisę, kurią sukuria tautos, pasirašydamos sutartis.³⁸ Pasak šio teisininko, karas buvo teisminė ir baudžiamoji procedūra atsilyginti už patirtą žalą,³⁹ o teisinga karo priežastis buvo ypač svarbi neutralioms valstybėms, kurios „privalėjo neteikti pagalbos neteisingajai konflikto pusei ir netrukdyti teisingajai.“⁴⁰ Apibendrinant galima teigti, kad nors ankstyvosios bei klasikinės tarptautinės teisės gyvavimo metais agresijos naudojimas tarptautiniuose santykiuose buvo įprastas reiškinys, jau tuomet buvo bandoma sudaryti kliūtis ginkluotos jėgos panaudojimui. Vis dėl to šios kliūtys buvo tik teologinių-filosofinių pasvarstymų pagrindu suformuluotos sąlygos, kurias patenkinus buvo galima pateisinti invazijas į kitas valstybes.

Vestfalijos taikos sutartimi (1648 m.) baigėsi religinių karų ir popiežiaus Europos reikalų reguliavimo laikotarpis bei įsigalėjo lygybės ir nesikišimo į kitų valstybių reikalus

³⁶ Ian Brownlie, *supra* note 1, p. 11- 12.

³⁷ *Ibid.*, 12-13.

³⁸ Vilenas Vadapalas, *Tarptautinė teisė* (Vilnius: Eugrimas, 2006), 88-89.

³⁹ Ian Brownlie, *op. cit.*, p. 4, 13; Michael Akehurst ir Peter Malanczuk, *supra* note 23, p. 45-46.

⁴⁰ Justinas Žilinskas, *supra* note 5, p. 1206.

principai⁴¹. Karo teisingumo klausimus pakeitė formalesni karo teisėtumo reikalavimai⁴². Tačiau tvirti teisiniai mechanizmai, reguliuojantys jėgos panaudojimo ribas ir mastą, atsirado tik XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje. Nuo tada pradėjo formuotis tarptautinės teisės sistema, reguliuojanti karo prevenciją, kuri susideda iš penkių elementų: 1. Draudimo panaudoti jėgą; 2. Kolektyvinių priemonių, skirtų užtikrinti šio draudimo įgyvendinimą; 3. Pareigos pasitelkti taikias priemones tarptautinių ginčų sprendimui; 4. Nuostatų dėl ginklų ribojimo ir mažinimo; 5. Tarptautinės individualios baudžiamosios atsakomybės už tarptautinį jėgos panaudojimą⁴³.

Pirmuoju svarbiu žingsniu link tarptautinio teisinio jėgos panaudojimo uždraudimo galima laikyti 1899 m. ir 1907 m. Hagos konferencijų metu priimtas konvencijas. Šios konvencijos yra laikomos šiuolaikinės tarptautinės humanitarinės teisės pagrindu, tačiau magistrinio baigiamojo darbo temos atžvilgiu reikšminga tai, kad jose pirmą kartą tarptautiniu mastu buvo įtvirtintas valstybių susitarimas ginčus spręsti taikiai. 1899 m. I-osios Hagos konvencijos preambulėje įtvirtinta, jog susitariančios šalys yra „tvirtai pasiryžę bendradarbiauti, kad išsaugotų visuotinę taiką; pasiryžę visomis išgalėmis skatinti taikiai spręsti tarptautinius ginčus.“⁴⁴ Konvencijoje išvardinti galimi taikūs ginčų sprendimo būdai: gerosios paslaugos, tarpininkavimas, tarptautinės tyrimo komisijos, tarptautinis arbitražas bei Nuolatinis arbitražo teismas⁴⁵. Valstybės įtvirtino reikšmingą siekį, tačiau vis tiek pasiliko plačią diskrecijos teisę, sprendžiant panaudoti jėgą ar ieškoti taikaus ginčų sprendimo būdo⁴⁶. Štai II-osios 1907 m. Hagos konvencijos 1 str. yra įtvirtintas susitariančiųjų šalių įsipareigojimas nenaudoti ginkluotųjų pajėgų ginčiuose, kylančiuose dėl sutartinių skolų, kurių grąžinimo tam tikros valstybės vyriausybė, atstovaudama savo piliečius, reikalauja iš kitos vyriausybės⁴⁷. Tarptautinė bendruomenė sistemingai judėjo link jėgos panaudojimo uždraudimo, tačiau 1907 m. II-oje Hagos konvencijoje suformuotas jėgos panaudojimo apribojimas buvo ganėtinai siauras: visų pirma, 1 str. įtvirtino, jog jėgos panaudojimas visgi yra galimas, jeigu valstybė skolininkė atsisako ar ignoruoja pasiūlymą ginčą spręsti arbitražo būdu, vengia pasiekti susitarimą ar neįgyvendina jau priimto sprendimo⁴⁸; visų antra, šis dokumentas nebuvo taikomas tiesioginėms tarpvyriausybiniams paskoloms, o apsiribojo tik sutartinėmis paskolomis, sudarytomis su

⁴¹ Ian Brownlie, *supra* note 1, p. 4, 14; John P. Cerone, “Much Ado About Non-state Actors: The Vanishing Relevance of State Affiliation in International Criminal Law,” žiūrėta 2016 04 24, https://works.bepress.com/john_cerone/1/.

⁴² Justinas Žilinskas *supra* note 5, p. 1207.

⁴³ Bruno Simma et al., *supra* note 4, p. 203-204.

⁴⁴ Hague Convention (I) for the Pacific Settlement of International Disputes, 29 July 1899.

⁴⁵ *Ibid.*

⁴⁶ Yoram Dinstein, *War, aggression, and self-defence, 5th edition* (Cambridge : Cambridge University Press, 2011), 81.

⁴⁷ Hague Convention (II) Respecting the Limitation of the Employment of Force for Recovery of Contract Debts, 18 October 1907.

⁴⁸ *Ibid.*

užsienio piliečiais, kurių reikalavimai buvo palaikomi jų vyriausybių⁴⁹. Itin svarbi ir 1907 m. priimta III-oji Hagos konvencija dėl karo veiksmų pradžios, kurios priėmimą paskatino 1904 m. prasidėjęs karas tarp Rusijos ir Japonijos, kuomet Japonijos ataka prieš Rusiją prasidėjo anksčiau nei buvo gautas formalus karo paskelbimas⁵⁰. 1907 m. III-oje Hagos konvencijoje įtvirtinta, jog, siekiant palaikyti taikius tarptautinius santykius, karo veiksmai negali prasidėti be išankstinio ir nedviprasmiško perspėjimo – t. y. motyvuoto karo paskelbimo arba ultimatumo su sąlyginai paskelbtu karu⁵¹. Akivaizdu, jog pagrindinis III-iosios Hagos konvencijos tikslas – uždrausti netikėtas atakas⁵². Ši nuostata yra viena iš pirmųjų šiuolaikinės tarptautinės teisės normų, įtvirtinančių karo teisėtumo sąlygas, tačiau ji taip pat buvo ydinga: visų pirma, 1907 m. III-ioji Hagos konvencija galiojo tik santykiuose tarp susitariančiųjų šalių, taigi, pavyzdžiui, karą prieš valstybę, kuri nėra susitariančioji šalis buvo galima pradėti be išankstinio įspėjimo; taip pat nebuvo aptarta, koks laiko tarpas turi praeiti tarp karo paskelbimo ir kovinių veiksmų pradžios, taigi valstybės ėmė piktnaudžiauti šis spraga ir skelbti karą atgaline data⁵³. Vien tik nuo III-iosios Hagos konvencijos priėmimo iki 1945 m. galima suskaičiuoti 17 lengvai įrodomų Konvencijos pažeidimo atvejų⁵⁴. Taigi akivaizdu, kad susitarimų taikiai spręsti tarptautinius konfliktus neužteko ir XX amžiaus pradžioje tarptautinė bendruomenė susidūrė su pasaulinio karo žiaurumu.

Pasibaigus I-ajam pasauliniam karui, nugalėję sąjungininkai į Versalio taikos sutartį įtraukė normą, kuri suteikė pagrindą už agresyvaus karo inicijavimą baudžiamajon atsakomybėn patraukti Vokietijos kaizerį Vilhelmą II⁵⁵. Versalio taikos sutarties 227 straipsnis Vilhelmą II leidžia patraukti atsakomybėn „už aukščiausią nusikaltimą tarptautinei moralei ir sutarčių laikymuisi.“⁵⁶ Ši nuostata yra labai nekonkreči, o jos išaiškinimas nebuvo pateiktas ir teismo nagrinėjimo metu, nes Vokietijos kaizeris gavo Nyderlandų Karalystės prieglobstį ir taip išvengė teisingumo įgyvendinimo⁵⁷. Teigiamas aspektas yra tas, jog tarptautinėje arenoje vis labiau įsivyravo suvokimas, jog reikia ieškoti tvirtų tarptautinių teisinių būdų, kaip užkirsti kelią agresijai bei pasiekti visuotinę taiką.

⁴⁹ Yoram Dinstein, *supra* note 46, p. 81.

⁵⁰ Hague Convention (III) Relative to the Opening of Hostilities, 18 October 1907, prieiga per internetą: <https://www.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=BD56907463617993C12563CD002D6774&action=openDocument>.

⁵¹ *Ibid.*, art. 1.

⁵² James J. Robinson, “Surprise Attack: Crime at Pearl Harbor and Now,” *American Bar Association Journal* 46, 9 (1960): 974.

⁵³ Zita Šličytė, “Lietuvos laisvės armijos dokumentų ir veiksmų teisinis įvertinimas,” žiūrėta 2016 04 24, <http://www.kovo11.lt/straipsnis21.htm>.

⁵⁴ James J. Robinson, *op. cit.*, p. 978.

⁵⁵ Matthew Gillett, “The Anatomy of an International Crime: Aggression at the International Criminal Court,” *International Criminal Law Review* 13, 4 (2013): 831.

⁵⁶ The Versailles Treaty, 28 June 1919, art. 227.

⁵⁷ Matthew Gillett, *op. cit.*, p. 831; Gerhard Werle, *supra* note 4, p. 3, 4.

Šis suvokimas vedė link Tautų Sąjungos (toliau – TS) suformavimo. Šios 1919 metais įsteigtos tarptautinės organizacijos tikslas buvo užtikrinti tarptautinę taiką ir saugumą bei skatinti tautų bendradarbiavimą⁵⁸. Autorės atliekamam moksliniam darbui aktualiausias yra 10 Tautų Sąjungos Pakto straipsnis, įtvirtinantis TS narių pasižadėjimą gerbti ir saugoti visų šios tarptautinės organizacijos narių teritorijos neliečiamybę bei politinę nepriklausomybę nuo išorinės agresijos⁵⁹. Akivaizdu, kad TS įtvirtino reikšmingus siekius ir buvo svarbus žingsnis tarptautinės taikos link, tačiau pats kariavimas išliko teisėtu⁶⁰ ir istorija patvirtina, kad ši Sąjunga nebuvo sėkmingas bandymas užkirsti kelią agresijai tarp valstybių. Kodėl šios iš pirmo žvilgsnio galingos ir aukštus pasižadėjimus įtvirtinančios organizacijos siekiai nebuvo įgyvendinti? Visų pirma, 10 TS Pakto straipsnis turi būti skaitomas kartu su 12, 13 ir 15 straipsniais, kuriuos perskaičius paaiškėja, jog TS Paktas neįtvirtina karo kaip draudžiamo tarptautinių problemų sprendimo būdo, o tiesiog pateikia sąlygas, kurios turi būti įgyvendintos, bandant išspręsti konfliktą. Pavyzdžiui, TS narės privalėjo pabandyti ginčą išspręsti taikiai – t. y. pateikiant jį nagrinėti arbitražui, TS Tarybai ar teisiniu keliu. Taip pat narės įsipareigojo nepradėti karo tris mėnesius nuo TS Tarybos, arbitro ar teismo sprendimo priėmimo dienos. Konflikto neišsprendus taikiais būdais, valstybės išlaikydavo teisę tarptautinius santykius aiškintis panaudojant jėgą.⁶¹ Kiti veiksniai, sąlygoję TS neefektyvumą, yra šie: tarptautinė organizacija nebuvo universali bei itin galingos valstybės nebuvo jos narėmis (pavyzdžiui, Jungtinės Amerikos Valstijos taip ir neprisijungė prie šios organizacijos, o Sovietų Socialistinių Respublikų Sąjunga (toliau – SSRS) nare buvo tik penkerius metus); organizacija neturėjo savo karinių pajėgų; TS Tarybos sprendimai turėjo būti vieningi (išskyrus procedūrinius klausimus), taigi organizacijos narėms buvo sunku pasiekti reikšmingus susitarimus; TS leido kurtis politinėms ir karinėms sąjungoms, kurios prieštarauja pačiam TS Pakto siekiui; organizacijos institucijų veikla buvo ribojama, nes jos galėjo teikti tik rekomendacijas, kurios nėra privalomo pobūdžio; galiausiai, TS pakte įtvirtintos normos buvo privalomos tik jį pasirašiusioms valstybėms jų tarpusavio santykiuose⁶². Paminėtina, jog 1924 m. Tautų Sąjunga bandė pašalinti TS Pakto trūkumus, priimdama Protokolą dėl taikaus tarptautinių ginčų sprendimo (vadinamą Ženevos protokolu), kurio 2 str. siekė panaikinti valstybių teisę pradėti karą, o agresija pirmąjį kartą įvardijama kaip tarptautinis nusikaltimas, tačiau 1925 m. Didžioji Britanija nusprendė jo neratifikuoti, taigi dokumentas ir jo nuostatos netapo teisiškai privalomomis⁶³.

⁵⁸ The Covenant of the League of Nations, 28 April 1919.

⁵⁹ *Ibid.*, art. 10.

⁶⁰ Yoram Dinstein, *supra* note 46, p. 83.

⁶¹ Bruno Simma et al., *supra* note 4, p. 205.

⁶² Saulius Katuoka, *supra* note 3, p. 17; Yoram Dinstein, *op. cit.*, p. 83-84.

⁶³ The Geneva Protocol for the Pacific Settlement of International Disputes, 2 October 1924; Yoram Dinstein, *op. cit.*, p. 84,125.

Tautų Sąjungos Paktas nebuvo vienintelis įsigaliojęs dokumentas, kuris tarpukariu bandė užkirsti kelią jėgos panaudojimui: 1928 metais buvo parengtas Kellogg'o-Briando'o paktas (dar vadinamas Paryžiaus paktu), prie kurio prisijungė 63 pasaulio valstybės. Susitariančios šalys atsisakė karo kaip nacionalinės politikos priemonės ir įsipareigojo kylančius tarptautinius nesutarimus spręsti taikiai⁶⁴. Profesorius Y. Dinstein išskiria šiuos pagrindinius Pakto trūkumus: 1. Valstybių savigynos teisės klausimai pačiame Pakte nebuvo paliesti bei sureguliuoti, tačiau kai kurios šalys, pavyzdžiui, Didžioji Britanija ir Jungtinės Amerikos Valstijos prieš ratifikuodamos paktą, nurodė, jog įsitraukimas į karą dėl savigynos nebus pripažįstamas neteisėtu; 2. Paktas uždraudė karą kaip priemonę įgyvendinti nacionalinei politikai, taigi karas, kaip priemonė tarptautinės politikos įgyvendinimui, nebuvo uždraustas ar apribotas; iš to seka, jog valstybės galėjo pradėti karus religiniais, ideologiniais ar kitais tikslais, kurie nėra tik nacionaliniai; 3. Kariavimas buvo uždraustas tik tarp valstybių, pasirašiusių paktą, o tai reiškia, jog viena iš susitarusiųjų valstybių galėjo pradėti karą prieš valstybę, kuri nebuvo pakto šalimi; 4. Prievartinio pobūdžio priemonės, kurios nesiekia karinių veiksmų, nebuvo aptartos dokumente, o termino „karas“ neapibrėžtumas pačiame dokumente iškėlė klausimą, kaip atskirti tiesiog ginkluotus neramumus nuo tikro karo, apie kurį kalbama pakte⁶⁵. Nepaisant trūkumų, mokslininkai pripažįsta, kad Kellogg'o-Briando'o paktas tapo bendrosios paprotinės tarptautinės teisės dalimi ir galioja iki šiol⁶⁶.

Pažymėtina tai, kad nė vienas iš prieš tai aptartų dokumentų nepateikė agresijos apibrėžimo. Pirmasis tarptautinis dokumentas, kuris aiškina, kas yra agresija tai - 1933 m. liepos 3 d. Londono konvencija, kurios šalimis buvo Rumunija, Estija, Latvija, Lenkija, Turkija, Persija, Afganistanas, Suomija bei dokumento iniciatorė Sovietų Sąjunga⁶⁷. Londono konvencija yra tiesiogiai siejama su Kellogg'o-Briando'o paktu, nes jau preambulėje yra teigiama, jog dokumentu siekiama kuo tiksliau apibrėžti, kas yra toji agresija, kuri visiškai uždraudžiama Paryžiaus pakte⁶⁸. Susitariančios šalys suvokė, jog „bendrojo saugumo interesais agresija turi būti kuo konkrečiau apibrėžta, siekiant išvengti bet kokio preteksto jos pateisinimui.“⁶⁹ Londono Konvencijos 2 str. valstybės įtvirtino, jog tarptautiniame konflikte agresore bus laikoma ta valstybė, kuri pirma įvykdys vieną iš išvardintų veiksmų: „1. Paskelbs karą kitai valstybei; 2. Įsiverš panaudodama ginkluotąsias pajėgas, net karo nepaskelbusi, į kitos valstybės teritoriją; 3. Net ir karo nepaskelbusi, sausumos, jūrų ar oro pajėgomis atakuos kitos valstybės teritoriją,

⁶⁴ Dainius Žalimas, „Sovietinė agresija prieš Lietuvą 1940 metais: nepagrįsti mėginimai ją pateisinti tarptautinės teisės požiūriu,“ *Jurisprudencija* 46, 38 (2003): 15; Yoram Dinstein, *supra* note 46, p. 85.

⁶⁵ Yoram Dinstein, *op. cit.*, p. 85-86.

⁶⁶ Dainius Žalimas, *op. cit.*, p. 15, Bruno Simma et al., *supra* note 4, p. 206.

⁶⁷ Dainius Žalimas, *op. cit.*, p. 18.

⁶⁸ The Convention for the Definition of Aggression, 3 July 1933.

⁶⁹ *Ibid.*, p. mbl.

laivus ar lėktuvus; 4. Paskelbs kitos valstybės jūros pakrančių ar uostų blokadą; 5. Teiks paramą ginkluotoms gaujoms, susiformavusioms valstybės teritorijoje ir įsiveržusioms į kitos valstybės teritoriją, ar, nepaisant užpultosios šalies prašymo, atsisakys imtis visų reikiamų priemonių savo teritorijoje, kad tokios gaujos negautų jokios pagalbos ar apsaugos.⁷⁰ Pabrėžtina, jog norint konstatuoti agresiją ir valstybę pripažinti agresore, praktinis jėgos panaudojimas nėra būtinas, gali pakakti vien tik grasinimo ją panaudoti, kaip kad paskelbus karą arba pakrančių ar uostų blokadą⁷¹. Londono konvencijos 3 str. susitariančios šalys įtvirtino, jog agresijos aktas negali būti pateisintas jokiais „politinėmis, karinėmis ar ekonominėmis ar kitomis aplinkybėmis.“⁷² Ši konvencija yra neginčytinai svarbus dokumentas, nes tai buvo pirmasis siekis įtvirtinti agresijos sampratą, tačiau įsigaliojusi Konvencija būtų taikoma tik jos šalims, kuriomis buvo tik devynios valstybės ir daugumai jų buvo daroma Sovietų Sąjungos įtaka⁷³. Ši bendra Londono konvencija taip ir neįsigaliojo⁷⁴, tačiau Sovietų Sąjunga su kaimyninėmis valstybėmis sudarė atskiras konvencijas agresijai apibrėžti, o taip pat pasirašė ir nepuolimo sutartis, kuriose buvo įtvirtintas susitarimas susilaikyti nuo agresijos veikslių ir gerbti susitariančiųjų šalių suverenitetą, teritorinį integralumą bei neliečiamybę. Pažymėtina, kad vėliau pati šių sutarčių iniciatorė – SSRS – jų nesilaikė ir įgyvendino žiaurius agresijos aktus⁷⁵. Štai pavyzdžiui, Nepuolimo sutartis tarp Lietuvos ir SSRS buvo pasirašyta 1926 rugsėjo 28 d., o 1933 liepos 5 d. Lietuva ir SSRS pasirašė ir Konvenciją agresijai apibrėžti, kurios 2 str. 2 p. įtvirtina, kad agresijos aktas – tai „įsibrovimas ginkluotomis jėgomis, net ir karo nepaskelbus, į kitos valstybės teritoriją“⁷⁶. Šios nepuolimo sutarties ir Konvencijos agresijai apibrėžti geranoriški tikslai buvo tik teorinės formuluotės, o pati SSRS 1989 m. gruodžio 24 d. netiesiogiai pripažino, kad ji sulaužė Lietuvos-SSRS nepuolimo sutartyje įtvirtintus pažadus ir 1940 metais atliko veiksmus, pažeidžiančius Lietuvos nepriklausomybę ir suverenitetą, taigi įgyvendino agresijos aktą⁷⁷. Apibendrinant, valstybių siekiai apriboti ir apibrėžti agresiją buvo tik vilties išraiška ir joks tarptautinis dokumentas nesulaikė valstybių nuo agresijos ir Antrojo pasaulinio karo⁷⁸. Pažymėtina, kad Tautų Sąjungos subyrėjimas ir Tautų Sąjungos bei Kellogg'o-Briando paktų neveiksmingumas neužkirto kelio valstybėms siekti uždrausti jėgos panaudojimą ir apibrėžti, kas yra „agresija“.

⁷⁰ The Convention for the Definition of Aggression, *supra* note 68, art. 2.

⁷¹ Dainius Žalimas, *supra* note 64, p. 18.

⁷² The Convention for the Definition of Aggression, *op. cit.*, art. 3.

⁷³ Alberto L. Zuppi, “Aggression as International Crime: Unattainable Crusade or Finally Conquering the Evil?,” *Penn State Law Review* 26 (2007): 10.

⁷⁴ Sergey Sayapin *supra* note 6, p. 37-38.

⁷⁵ *Ibid.*

⁷⁶ Aras Lukšas, “Nepuolimo sutartis su Maskva: pergalė ar pralaimėjimas?,” žiūrėta 2016 04 24, <http://lzinios.lt/lzinios/Istorija/nepuolimo-sutartis-su-maskva-pergale-ar-pralaimėjimas/23401>; Dainius Žalimas, *op. cit.*, p. 15.

⁷⁷ Dainius Žalimas, “SSRS agresija prieš Lietuvos Respubliką 1991 metų sausį: tarptautiniai teisiniai aspektai (II),” žiūrėta 2016 04 24, <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2010-01-12-dainius-zalimas-ssrs-agresija-pries-lietuvos-respublika-1991-metu-sausi-tarptautiniai-teisiniai-aspektai-ii/38236>.

⁷⁸ Alberto L. Zuppi, *supra* note 73, p. 10.

Po II-ojo pasaulinio karo priimti Niurnbergo ir Tokijo tarptautinių karinių tribunolų statutai, o vėliau ir nuosprendžiai pirmą kartą detalizavo agresiją (kuri buvo priskirta prie nusikaltimų taikai) kaip tarptautinį nusikaltimą, užtraukiantį individualią baudžiamąją atsakomybę⁷⁹. Kalbant apie individualią baudžiamąją atsakomybę, Niurnbergo nuosprendis įtvirtino bene garsiausiai žinomą frazę, jog tarptautinės teisės nusikaltimai yra įgyvendinami ne abstrakčių subjektų (vienetų), o individų⁸⁰. Agresijos karas buvo įvardintas kaip aukščiausias tarptautinis nusikaltimas ir Niurnbergo nuosprendyje pažymėta, jog tiksliai nubaudžiant asmenis, atsakingus už tarptautinių nusikaltimų įgyvendinimą, yra įmanoma pasiekti praktinę karo uždraudimo reikšmę⁸¹. Agresijos karo įvardijimas kaip aukščiausio nusikaltimo nėra hiperbolizavimas, nes būtent agresijos panaudojimas dažniausiai ir sukuria sąlygas kitų tarptautinių nusikaltimų įgyvendinimui⁸². Niurnbergo tarptautinio karinio tribunolo statusas susilaukia kritikos dėl to, kad yra minima „agresijos karo“ sąvoka, tačiau nėra išaiškinta, kokia yra pačios sąvokos „agresija“ reikšmė, taigi tribunolas turėjo kiekvienu konkrečiu atveju spręsti, ar tam tikri veiksmai pripažintini nusikaltimu taikai⁸³. Pažymėtina, jog nusikaltimu pripažintas ne tik pats agresijos faktas, bet ir parengiamieji veiksmai⁸⁴. Niurnbergo teisminis procesas parodė, jog normas, įtvirtinančias individualią tarptautinę baudžiamąją atsakomybę dėl agresijos nusikaltimo, yra įmanoma pritaikyti praktiškai – dvylika nacių lyderių buvo pripažinti kaltais už agresyvaus karo planavimą, rengimą ar pradėjimą ir kitus nusikaltimus taikai.⁸⁵ Nors Niurnbergo karinis tribunolas buvo tik *ad hoc* tribunolas, tačiau statute bei nuosprendyje įtvirtinti agresijos uždraudimo ir individualios atsakomybės už ją standartai yra labai reikšmingi - vėliau Jungtinės Tautos įtvirtino, jog jie yra tarptautinės teisės principai⁸⁶.

Po Antrojo pasaulinio karo valstybės vėl ryžosi kurti kolektyvinio saugumo sistemą. 1945 m. buvo priimta Jungtinių Tautų (toliau – JT) Chartija, kurią šiuo metu yra ratifikavusios 193 pasaulio šalys⁸⁷. JT Chartijos 1 str. įvardina JT tikslus, kurių pagrindinis – tarptautinės taikos

⁷⁹ Umberto Leanza, “The Historical Background“, iš *The International Criminal Court and the Crime of Aggression*, Mauro Politi, Giuseppe Nesi (Aldershot: Ashgate Publishing Limited, 2004), 3; Charter of the International Military Tribunal, 8 August 1945, art 6(a); Charter of the International Military Tribunal for the Far East, 19 January 1946, art. 5(a).

⁸⁰ International Military Tribunal (Nuremberg), Judgment of 1 October 1946, 447.

⁸¹ *Ibid.*, 421, 447; Yoram Dinstein, *supra* note 46, p. 127.

⁸² Matthew Gillett, *supra* note 55, p. 831.

⁸³ Chance Cammack, *supra* note 11, p. 305. Pažymėtina, kad Niurnbergo nuosprendis susilaukia daug kritikos ir dėl vadinamojo „nagalėtojų teisingumo“. Kritikai teigia, kad buvo pažeistas *nullum crimen sine lege* principas, nes į Niurnbergo tarptautinio karinio tribunolo statutą įtraukti nusikaltimai taikai prieš tai niekuomet nebuvo apibrėžti (plačiau: Thomas Weigend, “‘In general a principle of justice’: The Debate on the ‘Crime against Peace’ in the Wake of the Nuremberg Judgment.“ *Journal of International Criminal Justice* 10 (2012): 41-58.)

⁸⁴ Saulius Katuoka, *supra* note 3, p. 2.

⁸⁵ Matthew Gillett, *op. cit.*, p. 832.

⁸⁶ Kriangsak Kittichaisaree, *International criminal law* (Oxford : Oxford University Press, 2001), 20.

⁸⁷ United Nations Treaty Collection, “Status as at: 02-05-2016 05:02:23 EDT,“ žiūrėta 2016 05 02, https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=I-1&chapter=1&lang=en.

bei saugumo palaikymas ir agresijos veiksmų sustabdymas⁸⁸. Mums aktualiausias yra Chartijos 2 str. 4 p., kuriame susitariančios valstybės įsipareigojo „susilaikyti nuo grasinimo jėga ir jos panaudojimo tiek prieš kurios nors valstybės teritorinį vientisumą arba politinę nepriklausomybę, tiek bet kuriuo kitu būdu, nesuderinamu su Jungtinių Tautų tikslais.“⁸⁹ Pasak M. Kanade, šiame straipsnyje įtvirtintas principas – tai visos JT Chartijos pagrindas, kuris yra „kaip aukso gija apipinanti visas kitas nuostatas.“⁹⁰ Šis tarptautinis dokumentas iškėlė aukštesnius reikalavimus nei aptartieji prieš tai, nes pirmą kartą buvo uždraustas ne tik pats jėgos panaudojimas, bet ir grasinimas jį panaudoti, o draudimas yra apsaugotas pateikiant sistemą kolektyvinių priemonių ir sankcijų, kurias galima taikyti prieš valstybę-pažeidėją (JT Chartijos 39 - 51 str.). Terminas „jėga“ (angl. „force“) yra paminėtas ne tik JT Chartijos 2 str. 4 p.: ginklų jėga (angl. „armed force“) yra minima preambulėje, o ginkluotas užpuolimas (angl. „armed attack“) yra paminėtas 51 str., kalbančiame apie savigynos teisę. Nuo pat JT Chartijos pasirašymo buvo diskutuota, ką reiškia „jėga“, kurios panaudojimas ar grasinimas ja yra uždraustas 2 str. 4 p.⁹¹ Kadangi pati JT Chartija atsakymo į šį klausimą nepateikia, į pagalbą reikia pasitelkti kitą tarptautinį dokumentą – 1969 m. Vienos konvenciją dėl tarptautinių sutarčių teisės, kuri paaiškina, kaip atskleisti, ką buvo siekta įtvirtinti pasirašant tarptautinę sutartį. Pirmas interpretavimo būdas pateiktas Vienos konvencijos 31 str. yra aiškinimas pažodžiui ar aiškinimas pagal tekstą⁹². Naudojantis šiuo būdu, terminas „jėga“ yra aiškintinas labai plačiai ir gali apimti visus prievartinius jėgos panaudojimo atvejus: pavyzdžiui, ekonominį, politinį ar karinį⁹³. Vienos konvencijos 32 str. įtvirtinti papildomi aiškinimo būdai – vienas iš jų – atsižvelgimas į sutarties sudarymo metu atliktus darbus, ruošiamus projektus – t. y. pagal sutarties šalių ketinimus⁹⁴. Kaip žinia, siūlymai į JT Chartiją įtraukti ekonominės prievartos ir politinio spaudimo draudimą buvo atmesti⁹⁵. Galima apibendrinti, jog JT Chartijos 2 str. 4 d. apima tik ginkluotos jėgos panaudojimą ar grasinimą jį panaudoti, net jei terminas „ginkluota“ nėra pažodžiui paminėtas⁹⁶. Pripažinta, jog Chartijos 2 str. 4 p. yra paprotinės tarptautinės teisės norma, taigi ji galioja visoms valstybėms – net toms, kurios nėra Jungtinių Tautų narėmis⁹⁷. Be to, JT Chartijos 39 str. įtvirtina Saugumo Tarybos (toliau – ST) teisę nustatyti agresijos akto egzistavimą ir nuspręsti, kokių veiksmų reikia imtis

⁸⁸ Charter of the United Nations, 24 October 1945, art. 1.

⁸⁹ *Ibid.*, atr. 2(4).

⁹⁰ Mihir Kanade, “Article 2(4) of the UN Charter: Alive and Well,” žiūrėta 2016 04 24, http://www.monitor.upeace.org/archive.cfm?id_article=632.

⁹¹ Russell Buchan, “Cyber Attacks: Unlawful Uses of Force or Prohibited Interventions?” *Journal of Conflict and Security Law* 17, 2 (2012): 215.

⁹² Vienna Convention on the Law of Treaties, 23 May 1969, art. 31.

⁹³ Marco Roscini, “World Wire Warfare – Jus ad bellum and the Use of Cyber Force,” *Max Planck Yearbook of United Nations Law* 14 (2010): 104-105.

⁹⁴ Vienna Convention on the Law of Treaties, *op. cit.*, art. 32.

⁹⁵ Marco Roscini, *op. cit.*, p. 105.

⁹⁶ Russell Buchan, *op. cit.*, p. 216.

⁹⁷ Bruno Simma et al., *supra* note 4, p. 203.

saugumo palaikymui ar atstatymui. JT Chartija numato tik du galimus ginkluotos jėgos panaudojimo atvejus: pagal 42 str. galimas kolektyvinis jėgos panaudojimas tarptautinei taikai bei saugumui palaikyti, vykdomas ST priėmus rezoliuciją, o taip pat kiekviena valstybė turi prigimtine savigynos teisę, įtvirtintą 51 str. Draudimas tarptautiniuose santykiuose panaudoti jėgą plačiau bus aptariamasis antrajame skyriuje, aiškinantis, kas yra agresijos aktas.

Jėgos nenaudojimo principą Generalinė Asamblėja (toliau – GA) dar kartelį įtvirtino ir 1970 m. Rezoliucijoje Nr. 2625 dėl tarptautinės teisės principų. Šioje rezoliucijoje įtvirtinta, kad agresija – tai tarptautinis nusikaltimas, užtraukiantis tarptautinę atsakomybę⁹⁸. Jungtinės Tautos sistemingai judėjo pirmyn ir 1974 m. GA priėmė Rezoliuciją Nr. 3314, kurioje pateikė agresijos apibrėžimą. Pagal šią Rezoliuciją „agresija – tai valstybės ginkluotos jėgos panaudojimas prieš kitos valstybės suverenitetą, teritorinį vientisumą ar politinę nepriklausomybę arba bet koku kitu būdu, nesuderinamu su Jungtinių Tautų Chartija.“⁹⁹ 3 str. pateiktas nebaigtinis sąrašas aktų, kurie kvalifikuotini kaip agresija: ginkluotas kitos valstybės teritorijos užpuolimas, karinė okupacija ar teritorijos prisijungimas, atliktas panaudojant jėgą; teritorijos bombardavimas; uostų arba pakrančių blokada; kitos valstybės ginkluotųjų sausumos, jūrų ar oro pajėgų užpuolimas; ginkluotųjų pajėgų, kurios pagal sutartį su kita valstybe yra joje dislokuotos, panaudojimas prieš šią valstybę; leidimas panaudoti valstybės teritoriją agresijos akto atlikimui prieš trečiąją valstybę; ginkluotųjų gaujų, kurios gali atlikti tokio sunkumo atakas, kokios išdėstytos prieš tai, siuntimas į kitą valstybę¹⁰⁰. Sąrašas yra nebaigtinis, nes Saugumo Taryba gali nuspręsti, kad pagal JT Chartiją tam tikras specifinis aktas yra agresija¹⁰¹. Itin svarbus kriterijus, nustatant, kas yra agresorius – tai jėgos panaudojimo pirmumo principas, kuris įtvirtintas 2 Rezoliucijos Nr. 3314 straipsnyje. Šios Rezoliucijos preambulėje įtvirtinta, kad agresijos apibrėžimas yra priimtas, jog pagelbėtų politiniam Jungtinių Tautų organui - Saugumo Tarybai – nustatyti, ar įvyko agresijos panaudojimo aktas¹⁰². Apibendrinant, nors agresijos apibrėžimas ir buvo įtvirtintas GA Rezoliucijoje, tačiau pagrindinis jo tikslas buvo padėti ST atlikti savo funkcijas. Taipogi reikia prisiminti, jog GA rezoliucijos nėra teisiškai privalomos¹⁰³. Taigi nors ir

⁹⁸ United Nations General Assembly, Resolution 2625 (XXV), *Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations*, U.N. Doc. A/8082, 24 October 1970, prieiga per internetą <http://www.un-documents.net/a25r2625.htm>.

⁹⁹ United Nations General Assembly, *Resolution 3314 (XXIX), Definition of Aggression*, U.N. Doc. A/9890, 14 December 1974, art. 1 (toliau – JT GA Resolution 3314).

¹⁰⁰ *Ibid.*, art. 3

¹⁰¹ *Ibid.*, art. 4.

¹⁰² *Ibid.*, prml.; Charles De Bock, “The Crime of Aggression: Prospects and Perils for the Third World,” *Chinese Journal of International Law* 13 (2014): 103; Report of the Special Working Group on the Crime of Aggression ICC-ASP/7/20/Add.1, Annex II, 9 - 13 February 2009, 32, prieiga per internetą: https://www.icc-cpi.int/iccdocs/asp_docs/SWGCA/ICC-ASP-6-20-Add1-AnnexII-ENG.pdf.

¹⁰³ Nikola Hajdin, “Understanding Aggression: Legal Status and Individual Criminal Responsibility Before the 2010 Kampala Conference,” 10, žiūrėta 2016 04 24, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2690750.

pripažįstama, kad agresijos uždraudimas yra *jus cogens* norma¹⁰⁴, tačiau tarptautinei bendruomenei vis dar trūko aiškumo bei tarptautinio dokumento, kuris įtvirtintų galimybę, jog nuolatinis tarptautinis teismas galėtų persekioti ir bausti asmenis, įvykdžiusius agresijos nusikaltimą.

Šia linkme sėkmingai pradėta judėti 1998 m., kuomet buvo pasirašytas Romos Statutas, įsteigiantis Tarptautinį Baudžiamąjį Teismą. Jo 5 str. įvardija, jog TBT turi jurisdikciją keturiems nusikaltimams: genocidui, nusikaltimams žmogiškumui, karo nusikaltimams bei agresijos nusikaltimui¹⁰⁵. Pasak buvusio JT generalinio sekretoriaus K. Annan, Romos Statuto priėmimas yra viltis ateities kartoms ir milžiniškas žingsnis link visuotinio žmogaus teisių pripažinimo ir teisės viršenybės įsivyravimo¹⁰⁶. Tarptautinio Baudžiamojo Teismo statusas įsigaliojo 2002 m., tačiau TBT praktiškai jurisdikciją gali vykdyti tik dėl trijų išvardintų nusikaltimų. Taip nutiko, nes nepaisant to, jog tarptautinė bendruomenė suvokė agresijos nusikaltimo žiaurumą, tačiau valstybėms nepavyko susitarti dėl šio nusikaltimo apibrėžimo bei sąlygų jurisdikcijos įgyvendinimui¹⁰⁷. Taigi pagal Romos statuto 5 str. 2 d. TBT galės įgyvendinti jurisdikciją dėl agresijos nusikaltimo tik tuomet, kai susitariančios šalys priims nuostatas, pateikiančias šio nusikaltimo apibrėžimą ir jurisdikcijos įgyvendinimo sąlygas. TBT Statuto peržiūros konferencija įvyko 2010 m. Kampaloje, Ugandoje, kur po ilgų derybų susitariančios šalys konsensu priėmė Rezoliuciją (RC/Res.6)¹⁰⁸, kuri pateikia agresijos nusikaltimo apibrėžimą, sąlygas jurisdikcijai vykdyti, nusikaltimo požymius, bei tam tikrus susitarimus dėl Kampalos pakeitimuose įtvirtinto agresijos nusikaltimo interpretavimo. Nepaisant fakto, jog šios nuostatos įsigalios tik tuomet, kai pakeitimai bus ratifikuoti ar priimti trisdešimties TBT narių, o paskutinis sprendimas dėl jurisdikcijos vykdymo bus priimtas ne anksčiau kaip 2017 m., agresijos apibrėžimo priėmimas yra didelis tarptautinės bendruomenės pasiekimas, nes tai yra žingsnis link galimybės persekioti už neteisėtą jėgos panaudojimą¹⁰⁹. Toliau magistro baigiamojo darbo

¹⁰⁴ Mary Ellen O'Connell ir Mirakmal Niyazmatov, "What is Aggression? Comparing the Jus ad Bellum and the ICC Statute," *Journal of International Criminal Justice* 10 (2012): 190.

¹⁰⁵ Rome Statute of the International Criminal Court, 17 July 1998, art 5. (toliau - Rome Statute of the ICC).

¹⁰⁶ Kofi Annan, "Statement at the opening of the Preparatory Commission for the International Criminal Court," (speech presented at the Preparatory Commission, New York, 16 February 1999), žiūrėta 2016 04 24, <http://www.ngos.net/un/icc.html>.

¹⁰⁷ Chance Cammack, *supra* note 11, p. 306; Jutta F. Bertram-Nothnagel, "A Seed for World Peace Planted in Africa : the Provisions on the Crime of Aggression Adopted at the Kampala Review Conference for the Rome Statute of the International Criminal Court," *Africa Legal Aid Quarterly* (2010): 10.

¹⁰⁸ Christian Wenaweser, "Reaching the Kampala Compromise on Aggression: The Chair's Perspective," *Leiden Journal of International Law* 23, 4 (2010): 887; Leonie von Braun ir Annelen Micus, "Judicial Independence at Risk: Critical Issues regarding the Crime of Aggression Raised by Selected Human Rights Organizations," *Journal of International Criminal Justice* 10 (2012): 112. Apie derybas plačiau: Noah Weisbord, "Bargaining Practices: Negotiating the Kampala Compromise for the International Criminal Court," *Law and Contemporary Problems* 76 (2014): 85-117.

¹⁰⁹ Robert Heinsch *supra* note 7, p. 742; Friedrich Rosenfeld, "Individual Civil Responsibility for the Crime of Aggression," *Journal of International Criminal Justice* 10 (2012): 249, 265. Pažymėtina, kad kai kurie autoriai nagrinėjo galimybę už neteisėtą jėgos panaudojimą atsakyti kaip už nusikaltimą žmonijai: pavyzdžiui, Benjamin B.

autorė nagrinės 2010 m. priimtą agresijos nusikaltimo apibrėžimą bei analizuos pastarųjų metų įvykius Ukrainoje, bandydama atsakyti į klausimą, ar Rusijos atliekami veiksmai galėtų būti pripažinti agresijos aktu, užtraukiančiu tarptautinę individualią baudžiamąją atsakomybę.

Ferencz, "Illegal Use of Force as Crime Against Humanity," žiūrėta 2016 04 24, <http://www.wfm-igp.org/content/illegal-armed-force-crime-against-humanity-benjamin-b-ferencz> ir Chet Tan, "Punishing Aggression as a Crime Against Humanity: A Noble but Inadequate Measure to Safeguard International Peace and Security," *American University International Law Review* 29, 1 (2013): 145-164.

2. AGRESIJOS NUSIKALTIMO APIBRĖŽIMO ANALIZĖ

Romos Statuto 8 *bis* straipsnis, įtvirtinantis agresijos nusikaltimo apibrėžimą, skamba taip:

„1. Šiame Statute „agresijos nusikaltimas“ – asmens, galinčio veiksmingai kontroliuoti valstybės politinius ar karinius veiksmus ar jiems vadovauti, planuojamas, rengiamas, inicijuojamas ar vykdomas agresijos aktas, kuris savo pobūdžiu, sunkumu ir mastu akivaizdžiai pažeidžia Jungtinių Tautų Chartiją.

2. Šio straipsnio 1 dalyje „agresijos aktas“ – vienos valstybės ginkluotųjų pajėgų panaudojimas prieš kitos valstybės suverenitetą, teritorinį vientisumą ar politinę nepriklausomybę arba bet koku kitu Jungtinių Tautų Chartijai prieštaraujančiu būdu.“¹¹⁰

Antroje straipsnio dalyje yra išvardinami tam tikri veiksmai, kurių įvykdymas automatiškai laikomas agresijos aktu, nepaisant to, ar karas paskelbtas ar ne. Visa antra 8 *bis* straipsnio dalis yra identiška agresijos apibrėžimui, kuris įtvirtintas JT Rezoliucijoje Nr. 3314¹¹¹. Šis aspektas jau priėmimo procese sukėlė diskusijų dėl agresijos nusikaltimo apibrėžimo kokybės, nes GA Rezoliucijoje įtvirtinta definicija buvo skirta ne apibrėžti individualų nusikaltimą, užtraukiantį tarptautinę baudžiamąją atsakomybę, o padėti Saugumo Tarybai nustatyti, ar tam tikra valstybė įvykdė agresijos aktą¹¹².

Kampalos pakeitimuose įtvirtintas agresijos apibrėžimas susideda iš dviejų skirtingų terminų, kurie reikalauja atskiros analizės – tai „agresijos aktas“ ir „agresijos nusikaltimas“. Pirmasis naudojamas kalbant apie valstybės veiksmus, o antrasis – apie individualią tarptautinę baudžiamąją atsakomybę¹¹³. Norint pradėti individo baudžiamąjį persekiojimą, visų pirma turi būti įrodytas agresijos akto buvimas. Taigi sekančiame poskyryje bus analizuojami agresijos akto apibrėžimo probleminiai aspektai.

2.1. Agresijos aktas

Antrasis Rezoliucijos RC/Res.6 priedas, pateikiantis agresijos nusikaltimo požymius, pabrėžia, jog norint nagrinėti individualios baudžiamosios atsakomybės klausimą, agresijos aktas turi būti jau atliktas – tai reiškia, kad vien tik už grasinimą įgyvendinti agresyvų aktą (nepaisant

¹¹⁰ Rome Statute of the ICC, *supra* note 105, art. 8 *bis*.

¹¹¹ Robert L. Manson, “Identifying the Rough Edges of the Kampala Compromise,” *Criminal Law Forum* 21, 3 (2010): 418.

¹¹² Report of the Special Working Group on the Crime of Aggression (ICC-ASP/6/20/Add.1/Annex II), at https://www.icc-cpi.int/iccdocs/asp_docs/ICC-ASP-7-20-Add.1-SWGCA%20English.pdf.

¹¹³ Hans-Peter Kaul, “Is it possible to prevent or punish future aggressive war-making?,”⁹, žiūrėta 2016 04 24, <http://www.peacepalacelibrary.nl/plinklet/index.php?sid=related&ppn=335996302>; Beth Van Schaack, “The Aggression Amendments: Points of Consensus and Dissension,” žiūrėta 2016 04 24, <http://digitalcommons.law.scu.edu/facpubs/170/>.

to, kad grasinimas gali būti labai rimtas) nebus užtraukiama individuali baudžiamoji atsakomybė¹¹⁴. Trečiajame Rezoliucijos RC/Res.6 priede įtvirtinti susitarimai dėl Kampalos pakeitimuose įtvirtinto agresijos nusikaltimo interpretavimo yra kaip pagalbinė priemonė, kuria bus galima pasinaudoti analizuojant agresijos nusikaltimo definiciją¹¹⁵. Juose pabrėžta, kad agresija yra pripažintini tik patys sunkiausi ir pavojingiausi neteisėti jėgos panaudojimo atvejai, o norint nustatyti, ar buvo atliktas agresijos aktas, reikia įvertinti visas konkrečios situacijos aplinkybes, akto sunkumą bei sukeltas pasekmes¹¹⁶.

TBT Statuto 8 *bis* str. 2 d. agresijos aktą apibrėžia dviem būdais: pirmasis sakinytis pateikia bendrą agresijos akto sampratą, o antroji nuostatos dalis pateikia sąrašą veiksmų, kurių atlikimas, nepaisant to, ar karas paskelbtas ar ne, kvalifikuotinas kaip agresija. Pirmasis neaiškumas iškyla kalbant apie šį 8 *bis* str. 2 d. pateiktą agresijos aktų sąrašą: ar jis yra baigtinis? Laikantis nuomonės, kad TBT Statuto 8 *bis* str. 2 dalis pateikia išsamų aktų, kvalifikuotinių kaip agresija, sąrašą, būtų sudarytos akivaizdžios kliūtys efektyviam tarptautiniam baudžiamajam persekiojimui už vis kintančius agresijos panaudojimo būdus¹¹⁷. Atsižvelgiant į apibrėžimo semantiką, darytina prielaida, kad jeigu autoriai būtų siekę pateikti baigtinį agresijos aktų sąrašą, jie būtų tiesiogiai tai įtvirtinę pačiame apibrėžime, o dabartinis apibrėžimas tiesiog pamini, kad žemiau išvardinti veiksmai bus traktuojami kaip agresijos aktas¹¹⁸. Taip pat pažymėtina, kad pačioje nuostatoje įtvirtinta, jog tam tikras aktas yra kvalifikuotinas kaip agresija, atsižvelgiant į GA Rezoliuciją Nr. 3314¹¹⁹, kurios 4 str. teigia, kad Rezoliucijoje Nr. 3314 pateiktas agresijos aktų sąrašas nėra baigtinis¹²⁰. Šioje vietoje iškyla teisinė problema: baudžiamoji teisė reikalauja, kad baudžiamąją atsakomybę užtraukiantys veiksmai būtų aiškiai apibrėžti, jog asmenys žinotų leistino elgesio ribas. Šis teisėtumo reikalavimas yra vienas iš pagrindinių visų valstybių baudžiamosios teisės principų.¹²¹ *Nullum crimen sine lege* principas yra įtvirtintas ir TBT Statuto 22 str. Taigi ar šis principas yra pažeidžiamas, jei TBT Statutas nepateikia viso agresijos aktų sąrašo, bet palieka galimybę atskiram situacijų vertinimui? Manytina, kad visgi bendrasis

¹¹⁴ Matthew Gillett, *supra* note 55, p. 36; Review Conference of the Rome Statute, *Resolution RC/Res.6: The crime of aggression*, 11 June 2010, Annex II, Amendments to the Elements of Crimes, Element 3 (toliau - Resolution RC/Res.6, Amendments to the Elements of Crimes); Claus Kreß ir Leonie von Holtendorff, "The Kampala Compromise on the Crime of Aggression," *Journal of International Criminal Justice* 8 (2010): 1200.

¹¹⁵ Tikslus Susitarimų dėl Kampalos pakeitimuose įtvirtinto agresijos nusikaltimo interpretavimo statusas nėra aiškus. Nusikaltimo sudėties elementai minimi Romos Statuto 9 str. ir jų reikšmė yra aiški, o Susitarimai yra Kampalos rezoliucijoje pridėtos nuostatos, kurių reikšmė iki galo neaiški: Robert Heinsch, *supra* note 7, p. 730; Kevin Jon Heller, "The Uncertain Legal Status of the Aggression Understandings," *Journal of International Criminal Justice* 10 (2012): 247.

¹¹⁶ Review Conference of the Rome Statute, *Resolution RC/Res.6: The crime of aggression*, 11 June 2010, Annex III, Understandings regarding the amendments to the Rome Statute of the International Criminal Court on the crime of aggression, Understanding 6 (toliau - Resolution RC/Res.6, Understandings).

¹¹⁷ Keith A. Petty, *supra* note 22, p. 15.

¹¹⁸ Kevin L. Miller, *supra* note 13, p. 231.

¹¹⁹ Rome Statute of the ICC, *supra* note 105, art. 8 *bis* (2).

¹²⁰ JT GA Resolution 3314, *supra* note 99, art. 4.

¹²¹ Robert Heinsch, *op. cit.*, p. 724.

agresijos akto apibrėžimas suteikia pakankamą teisinio aiškumo laipsnį, kuris leidžia suvokti, kur yra leistino elgesio ribos, o agresijos aktų sąrašas yra tiesiog pavyzdinis katalogas¹²². Bendrasis agresijos akto apibrėžimas ne tik leidžia suvokti elgesio ribas, bet ir, įsigaliojus Kampalos pakeitimams, bus lankstus įrankis padėsiantis TBT išspręsti konkrečias situacijas, atsakant į klausimus, ar tam tikri tarptautinės teisės subjektų įgyvendinti veiksmai kvalifikuotini kaip agresija. Juk pasak buvusio Niurnbergo karinio tribunolo prokuroro B.B. Ferencz: „taikos negali būti be teisingumo, teisingumo – be teisės, ir jokios reikšmingos teisės be teismo, nusprendžiančio kas yra teisinga ir teisėta konkrečioje situacijoje.“¹²³

2.1.1. Ginkluotųjų pajėgų panaudojimas

Pirmasis požymis, tam tikrus veiksmus kvalifikuojant kaip agresijos aktą, yra ginkluotųjų pajėgų (angl. *armed force*) panaudojimas. Pagrindinis tarptautinės teisės dokumentas, įtvirtinantis uždraudimą panaudoti jėgą, yra JT Chartija ir jos 2 str. 4 d. Kaip jau buvo išanalizuota pirmajame magistrinio darbo skyriuje, šis straipsnis įtvirtina draudimą panaudoti (ar grasinti panaudoti) ginkluotą jėgą, net jei žodis „ginkluota“ nėra pažodžiui paminėtas. Čia susiduriame su klausimu, ką apima „ginkluotos jėgos“ sąvoka? Tarptautinis Teisingumo Teismas (toliau – TTT) Nikaragvos byloje pasisakė, jog ginkluotos atakos yra „patys sunkiausi jėgos panaudojimo atvejai“¹²⁴, be to reikšmingi kriterijai yra atakos mastas bei padariniai¹²⁵. Akivaizdu, jog sąvoka „ginkluotųjų pajėgų panaudojimas“ reikalauja, jog ataka būtų atlikta pasitelkiant ginklus. Tačiau čia iškyla dar vienas probleminis klausimas: ar žodis „ginklai“ turi tą pačią reikšmę, kokia ji buvo 1945 m., kuomet buvo priimta jėgos panaudojimą uždraudžianti JT Chartija? TTT konsultacinėje išvadoje dėl Branduolinio ginklo panaudojimo ar grasinimo juo pasisakė, jog nuostata, uždraudžianti jėgos panaudojimą, turi būti interpretuojama kartu su kitomis susijusiomis JT Chartijos nuostatomis (51 straipsniu ir 7 skyriumi)¹²⁶. TTT plėtojo savo mintis, įtvirtindamas jog „šios nuostatos nenurodo konkrečių ginklų, jos taikomos bet kokiam jėgos panaudojimui, nepaisant to, koks ginklas pasitelktas“¹²⁷. Atsižvelgiant į šias TTT išsakytas mintis, darytina išvada, jog galima pasirinkti platų interpretavimo būdą ir teigti, jog ginkluotos jėgos panaudojimas, minimas TBT Statuto 8 *bis* str. 2 d., apima ne tik kinetinius

¹²² Matthew Gillett, *supra* note 55, p. 41-42.

¹²³ „Rome Statute of the International Criminal Court: Overview“, žiūrėta 2016 03 07, <http://legal.un.org/icc/general/overview.htm>.

¹²⁴ International Court of Justice, *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v United States of America) (Merits)*, 27 June 1986, ICJ Rep 14, 191 (toliau - *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua*).

¹²⁵ *Ibid.*, 195.

¹²⁶ International Court of Justice, *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion*, 8 July 1996, ICJ Rep 226, 38.

¹²⁷ *Ibid.*, 39.

ginklus, bet ir jėgos panaudojimus, atliekamus kitais būdais. Akivaizdu tik tai, kad vien tik ekonominis ar ideologinis spaudimas, jeigu jis nėra lydimas ginkluotųjų pajėgų panaudojimo, nebus traktuojamas kaip agresijos aktas¹²⁸. Nors kariavimas pasitelkiant tradicines ginkluotąsias pajėgas kol kas išlieka pagrindine jėgos panaudojimo forma, tačiau vis dažniau į pagalbą yra pasitelkiamos ir šiuolaikiškesnės priemonės, pavyzdžiui, kibernetinės atakos. Kibernetinės atakos gali būti ir vienintelis kariavimo būdas, taigi tolimesniame poskyryje (2.1.4) bus analizuojama, ar kibernetinės atakos gali būti pripažintos kaip agresijos aktas.

2.1.2. Ginkluotos jėgos panaudojimas atliktas vienos valstybės prieš kitą valstybę

Antrasis požymis, reikalingas konstatuoti agresijos akto įgyvendinimą yra tas, jog jėgą turi panaudoti viena valstybė prieš kitą valstybę. Įprastai visos tarptautinės normos yra linkusios reguliuoti tarpvalstybinius santykius: jos dažniausiai adresuotos valstybėms ar tarptautinėms organizacijoms ir tik išimtiniais atvejais nustato pareigas ar suteikia teises individams¹²⁹. Čia iškyla keletas probleminių klausimų: visų pirma, kokia yra pačios sąvokos „valstybė“ reikšmė tarptautinėje teisėje? 1933 m. Urugvajuje priimta Montevideo konvencija „Dėl valstybių teisių ir pareigų“ įtvirtina šiuos valstybės, kaip tarptautinės teisės subjekto, požymius: nuolatinis gyventojus, apibrėžtą teritoriją, vyriausybę ir gebėjimą užmegzti santykius su kitomis valstybėmis¹³⁰. Šie požymiai jau tapo paprotinės tarptautinės teisės norma ir neatsiejama valstybės sąvokos dalimi¹³¹. Tačiau akivaizdu, kad tradicinė valstybės samprata neapima svarbių šiuolaikiniuose tarptautiniuose santykiuose dalyvaujančių subjektų. Štai pavyzdžiui, Palestinos kaip valstybės klausimas yra jau ilgą laiką kvestionuojamas dalykas¹³². Kai kurie autoriai teigia, jog Palestiną galima laikyti valstybe nuo to momento, kai 2012 m. lapkričio 29 d. JT GA balsų dauguma suteikė Palestinei valstybės-stebėtojos statusą¹³³. Kaip žinia, JT GA rezoliucijos nėra *per se* teisiškai privalomos, taigi teigimas, jog šios rezoliucijos priėmimas automatiškai reiškia tarptautinį Palestinos pripažinimą valstybe yra klaidingas. Neginčytina ir tai, jog JT GA rezoliucijos yra priemonės valstybėms išreikšti savo požiūrį vienu ar kitu klausimu, o būtent šiuo konkrečiu atveju Palestinei suteikti stebėtojos statusą sutiko net 138 valstybės, 9 balsavo prieš ir

¹²⁸ Mary Ellen O'Connell ir Mirakmal Niyazmatov, *supra* note 104, p. 195.

¹²⁹ Antonio Cassese, "On Some Problematical Aspects of the Crime of Aggression," *Leiden Journal of International Law* 20, 4 (2007): 846.

¹³⁰ Montevideo Convention on the Rights and Duties of States, 26 December 1933, art. 1.

¹³¹ Michael Anderson, *supra* note 9, p. 422.

¹³² Pavyzdžiui, Robert Weston Ash, "Is Palestine A "State"?" *The Rutgers Law Record* (2009): 186-200.

¹³³ United Nations General Assembly, *Resolution 67/19, Status of Palestine in the United Nations*, UN doc. A/RES/67/L.28, 29 November 2012, prieiga per internetą http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/67/19.

41 susilaikė¹³⁴. Tarptautinė bendruomenė Palestiną yra linkusi apibrėžti kvazi-valstybės terminu, kuris jokių būdu negali būti prilygintas valstybei¹³⁵. Klausimas, kodėl Palestina tarptautiniu mastu nepripažintina kaip valstybė, nėra šio mokslinio darbo objektas, taigi, plačiai neanalizuojant šios temos, paminėtina, kad daugelis valstybių laikosi pozicijos, kad Palestiną bus galima pripažinti tik tuomet, kai tiesioginių derybų metu bus priimtas susitarimas su Izraeliu dėl teritorijos pasidalinimo¹³⁶. Nors Palestina neturi valstybės statuso, tačiau 2015 metais ji ratifikavo Romos Statutą ir nuo balandžio 1 d. tapo TBT nare¹³⁷. Šis prisijungimas nereiškia, kad tarptautinė bendruomenė ją pripažino tapus valstybe, tačiau jeigu ji, įsigaliojus Kampalos pakeitimams, prieš kitą valstybę įvykdytų agresijos aktą, tuomet šis nusikaltimas patektų į TBT jurisdikciją ir Teismas galėtų nagrinėti atsakingų asmenų baudžiamosios atsakomybės klausimus. Tačiau klausimas, ar valstybė, prieš Palestiną įgyvendinusi neteisėtą jėgos panaudojimą, kuris būtų akivaizdus JT Chartijos pažeidimas, būtų pripažinta įgyvendinusi agresijos aktą, nėra aiškus, nes kaltinamoji valstybė galėtų laikytis pozicijos, kad Palestina visgi nėra tarptautinės bendruomenės pripažinta kaip valstybė, taigi nepatenka į agresijos akto apibrėžimo taikymo sferą.

Antras probleminis klausimas yra, kieno padaryti veiksmai turi būti traktuojami kaip padaryti valstybės? Tiek tarptautinėje, tiek nacionalinėje teisėje valstybė veikia per savo institucijas ar įgaliotus pareigūnus¹³⁸. Tarptautinės teisės teorijoje yra išskiriami keturi pagrindiniai atvejai, kuomet ataka gali būti priskiriama valstybei: ataka yra atliekama valstybės organų (institucijų); ataka atlikta tam tikros grupės asmenų ar vieno asmens, kuris buvo valstybės apmokytas, kontroliuojamas arba jam buvo vadovaujama; ataka atlikta nevalstybinio subjekto, bet valstybė toleravo ar nesistengė sustabdyti šio subjekto veiksmų; bei situacija, kai ataka negali būti priskirtina valstybei pagal paminėtus kriterijus, tačiau pati valstybė pripažįsta ją kaip savo¹³⁹.

Kalbant apie pirmąjį priskirtinumo standartą, jis galioja tiek *de jure*, tiek *de facto* valstybės organams. TTT šiuo klausimu pasisakė, kad norint pripažinti, jog tam tikras subjektas yra *de facto* valstybės organas, reikia nustatyti, kad tarp to subjekto ir valstybės yra

¹³⁴ BBC News, "Palestinians win upgraded UN status by wide margin," žiūrėta 2016 04 24, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-20550864>.

¹³⁵ Surendran Koran, *supra* note 35, p. 270; Alexander G. Wills, "The Crime of Aggression and the Resort to Force against Entities in Statu Nascendi," *Journal of International Criminal Justice* 10 (2012): 86.

¹³⁶ Rebecca Kaplan, "Obama: Differences with Netanyahu are not personality clashes," žiūrėta 2016 04 24, <http://www.cbsnews.com/news/obama-differences-with-israel-not-a-personality-issue/>.

¹³⁷ ICC Press Release, "ICC welcomes Palestine as a new State Party," žiūrėta 2016 04 24, https://www.icc-cpi.int/en_menus/icc/press%20and%20media/press%20releases/Pages/pr1103.aspx.

¹³⁸ Vilenas Vadapalas, *supra* note 38, p. 399

¹³⁹ Nicholas Tsagourias, "Cyber attacks, self-defence and the problem of attribution," *Journal of Conflict and Security Law* 17,2 (2012): 236; International Law Commission, *Articles on the Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts*, 10 August 2001, art. 11, prieiga per internetą: http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_6_2001.pdf (toliau - Articles on the Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts).

neatskiriamas priklausomybės ir kontrolės santykis: t. y. subjektas yra priklausomas nuo valstybės, kuri kontroliuoja visus jo veiksmus¹⁴⁰. Vienintelis nelabai aiškus aspektas yra dėl reikalaujamo kontrolės laipsnio: Nikaragvos byloje yra minimas „efektyvios kontrolės“¹⁴¹ (angl. *effective control*) reikalavimas, o Bosnijos genocido byloje naudojami „griežtos kontrolės“¹⁴² (angl. *strict control*) ar „didelio kontrolės laipsnio“¹⁴³ (angl. *great degree of control*) terminai. Iš vartojamos terminijos akivaizdu tik tai, kad reikalaujama, jog kontrolė būtų įgyvendinama visada. Kontrolė negali būti įgyvendinama atsitiktinai ar tik dėl tam tikrų pavienių veiksmų atlikimo, nes tam tikro subjekto, kuris pagal vidinius teisės aktus nėra *de jure* priskirtinas kaip valstybės organas, priskirtinumas *de facto* valstybės organui yra galimas tik išimtiniais atvejais¹⁴⁴.

Pagal antrąjį priskirtinumo standartą tam tikra veika yra priskirtina valstybei, kuomet subjektas veikia pagal valstybės nurodymus, arba jos vadovaujamas ar kontroliuojamas¹⁴⁵. Valstybės duoti nurodymai sukuria *ad hoc* valstybės ir subjekto ryšį, todėl kiekvienu atveju turi būti nustatyta, kad nurodymai buvo duoti būtent tam specifiniam aktui¹⁴⁶. Problematiškas šio priskirtinumo standarto aspektas yra valstybės kontrolė. Kaip jau minėta, Nikaragvos byloje įtvirtintas „efektyvios kontrolės“ kriterijus, kuris šiuo atveju reikštų, jog tam tikras veiksmas atliktas tam tikro subjekto būtų priskirtinas valstybei, tik jeigu valstybė darytų tiesioginę įtaką to veiksmo atlikimui ar padėtų pasiruošti jo įgyvendinimui¹⁴⁷. Skirtumas tarp tam tikro veiksmo atlikto subjekto, kuris yra efektyviai kontroliuojamas valstybės, ir *de facto* valstybės organo būtų tas, jog pirmu atveju subjektas nėra priklausomas nuo valstybės ir valstybės vykdoma kontrolė turi būti įgyvendinama būtent tam specifiniam aktui, kai tuo tarpu subjektas, kuris yra *de facto* valstybės organas, yra kontroliuojamas visada¹⁴⁸. Tuo tarpu Tarptautinis baudžiamasis tribunolas buvusiai Jugoslavijai (toliau – ICTY) Tadic byloje, siekdamas įvertinti, ar kilęs konfliktas, yra tarptautinio ar netarptautinio pobūdžio, atskyrė neorganizuotas grupes ir pavienius asmenis, kuriems taikomas prieš tai aptartas efektyvios kontrolės standartas, nuo organizuotų grupių, turinčių savo organizacinę ir hierarchinę struktūrą, kurioms, pasak Tribunolo, dėl jų specifikos gali būti taikomas žemesnis standartas ir pakanka bendros veiksmų kontrolės (pavyzdžiui, finansavimo, aprūpinimo ginklais ir bendros pagalbos organizuojant/planuojant veiksmus,

¹⁴⁰ *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua*, *supra* note 124, 109,111; Nicholas Tsagourias, *supra* note 139, p. 236.

¹⁴¹ *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua*, *op. cit.*, 115.

¹⁴² International Court of Justice, *Case Concerning the Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v Serbia)*, 26 February 2007, ICJ Rep 43, 391 (toliau - *Bosnia Genocide Case*).

¹⁴³ *Ibid.*, 393.

¹⁴⁴ *Ibid.*, 393, 394.

¹⁴⁵ *Articles on the Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts*, *supra* note 139, art. 8 str.

¹⁴⁶ *Bosnia Genocide Case*, *op. cit.*, 400; taip pat International Court of Justice, *United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran (United States of America v Iran)*, 24 May 1980, ICJ Rep 3, 58.

¹⁴⁷ Nicholas Tsagourias, *op. cit.*, p. 10; *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua*, *op. cit.*, 115.

¹⁴⁸ Nicholas Tsagourias, *op. cit.*, p. 10.

pažeidžiančius tarptautinę teisę), nereikalaujant specialių nurodymų kiekvieno veiksmo atlikimui¹⁴⁹. Taip pat reikia paminėti, kad šios organizuotos grupės nėra priklausomos nuo valstybės, nes jeigu tarp valstybės ir organizuotos grupės būtų priklausomybės santykis, tuomet jos būtų laikomomis prieš tai aptartu *de facto* valstybės organu¹⁵⁰. Tribunolas nagrinėjo klausimą, ar Bosnijos Serbų veiksmai galėtų būti priskirtini Jugoslavijos Federacinei Respublikai, nes šio priskirtinumo pasekoje karinis konfliktas būtų traktuojamas kaip tarptautinis ir jam būtų taikomos tarptautinio konflikto normos, už kurių pažeidimus asmenis galima patraukti individualion baudžiamojon atsakomybėn. TTT, sprendamas Bosnijos genocido bylą, atmetė ICTY taikytą „bendros kontrolės“ testą, kaip per daug išplečiantį valstybių atsakomybės ribas, ir pakartojė savąjį „efektyvios kontrolės“¹⁵¹. Paties projekto dėl valstybių atsakomybės už tarptautinės teisės pažeidimus 8 str. yra paminėta tiesiog „kontrolė“, o šio projekto komentare įtvirtinta, jog kontrolės kriterijus turi būti taikomas lanksčiai¹⁵². Taigi, manytina, jog kontrolės kriterijus kiekvienu konkrečiu atveju reikalauja lankstumo ir kiekvienas atvejis turi būti vertinamas atskirai, kaip ir padarė TTT ir ICTY nagrinėdami prieš tai minėtas bylas: Nikaragvos byloje „efektyvios kontrolės testas“ buvo taikomas nagrinėjant valstybės atsakomybės už humanitarinės teisės pažeidimus klausimus, taigi prieš tai TTT turėjo išsiaiškinti, ar Nikaragvos *contras* veiksmai priskirtini JAV; ICTY bendros kontrolės testą įvedė siekdamas nagrinėti individualios baudžiamosios atsakomybės už karinio konflikto metu padarytus tarptautinės teisės pažeidimus klausimus, taigi iš pradžių Tribunolas turėjo nustatyti, ar Bosnijoje vykęs karas yra tarptautinis ar netarptautinis; o TTT Bosnijos genocido byloje prie savojo standarto grįžo nagrinėdamas valstybių atsakomybės klausimą.

Trečiasis priskirtinumo standartas tam tikrą veiksmą priskiria valstybei, kuomet jis yra atliktas nevalstybinio subjekto, bet valstybė toleravo ar nesistengė sustabdyti šio subjekto veiksmų. Tarptautinėje teisėje yra įtvirtintas principas, jog „kiekvienos valstybės pareiga – neleisti savo teritorijos panaudoti veiksams, kurie gali pakenkti kitų valstybių teisėms“¹⁵³. Akivaizdu, jog ši pareiga egzistuoja ir saugant pagrindines tarptautinės teisės vertybes – taiką ir saugumą, taigi valstybės turi pareigą neleisti, kad iš jos teritorijos būtų atliktas prieš kitą valstybę nukreiptas jėgos panaudojimas¹⁵⁴. Šis vadinamasis *due diligence* standartas dažniausiai yra

¹⁴⁹ Nicholas Tsagourias, *supra* note 139, p. 10; International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, *the Prosecutor v. Duško Tadić a/k/a "Dule" (Appeal)*, 15 July 1999, ICTY-94-1-A, 131.

¹⁵⁰ Nicholas Tsagourias, *op. cit.*, p. 10.

¹⁵¹ *Bosnia Genocide Case*, *supra* note 142, 402-406.

¹⁵² James Crawford, *The International Law Commission's Articles on State Responsibility: Introduction, Text and Commentaries* (Cambridge: Cambridge University Press, 2001), 112.

¹⁵³ International Court of Justice, *Corfu Channel (United Kingdom v Albania) (Merits)*, 9 April 1949, ICJ Rep 4, 22

¹⁵⁴ Nicholas Tsagourias, *op. cit.*, p. 14.

pritaikomas, kai valstybės nori pasiremti JT Chartijos 51 str. įtvirtina savigynos teise¹⁵⁵. Pavyzdžiui, 2001 m. rugsėjo 11-osios išpuoliai prieš JAV buvo atlikti teroristinės grupuotės Al-Queda, tačiau Talibano režimas jau ilgą laiką nesiėmė efektyvių priemonių, kad sustabdytų šios organizacijos veiksmus, taigi JAV prezidentas pasinaudojo savigynos teise ir teigdamas, kad šiuo atveju už išpuolį atsakinga ir Afganistano valdžia, pradėjo invaziją į Afganistaną¹⁵⁶. Pažymėtina, kad šis standartas kelia daugiausiai diskusijų ir prieštarų nuomonių. Visų pirma, jis nėra labai priimtinas valstybėms, kaip tarptautinės teisės subjektams, nes uždeda papildomas pareigas¹⁵⁷, kurių neįgyvendinimas gali sukelti skaudžias pasekmes (kaip kad prieš tai minėtu atveju, JAV pasinaudojo savigynos teise ir pradėjo Afganistano invaziją). Pasak profesoriaus Kevin Jon Heller, dar nėra susiformavusi pakankama valstybių praktika (oficialiai šį priskirtinumo standartą yra pritaikiusios tik JAV bei JK), kuri pripažintų neginčytiną šio standarto kaip paprotinės normos egzistavimą¹⁵⁸. Visų antra, *due diligence* labai skiriasi pagal tai, kokios valstybės veiksmus vertinsime: pavyzdžiui, besivystančios šalys nėra pajėgios taip aktyviai kontroliuoti savo teritorijoje veikiančių subjektų, kaip tą sugeba atlikti išsivysčiusios valstybės, todėl labai skiriasi pačios *due diligence* pareigos apimtis¹⁵⁹. Naudojantis šiuo priskirtinumo standartu, net jėgos panaudojimą, kuris atliktas nevalstybinio subjekto (pavyzdžiui, teroristinės grupuotės) būtų galima priskirti valstybei, tačiau reiktų įrodyti, kad valstybė žinojo apie jo veiksmus, tačiau nesistengė jų sustabdyti. Manytina, kad visgi agresijos nusikaltimo kontekste šis veiksmų priskirtinumo valstybei būdas negali būti pritaikomas. Juk už prieš tai esančiame poskyryje aptartos ginkluotos jėgos panaudojimą atsakomybė iškyla asmenims, kurie vadovauja valstybės politiniams ar kariniams veiksams, taigi abejotina, kad valstybės vadovams galėtų kilti baudžiamoji atsakomybė už agresijos nusikaltimą vien tik tuo pagrindu, kad valstybė neįgyvendino *due diligence* pareigos.

Terminas nevalstybiniai subjektai (dariniai) apima tuos subjektus, kurie nėra valstybės aparato dalis ar kurių veiksmai nėra priskirtini valstybei. Kampalos konferencijoje priimtas agresijos nusikaltimo apibrėžimas neįtraukia atveju, kuomet jėgos panaudojimas (nepaisant to,

¹⁵⁵ Claus Krefß, "The Fine Line Between Collective Self-Defense and Intervention by Invitation: Reflections on the Use of Force against 'IS' in Syria," žiūrėta 2016 04 24, <https://www.justsecurity.org/20118/clauss-krebs-force-isil-syria/>.

¹⁵⁶ Letter from the Permanent Representative of the United States of America to the United Nations addressed to the President of the Security Council, 7 October 2001, S/ 2001/946.

¹⁵⁷ Michael N. Schmitt, "In Defense of Due Diligence in Cyberspace," žiūrėta 2016 04 24, <http://www.yalelawjournal.org/forum/in-defense-of-due-diligence-in-cyberspace>.

¹⁵⁸ Kevin Jon Heller, "The Absence of Practice Supporting the "Unwilling or Unable" Test," žiūrėta 2016 04 24, <http://opiniojuris.org/2015/02/17/unable-unwilling-test-unstoppable-scholarly-imagination/>.

¹⁵⁹ Duncan French ir Tim Stephens, "ILA Study Group on Due Diligence in International Law First Report" žiūrėta 2016 04 24, http://www.ila-hq.org/en/committees/study_groups.cfm/cid/1045.

kokio pobūdžio ar dydžio žala padaryta) yra atliktas šių nevalstybinių subjektų¹⁶⁰. Mokslininkai pripažįsta, kad karo forma keičiasi¹⁶¹ ir įvairios nepriklausomos grupuotės gali būti karo iniciatoriai ir netgi laimėtojai, todėl yra įvardijami kaip pati didžiausia grėsmė pasauliniam saugumui¹⁶². Pastaruoju metu pasaulis itin kenčia nuo vadinamosios Islamo valstybės (toliau - IS) rengiamų teroristinių išpuolių: pavyzdžiui, 2015 lapkričio 13 d. Islamo valstybė atakavo Paryžiaus koncertų salę, stadioną, restoranus bei barus, ko pasekoje žuvo bent 130 žmonių ir daugybė buvo sužalotų¹⁶³; naujausi bent 30 aukų pareikalavę išpuoliai atlikti Briuselio oro uoste bei metro stotyje¹⁶⁴. Nors šios organizacijos nariai tvirtina, kad IS yra valstybė, tačiau visuotinai pripažinta, kad tai - nevalstybinis darinys¹⁶⁵. Nevalstybiniai subjektai neretai būna panašūs į valstybes: gauna paramą iš kitų gyventojų, būna gerai organizuoti, turi finansavimą bei gebėjimą atlikti atakas, kurios dėl savo masto būtų konstatuojamos kaip JT Chartijos pažeidimas. Tačiau nevalstybinių subjektų panašumai į valstybes nepaverčia jų valstybėmis tarptautinės teisės prasme, nes šie subjektai neatitinka visų jau minėtoje Montevideo konvencijoje įtvirtintų valstybingumo požymių. Visų pirma, nors nuolatinių gyventojų kriterijus neįtvirtina minimalaus gyventojų skaičiaus, tačiau reikalauja, kad subjekto gyventojai būtų apsisostę bent dalyje tos teritorijos, kuriai subjektas turi išskirtinę kontrolę. Apibrėžtos teritorijos reikalavimas taip pat nekelia teritorijos dydžio reikalavimo, tačiau dažniausiai nevalstybiniai subjektai netenkina šio kriterijaus, nes jie egzistuoja kitos valstybės teritorijoje, kuri nenori ar negali panaikinti šios grupuotės. Sunkiau įgyvendinamas kriterijus yra efektyvios vyriausybės, kuris reikalauja, kad subjektas galėtų nepriklausomai įgyvendinti pilną vyriausybines savo teritorijos kontrolę. Nors aiškios sampratos, ką tai reiškia, nėra pateikta, bet kaip minimalūs reikalavimai yra išskirtini teisės ir tvarkos palaikymas bei pagrindinių institucijų įkūrimas, kai tuo tarpu teroristinės grupuotės dažniausiai yra decentralizuotos, turinčios tik lyderį, kuris dažniausiai slapstosi nuo sulaikymo. Paskutinis kriterijus yra gebėjimas užmegzti ryšius su kitomis valstybėmis, ko dažniausiai šie nevalstybiniai darniai negali padaryti, nes jie nėra kitų valstybių pripažinti kaip legalūs nepriklausomi tarptautinės teisės subjektai, su kuriais valstybės norėtų turėti tam tikrus

¹⁶⁰ Matthew Gillett, *supra* note 55, p. 37; Carsten Stahn, "The 'End', the 'Beginning of the End' or the 'End of the Beginning'?" *Introducing Debates and Voices on the Definition of 'Aggression'*, *Leiden Journal of International Law* 4 (2010): 875.

¹⁶¹ Plačiau: Anouk T. Boas, "The definition of the crime of aggression and its relevance for contemporary armed conflict," *žiūrėta* 2016 04 24, <http://www.peacepalacelibrary.nl/plinklet/index.php?sid=related&ppn=377511951>.

¹⁶² Noah Weisbord, *supra* note 8, p. 13-15, 27; Surendran Koran, *supra* note 35, p. 275.

¹⁶³ BBC News, "Paris attacks: What happened on the night," *žiūrėta* 2016 04 24, <http://www.bbc.com/news/world-europe-34818994>.

¹⁶⁴ Matthew Weaver ir Haroon Siddique, "Brussels: Islamic State launches attacks on airport and station – as it happened," *žiūrėta* 2016 04 24, <http://www.theguardian.com/world/live/2016/mar/22/brussels-airport-explosions-live-updates>.

¹⁶⁵ Lina Žukauskaitė, "Tarptautinės teisės ekspertas Marttis Koskenniemis: „Islam valstybė“ nėra valstybė," *žiūrėta* 2016 04 24, <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2015-12-28-tarptautines-teises-ekspertas-marttis-koskenniemis-islamo-valstybe-nera-valstybe/138930>.

santykius.¹⁶⁶ Nors vieno iš požymių neatitikimas automatiškai neleidžia nevalstybiniam dariniams pretenduoti patekti į valstybės sąvoką. Neretai šie nevalstybiniai dariniai yra linkę panaudoti ne tik tradicines ginkluotąsias pajėgas, bet ir naujesnius neginkluotus jėgos panaudojimo būdus, kurie gali sunaikinti gyvybę ar nuosavybę¹⁶⁷. Valstybės, kaip vieno iš požymių norint pripažinti agresijos akto įgyvendinimą, reikalavimas dar kartelį bus nagrinėjamas kalbant apie kibernetines atakas, kaip galimą agresijos nusikaltimo įgyvendinimo būdą.

Kai kurie mokslininkai visgi teigia, kad apibrėžime esantį žodį „valstybė“ galima plačiai interpretuoti ir teigti, kad jis apima ir kitus subjektus¹⁶⁸. N. Weisbord tvirtina, kad laikui bėgant valstybės forma kinta, taigi turi kisti ir sąvokos „valstybė“ samprata. Pasak jo, agresijos nusikaltimo apibrėžimas turi būti šiuolaikiškai interpretuojamas ir pasirengęs prisitaikyti prie kintančios valstybės sąvokos: pavyzdžiui, politiniai kariniai subjektai, kurie nors ir nekontroliuoja teritorijos, bet rengia atakas prieš kitas valstybes, plačiai interpretuojant, turėtų būti įtraukiami į naująją agresijos nusikaltimo apibrėžimą, o šiems nusikaltimams vadovaujantys asmenys turėtų atsakyti tarptautine baudžiamąja tvarka. Tuo tarpu į klausimą, ar agresijos nusikaltimo apibrėžimas apima agresijos aktus, atliktus prieš šiuos nevalstybinius darinius, pasak autoriaus, jau turėtų atsakyti TBT, sprenddamas konkrečias bylas.¹⁶⁹ Tačiau jeigu terminas valstybė būtų išplėstas tik interpretuojant Romos Statutą, tuomet tarptautinėje arenoje įsivyratų chaotiška situacija, kuomet kai kurie subjektai tuo pačiu būtų pripažinti ir kaip valstybė ir kaip nevalstybinis darinys¹⁷⁰. Taip pat būtų ironiška, jeigu valstybės sąvoka būtų praplėsta visuose tarptautinės teisės aspektuose, nes tuomet nevalstybiniai dariniai, tokie kaip teroristinės grupuotės, galėtų reikalauti valstybėms suteikiamų teisių ir privilegijų, pavyzdžiui, JT Chartijos 51 str. įtvirtintos savigynos teisės¹⁷¹. Magistrinio baigiamojo darbo autorė mano, kad šis požiūris yra pernelyg platus ir teisėjai, nagrinėdami bylas, neturės tiek daug interpretavimo teisės, kad galėtų pakeisti jau per daugelį metų įsivyravusią sąvokos „valstybė“ reikšmę ir interpretuoti TBT Statuto 8 *bis* straipsnį plačiau nei valstybės susitarė jį priimdamos, o jeigu jie visgi taip darytų, tuomet būtų galima nagrinėti jų sprendimų teisėtumą ir pagrįstumą.

Atkreiptinas dėmesys, kad Romos Statute jau yra nuostatos, kurios tiesiogiai įvardija organizacijas ir grupuotes kalbant apie nusikaltimus žmonijai ar karo nusikaltimus. Taigi keista, kad net po beveik dvidešimties metų, kuomet valstybės mato itin padidėjusią nevalstybinių darinių keliamą grėsmę, priimant naują apibrėžimą, šie subjektai nėra įtraukiami į Teismo jurisdikciją. Atsakymas į klausimą, kodėl valstybės pasirinko būtent tokią apibrėžimo struktūrą,

¹⁶⁶ Michael Anderson, *supra* note 9, p. 421-425.

¹⁶⁷ Noah Weisbord, *supra* note 8, p. 13.

¹⁶⁸ *Ibid.*, p. 30; Alexander G. Wills, *supra* note 135, p. 102.

¹⁶⁹ Noah Weisbord, *op. cit.*, p. 30.

¹⁷⁰ Michael Anderson, *op. cit.*, p. 418.

¹⁷¹ *Ibid.*, 418, 433; Surendran Koran, *supra* note 35, p. 285.

slypi valstybių suvereniteto suvokime. Suverenitetas – tai teisių visuma, kurias valstybė gali savarankiškai įgyvendinti savo teritorijoje bei santykiuose su kitomis valstybėmis. Kaip jau buvo pažymėta, tarptautinė teisė daugiausia reguliuoja tarpvalstybinius santykius. Valstybės, pasirinkdamos poziciją, kad TBT jurisdikcija apimtų tik tarpvalstybinę agresiją, manytina, siekė palaikyti šią tarptautinės teisės reguliavimo apimtį ir išsaugoti plačios apimties suverenitetą – t. y. norėjo išsaugoti savo išimtinę teisę nagrinėti jų teritorijos ribose esančių nevalstybinių subjektų agresijos atsakomybės klausimus. Abejotina, ar atsižvelgiant į tarptautinių santykių dinamiką bei nevalstybinių subjektų keliamą grėsmę, toks tradicinio požiūrio laikymasis yra naudingas, siekiant palaikyti tarptautinę taiką bei saugumą. Apibendrinant tai kas išdėstyta, požiūris, kuriuo remiantis jėgos panaudojimai, kurie negali būti priskirtini valstybei (pavyzdžiui, atlikti teroristinės grupuotės), nėra įtraukiami į agresijos akto apibrėžimą yra pasenęs apsunkins galimybę persekioti už agresijos nusikaltimą¹⁷².

2.1.3. Ginkluotųjų pajėgų panaudojimas prieš kitos valstybės suverenitetą, teritorinį vientisumą ar politinę nepriklausomybę arba bet koku kitu Jungtinių Tautų Chartijai prieštaraujančiu būdu

Dar vienas požymis, reikalingas konstatuoti agresijos akto įgyvendinimą, yra tas, jog ginkluotos jėgos panaudojimas turi būti nukreiptas prieš kitos valstybės suverenitetą, teritorinį vientisumą ar politinę nepriklausomybę arba jėga turi būti panaudota bet kuriuo kitu būdu, nesuderinamu su JT Chartija. Ši straipsnio dalis yra identiška įtvirtintai JT GA Rezoliucijoje Nr. 3314 ir skamba panašiai kaip ir JT Chartijos 2 str. 4 d., kur įtvirtinta, jog valstybės atsisako grasinimo jėga ar jos panaudojimo „tiek prieš kurios nors valstybės teritorinį vientisumą arba politinę nepriklausomybę, tiek kuriuo kitu būdu, nesuderinamu su Jungtinių Tautų tikslais“¹⁷³. Ši apibrėžimo dalis iš TBT jurisdikcijos pašalina tuos jėgos panaudojimo atvejus, kurie yra nepažeidžiantys JT Chartijos. Pavyzdžiui teisėtai atlikti veiksmai, įgyvendinant individualios ar kolektyvinės savigynos teisę, numatytą JT Chartijos 51 str., būtų suderinami su JT Chartija, taigi negalėtų būti pripažinti ir agresijos aktu pagal Kampalos apibrėžimą¹⁷⁴.

¹⁷² Surendran Koran, *supra* note 35, p. 269.

¹⁷³ Charter of the United Nations, *supra* note 88, art. 2(4).

¹⁷⁴ Jennifer Trahan, “A Meaningful Definition of the Crime of Aggression: A Response to Michael Glennon,” *University of Pennsylvania Journal of International Law* 33, 4 (2012): 97.

2.1.4. Agresijos aktas ir kibernetinė ataka

Viena iš tarptautinės teisės stipriųjų pusių yra jos dinamika – gebėjimas vystytis pagal naujai besiformuojančias tarptautinio gyvenimo realijas ir kintančias vertybes¹⁷⁵. Tačiau naujasis agresijos nusikaltimo apibrėžimas išskėlė klausimą, ar tikrai tarptautinė teisė sugeba prisitaikyti prie kintančių tarptautinio gyvenimo realijų?

Šiuolaikinis pasaulis tampa vis labiau priklausomas nuo technologijų. Teigiama, kad „lėktuvai yra paverčiami į skraidančias bombas, telefonų tinklai panaudojami už šimtus mylių esančių bombų detonavimui, o ypatingai svarbūs kompiuteriniai tinklai yra nulaužiami“¹⁷⁶. Šios pasaulio priklausomybės nuo technologijų pasekmė yra naujos atakų rūšies – kibernetinių atakų - atsiradimas. Kibernetinės atakos sukeltas sutrukdytas sistemoms tinkamai veikti suteikia galimybę tiek valstybėms, tiek nevalstybiniam subjektams ar netgi sumaniamiems individams atrasti būdą, kaip pažeisti sistemą, kad ji nebeveiktų arba veikdama sukeltų didelę žalą¹⁷⁷. Didžioji dalis infrastruktūros bei paslaugos (pavyzdžiui, oro eismo kontrolė, elektros jėgainės) yra valdomos elektroniniu būdu ir yra labai pažeidžiamos tiek nuo vidinių, tiek nuo išorinių atakų¹⁷⁸. Pažymėtina, kad kuo labiau valstybės infrastruktūra yra priklausoma nuo šiuolaikinių technologijų, tuo labiau ji pažeidžiama¹⁷⁹. Nors teigiama, kad kibernetinės atakos bent jau kol kas nepakeis tradicinio kinetinio kariavimo būdo, tačiau jos tampa itin svarbiu ginklu, prieinamu ne tik valstybėms ar stambesniems nevalstybiniam dariniams, bet ir pavieniems individams¹⁸⁰.

M. Roscini pateikia štai tokį kibernetinių atakų apibrėžimą: „tai priešiškas kibernetinės jėgos panaudojimas, kuris gali būti tiek atskiras aktas, tiek ginkluoto konflikto pradėjimo būdas, tiek ataka jau vykstančiame kariniame konflikte arba atsakas į prieš tai buvusią konvencinę ar kibernetinę ataką“.¹⁸¹ Magistriniame darbe terminas „kibernetinė priemonė“ naudojamas J. Žilinsko pateikta prasme ir „reiškia bet kokį programinį, technologinį ar kitą sprendimą, skirtą panaudoti kibernetinio karo metu priešui ar oponentui susilpninti, jam pakenkti, įskaitant ir kibernetinius ginklus (t. y. kibernetines priemones, savo poveikiu prilygstančias įprastinių ginklų poveikiui)“.¹⁸²

Akivaizdu, kad kibernetinės atakos tiesiogiai nėra įtrauktos į agresijos nusikaltimo apibrėžimą – jos nėra minimos prie agresijos akto įgyvendinimo formų išvardintų 8 *bis* str. 2 d.,

¹⁷⁵ John P. Cerone, *supra* note 41.

¹⁷⁶ Surendran Koran, *supra* note 35, p. 276.

¹⁷⁷ Noah Weisbord, *supra* note 8, p. 18.

¹⁷⁸ *Ibid.*, p. 19.

¹⁷⁹ Jonathan A. Ophardt, *supra* note 12, p. 5.

¹⁸⁰ Surendran Koran, *op. cit.*, p. 283.

¹⁸¹ Marco Roscini, *supra* note 93, p. 96p.

¹⁸² Justinas Žilinskas, „Kibernetinių technologijų panaudojimo ginkluotuose konfliktuose poveikis tarptautinei humanitarinei teisei“, *Jurisprudencija* 20, 3 (2013): 1198.

tačiau galbūt plačiai interpretuojant bendrąjį agresijos akto apibrėžimą jos galėtų papulti būtent į jo taikymo sferą? Kaip žinia, kibernetinės atakos gali pasireikšti dviem būdais: jos gali sukelti didelę fiziškai išmatuojamą žalą arba fizinė žala gali nepasireikšti¹⁸³. Kibernetinių atakų probleminiai aspektai išsamiausiai yra aptariami Michael N. Schmitt ir kitų bendraautorių parengtame Talino vadove, kuris nors ir nėra teisiškai privalomas dokumentas, tačiau pateikia itin reikšmingą *jus ad bellum* bei *jus in bello* normų pritaikomumo kibernetinių konfliktų kontekste analizę¹⁸⁴. Visų pirma nagrinėsime, ar atakos, kurios gali sukelti didelę fiziškai įvertinamą žalą, gali būti priskiriamos agresijos aktui Kampalos pakeitimuose įtvirtinto agresijos nusikaltimo apibrėžimo prasme.

Jau nagrinėta, kad agresijos aktas reikalauja ginkluotos jėgos, uždraustos JT Chartijos 2 str. 4 d., panaudojimo. Talino vadovą parengusi ekspertų grupė šiame dokumente įtvirtino prieš tai skyriuje jau minėtą tarptautinės teisės teorijos poziciją, kad JT Chartijos 2 str. 4 d. apima bet kokią jėgos panaudojimą, neatsižvelgiant kokiu ginklu šis jėgos panaudojimas yra įgyvendintas¹⁸⁵. Taigi panagrinėkime plačiau, ar kibernetinių priemonių panaudojimas gali būti pripažintas kaip ginkluotųjų pajėgų panaudojimas. Mokslininkai išskiria tris pagrindinius požiūrius, kuriais naudojantis nustatoma, ar tam tikra ataka gali būti laikoma uždraustu ginkluotos jėgos panaudojimu: vadovaujantis panaudotos priemonės požiūriu (angl. *instrument-based approach*) pagrindinis dėmesys yra skiriamas ginklui, kuris panaudojamas atakos įgyvendinimui; vadovaujantis taikinio požiūriu (angl. *target-based approach*) dėmesys nukreipiamas į tai, koks buvo rengiamos atakos taikynys; labiausiai paplitęs yra pasekmių požiūris (angl. *effects-based approach*), kuriame didžiausias dėmesys skiriamas atakos sukeltų pasekmių nagrinėjimui¹⁸⁶. Naudojantis šiuo populiariausiu pasekmių požiūriu, kibernetinės atakas reikia vertinti pagal šiuos kriterijus: atakos sunkumą, tikslingumą, invazyvumą, išmatuojamumą, karinį pobūdį, valstybės įsitraukimą bei teisėtumo prezumpciją¹⁸⁷. Svarbiausias yra atakos sunkumo kriterijus, kurį nustatant reikia atsižvelgti į tai, koks yra puolimo intensyvumas ir apimtis bei kokia žala buvo sukelta¹⁸⁸. Galima teigti, kad kibernetinė ataka, kuri sukelia didelę fizinę žalą (pasireiškiančią žmonių mirtimi ar fizinių objektų sunaikinimu), yra uždraudžiama JT Chartijos 2 str. 4 dalyje, o taip pat yra pripažintina ir kaip ginkluotųjų pajėgų panaudojimas Kampalos pakeitimų 8 *bis* str. 2 dalies kontekste¹⁸⁹. Juk kibernetinėmis atakomis sukeltos pasekmės gali būti tokio paties neigiamo poveikio, o kartais netgi ir didesnės už sukeltas

¹⁸³ Russell Buchan, *supra* note 91, p. 212.

¹⁸⁴ Tallinn Manual, *supra* note 10, p. 11.

¹⁸⁵ *Ibid.*, p. 42.

¹⁸⁶ Reese Nguyen, "Navigating Jus Ad Bellum in the Age of Cyber Warfare," *California Law Review* 101, 4 (2013): 1083-1084.

¹⁸⁷ Tallinn Manual, *op. cit.*, p. 48-51.

¹⁸⁸ *Ibid.*, p. 48; Justinas Žilinskas, *supra* note 182, p. 1203.

¹⁸⁹ Kevin L. Miller, *supra* note 13, p. 244.

kinetinėmis jėgos panaudojimo priemonėmis¹⁹⁰. Pats akivaizdžiausias kibernetinės atakos, kuri gali būti pripažintina kaip JT Chartijos 2 str. 4 d. pažeidimas, pavyzdys yra 2010 kibernetinis išpuolis prieš Iraną. Vadinamasis Stuxnet virusas, atakavęs kompiuterius, valdžiusius Irano branduolinę programą, o ypač Natanz urano sodrinimo centrą, buvo aptiktas Baltarusijos antivirusinės kompanijos 2010 m. birželį¹⁹¹. BBC žurnalistai teigė, kas Stuxnet „yra pirmasis žinomas kompiuterinis virusas, sukurtas atakuoti didelės svarbos infrastruktūros objektus“¹⁹². Įdomu tai, kad Irano vyriausybė teigė, kad virusas buvo aptiktas laiku ir žalos buvo išvengta, kai tuo tarpu Irano prezidentas patvirtino, kad žala buvo sukelta¹⁹³. Mokslo ir tarptautinio saugumo institutas patvirtino, kad Stuxnet virusas visgi sukėlė didelę žalą Natanz urano sodrinimo centrui, tačiau šios informacijos Iranas niekada oficialiai nepatvirtino¹⁹⁴. Teigiama, kad šiomis kibernetinėmis atakomis, kurių rengėjai manytina yra JAV ir Izraelis, buvo sukelta tokia žala Natanz centrifugoms, kad buvo visiškai sutrukdytas urano sodrinimo procesas. Taigi galima teigti, kad Stuxnet kibernetinė ataka sukėlė didelio masto fizinę žalą, kuri galbūt yra didesnė nei būtų buvusi sukelta, panaudojant įprastas kinetines priemones. Vadinasi, šio tipo kibernetinė ataka turėtų būti priskirtina „ginkluotosios jėgos panaudojimo“ sąvokai ir už tokį ginkluotos jėgos panaudojimą atsakingi asmenys turėtų būti patraukti tarptautinėn baudžiamojon atsakomybėn.¹⁹⁵

Kaip jau buvo minėta, yra ir kita kibernetinių atakų rūšis – nesukeliančios fizinių žalingų pasekmių. Šių atakų pasekmės gali būti, pavyzdžiui, tiesiog sumaištis, propagandos paskleidimas ar nepasitikėjimo valstybės vykdoma politika sukurstymas. Tokios atakos pavyzdys yra ataka „Raudonasis spalvis“, kuri, pasak Kaspersky Labs, buvo nukreipta prieš vyriausybines institucijas (pavyzdžiui, ambasadas), branduolinius mokslinių tyrimų centrus, naftos ar dujų institutus¹⁹⁶. Virusų paskirtis buvo užšifruotų failų grobimas ar netgi ištrintų failų atkūrimas¹⁹⁷. Nors tokio tipo kibernetinės atakos yra be galo pavojingos valstybės saugumui, tačiau jos nėra „ginkluotosios jėgos panaudojimas“ nei JT Chartijos, nei Kampalos pakeitimų kontekste, nes jos nesukelia neigiamos fiziškai apčiuopiamos žalos. Nesukeliančios destruktivių pasekmių, labiau politinio ar ekonominio spaudimo kibernetinės operacijos, skirtos tik pakirsti pasitikėjimą vyriausybe, nėra kvalifikuojamos kaip ginkluotosios jėgos panaudojimas. Dar vienas

¹⁹⁰ Chance Cammack, *supra* note 11, p. 323.

¹⁹¹ Mary Ellen O’Connell, “Cyber Security without Cyber War,” *Journal of Conflict & Security Law* 17, 2 (2012): 194.

¹⁹² Jonathan Fildes, “Stuxnet worm 'targeted high-value Iranian assets,’” žiūrėta 2016 04 24, <http://www.bbc.com/news/technology-11388018>.

¹⁹³ Russell Buchan, *supra* note 91, p. 219-220; Chance Cammack, *supra* note 11, p. 317.

¹⁹⁴ Russell Buchan, *op. cit.*, p. 220; Chance Cammack, *op. cit.*, p. 317.

¹⁹⁵ Chance Cammack, *op. cit.*, p. 320-323.

¹⁹⁶ Dave Lee, “‘Red October’ cyber-attack found by Russian researchers,” žiūrėta 2016 04 24, <http://www.bbc.com/news/technology-21013087>.

¹⁹⁷ *Ibid.*

puikus kibernetinės atakos, sukėlusios dideles neigiamas pasekmes (tačiau ne fizinę žalą), pavyzdys yra 2008 metų kibernetinės atakos prieš Gruziją. Šios atakos buvo įgyvendintos karinių veiksmų tarp Rusijos ir Gruzijos metu¹⁹⁸. Dauguma atakų buvo vadinamosios DDoS, kurios gali būti atliekamos įvairiais būdais, tačiau visų jų pasekmė ta, kad tinklalapiai sulaukia begalybės užklausų, nepajėgia atlaikyti tokio vartotojų srauto ir įvyksta serverių veikimo sutrukdymas¹⁹⁹. Skaičiuojama jog buvo užpulti net 54 tinklalapiai, susiję su komunikacija, finansais bei valdžios institucijomis²⁰⁰. Gruzijos valdžios atstovai beveik negalėjo bendrauti nei tarpusavyje, nei su gyventojais, o juo labiau su išoriniu pasauliu. Daugumoje internetinių puslapių vietoj reikiamos informacijos buvo platinama Rusijos nacionalistinė propaganda.²⁰¹ Pavyzdžiui, Gruzijos parlamento internetiniame puslapyje buvo įdėti paveikslėliai Gruzijos prezidentą lyginantys su Adolfu Hitleriu²⁰². Gruzija dėl šių kibernetinių atakų kaltina Rusiją, tačiau ši atsakomybės už šiuos veiksmus neprisiėmė²⁰³. Šiomis atakomis buvo sukelta tik sumaištis, negalėjimas dirbti, nepasitikėjimas vyriausybe ir saugumu, todėl jos nebūtų traktuotinos kaip ginkluotųjų pajėgų panaudojimas agresijos nusikaltimo apibrėžimo kontekste.

Kaip jau buvo analizuota, agresijos aktas turi būti įgyvendintas vienos valstybės prieš kitą valstybę. Kibernetinių atakų kontekste atkreiptinas dėmesys, kad tokio tipo ataką nebūtinai turi įgyvendinti valstybės ginkluotosios pajėgos. Kibernetinę ataką gali įgyvendinti ir tam tikros valstybei priklausančios šiuolaikinių technologijų ar kitos įmonės ar įstaigos, kurių veiksmas būtų priskirtini valstybei pagal skyriuje 2.1.2 aptariamus standartus²⁰⁴. Tačiau dabartinis apibrėžime esantis valstybės atliekamo agresijos akto reikalavimas, kuris neapima agresijos aktų įgyvendintų nevalstybinių darinių, yra labai siauras ir riboja apibrėžimo pritaikymą agresijos atakoms, kurios dėl savo specifikos gali būti itin lengvai įgyvendinamos tiek nevalstybinių subjektų, tiek paprastų individų. Remiantis surinkta informacija, yra teigiama, kad bent dalis prieš Gruziją nukreiptų kibernetinių atakų buvo atliktos individų, nepriskirtinų jokiai organizacijai ar valstybei. Žmonės galėjo tiesiog pasinaudoti nuosekliomis nuorodomis, kaip užprogramuoti savo kompiuterius, kad jie žalingai paveiktų Gruzijos tinklalapius.²⁰⁵ Apskritai, kalbant apie kibernetines atakas, jas labai sunku kažkam priskirti, nes jos gali būti vykdomos nuotoliniu būdu užgrobiančios kitus kompiuterius, taip pat jos dažnai įgyvendinamos struktūrinių

¹⁹⁸ Jonathan A. Ophardt, *supra* note 12, p. 2.

¹⁹⁹ Justinas Žilinskas, *supra* note 182, p. 1201.

²⁰⁰ Jon Oltsik, "Russian Cyber Attack on Georgia: Lessons Learned?" žiūrėta 2016 04 24, <http://www.networkworld.com/article/2236816/cisco-subnet/russian-cyber-attack-on-georgia---lessons-learned-.html>.

²⁰¹ Jonathan A. Ophardt, *op. cit.*, p. 3.

²⁰² Kevin L. Miller, *supra* note 13, p. 223.

²⁰³ Jonathan A. Ophardt, *op. cit.*, p. 3.

²⁰⁴ *Tallinn Manual supra* note 10, p. 43.

²⁰⁵ Jonathan A. Ophardt, *op. cit.*, p. 6, 12.

vienetų, kurie neturi jokios aiškios hierarchinės sistemos, o kartais kibernetinių atakų rengėjai yra tiesiog drauge veikiantys asmenys²⁰⁶.

Apibendrinant galima teigti, kad TBT Statuto 8 *bis* straipsnis yra tiek lankstus, kad apima ir kibernetines atakas, tačiau tik tas, kurios sukelia didelę fizinę žalą ir yra įgyvendinamos vienos valstybės prieš kitą. Atakos, nesukeliančios fizinių pasekmių (fizinės žalos) kol kas nepriskirtinos ginkluotos jėgos panaudojimui ir už tokias atakas asmenys nebūtų patraukti tarptautinën baudžiamojo atsakomybën, tačiau tik laikas parodys, ar tokių atakų sukeliama nefizinë žala netaps tokia reikšminga, kad atakos padariniai bus pripažinti itin sunkiais. Taip pat pažymëtina, kad šios atakos nėra paliktos be tarptautinio teisinio reguliavimo: kai kurie mokslininkai mano, kad valstybës už šias atakas turëtų atsakyti, jeigu jomis bûtų pažeista tarptautinë paprotinë teisë ar nesikišimo į valstybių vidaus reikalus principas²⁰⁷. Kibernetinių atakų analizë dar kartą patvirtina, kad agresijos nusikaltimo apibrëžimo rengėjai suklydo į TBT jurisdikcijos ribas neįtraukdami agresijos aktų, parengtų nevalstybinių subjektų, nes kibernetinės atakos dažniausiai bûna rengiamos bûtent jų. Šiais laikais kibernetinės atakos yra viena iš pavojingiausių grësmių tarptautinei taikai ir saugumui, taigi ydinga, jog tarptautinë bendruomenë palieka kibernetinių atakų rengėjus, kurie yra atsakingi ne už valstybių įgyvendintas atakas, be baudžiamosios atsakomybës. Galiausiai pripažintina, kad dël pačių kibernetinių atakų pobūdžio yra labai sunku tiek nustatyti, kas yra jų rengëjas, planuotojas, sumanytojas ar įgyvendintojas, tiek iki galo ištyrinëti visas atakos sukeltas pasekmes. Taigi net ir įtraukus šias atakas į TBT jurisdikciją, Teismas, nagrinëdamas kibernetinės agresijos bylas, susidurtų su daug iššūkių.

2.1.5. Apibendrinimas

Agresijos nusikaltimo apibrëžime įtvirtinta agresijos akto definicija yra parengta žvelgiant į senąjį kariavimo modelį, kuomet valstybës kovojo viena prieš kitą pasitelkdamos tik tradicines ginkluotąsias pajëgas. Visi 8 *bis* straipsnio 2 dalyje įtvirtinti aktai įtvirtina bûtent senąsias kariavimo formas ir neįtraukia pakitusių kariavimo bûdų (pavyzdžiui, kibernetinių atakų). Preziumuojant, kad TBT Statuto 8 *bis* str. 2 d. pateiktas agresijos aktų sąrašas nėra baigtinis, bei naudojantis bendruoju agresijos akto apibrëžimu, į TBT jurisdikciją galima įtraukti ir kitokias atakas, kaip kad pavyzdžiui, kibernetines atakas, sukeliančias didelę fizinę žalą. Pažodinis apibrëžimo nukreipimas tik į valstybių atliekamus agresijos aktus sukelia kliūtis efektyviam agresijos akto rengëjų persekiojimui bei tarptautinės taikos ir saugumo užtikrinimui,

²⁰⁶ Kevin L. Miller, *supra* note 13., p. 256; Kevin Miller, “Cyber Warfare and the Crime of Aggression: The Need for Individual Accountability on Tomorrow’s Battlefield,” *ILSA Quarterly* 22, 1 (2013): 24.

²⁰⁷ Russell Buchan, *supra* note 91, p. 227.

nes nesukels jokių teisinių pasekmių nevalstybinių darinių vadovams, kurie įgyvendins akivaizdžiai JT Chartiją pažeidžiantį agresijos aktą²⁰⁸.

2.2 Agresijos nusikaltimas

Nustačius, kad atliktas jėgos panaudojimas atitinka agresijos akto požymius, galima tyrinėti individualios baudžiamosios atsakomybės klausimą. Kaip jau buvo pažymėta, Kampalos pakeitimuose įtvirtinta, kad: „agresijos nusikaltimas – asmens galinčio veiksmingai kontroliuoti valstybės politinius ar karinius veiksmus ar jiems vadovauti, planuojamas, rengiamas, inicijuojamas ar vykdomas agresijos aktas, kuris savo pobūdžiu, sunkumu ir mastu akivaizdžiai pažeidžia Jungtinių Tautų Chartiją.“²⁰⁹ Taigi atskiro dėmesio reikalauja toliau nagrinėjami agresijos nusikaltimo požymiai: vadovavimo reikalavimas, atitinkamo masto agresijos akto reikalavimas bei atitinkamo veikimo reikalavimas.

2.2.1. Vadovavimo reikalavimas (*ratione personae*)

Romos Statute įtvirtinti karo nusikaltimai, nusikaltimai žmonijai ir genocidas neapriboja rato asmenų, kurie gali būti pripažinti nusikaltimo įgyvendintojais²¹⁰. Tuo tarpu agresijos nusikaltimo apibrėžimo autoriai pasuko kitu keliu ir nustatė, kad už agresijos nusikaltimą galės būti persekiojami tik asmenys, galintys veiksmingai kontroliuoti ar vadovauti valstybės politiniams ar kariniams veiksmams. Taigi už šio nusikaltimo įgyvendinimą kaltais galės būti pripažinti tokie valstybės vadovai kaip, pavyzdžiui, prezidentas, ministras pirmininkas, arba kariniai lyderiai tokie kaip gynybos ministras ar kariuomenės vadas²¹¹. Šis reikalavimas iš TBT jurisdikcijos taikymo ribų išstumia žmones, kurie yra žemesnėse nei vadovavimo pozicijose, tokius kaip, pavyzdžiui, kariai²¹². Kaip jau buvo minėta pirmajame skyriuje, lyderystės (vadovavimo) reikalavimas buvo įtvirtintas jau priimant Niurnbergo nuosprendį. Prokuroras iš JAV Robert H. Jackson tada teigė, kad teisė neturi sustoti tik ties eilinių žmonių nubaudimu už jų atliktus smulkius nusikaltimus. Teisingumo įgyvendinimas turi pasiekti bei, jeigu reikia, priversti atsakyti ir žmones, kurie savo rankose yra sutelkę didelę jėgą bei ją panaudoja tokia neigiama linkme, kad ji vienaip ar kitaip paveikia beveik visą žmoniją.²¹³ Lyderystės reikalavimas yra įtvirtintas ne tik 8 *bis* str. 1 d., bet ir 25 str. 3 *bis* d.: „kai tai susiję su agresijos

²⁰⁸ Anouk T. Boas, *supra* note 161.

²⁰⁹ Rome Statute of the ICC, *supra* note 105, art. 8 *bis*.

²¹⁰ Robert Heinsch, *supra* note 7, p. 722.

²¹¹ Mauro Politi, “The ICC and the Crime of Aggression: A Dream that Came Through and the Reality Ahead,” *Journal of International Criminal Justice* 10 (2012): 284-285.

²¹² Chet Tan, *supra* note 109, p. 149.

²¹³ Robert H. Jackson, “Opening Statement before the International Military Tribunal,” žiūrėta 2016 04 24, <http://www.roberthjackson.org/speech-and-writing/opening-statement-before-the-international-military-tribunal/>.

nusikaltimu, šio straipsnio nuostatos taikomos tik asmenims, galintiems veiksmingai kontroliuoti valstybės politinius ar karinius veiksmus arba jiems vadovauti.²¹⁴ Baudžiamosios atsakomybės užtraukimas tik lyderiams yra susijęs su tuo, kad jie yra tikrieji „smegenys“ ir autoritetai, kurie planuoja ir inicijuoja visus didžiausius nusikaltimus. Nors jie dažniausiai tiesiogiai nesusitėpa rankų aukų krauju, tačiau valdo visą situaciją jų norima linkme. Vadinasi, įvedant vadovavimo reikalavimą, bandoma pasiekti tikrąsias didžiųjų nusikaltimų sumanytojų šaknis.²¹⁵ Pažodinis įtvirtinimas, kad atsakingų asmenų ratas yra ribojamas ir apima tik asmenis, kurie kontroliuoja ar vadovauja valstybės politiniams ar kariniams veiksams, iškelia klausimą, kaip yra su asmenimis, kurie turi pakankamai didelę ekonominę ar kartais netgi religinę galią, kuri įgalina juos daryti pakankamai didelę įtaką valstybės veiksams. Niurnbergo karinio tribunolo sprendimuose prieš Krauch ir Krupp buvo įtvirtinta, kad žmonės, turintys didelę ekonominę galią, gali remti ar padėti įgyvendinti agresiją, taigi pakaltinamumo prasme gali prilygti karo organizavimo vadovams²¹⁶. Taip pat paminėtina garsioji frazė, kad A. Hitleris negalėjo sukelti agresijos karo vienas, jis bendradarbiavo su valstybės vadovais, kariniais lyderiais, diplomatais ir įtakingais verslininkais²¹⁷. Nors dauguma mokslininkų yra įsitikinę, kad privatūs ekonominiai valstybės subjektai niekada negalės patenkinti „kontroliavimo“ ir vadovavimo kriterijų²¹⁸, tačiau magistrinio darbo autorė pritaria R. Heinsch išsakytai nuomonei ir teigia, kad visgi Kampalos pakeitimuose įtvirtintas ribojimas *stricto sensu* neišbraukia religinių ar pramonės vadovų iš šio apibrėžimo taikymo sferos, tačiau tik tiek, kiek jie faktiškai gali daryti įtaką politiniams ar kariniams valstybės veiksams²¹⁹.

Į apibrėžimą įtrauktas veiksmingos kontrolės ar vadovavimo kriterijus įtvirtina, kad tiesiog *de jure* vadovavimo galių turėjimas nebus pakankamas, kol nebus įrodyta, kad šie subjektai turėjo tikras galimybes veiksmingai kontroliuoti ar vadovauti valstybės politiniams ar kariniams veiksams. Pavyzdžiui, Jungtinės Karalystės karalienė turi *de jure* galią vadovauti Kanados ir Australijos politiniams bei kariniams veiksams, tačiau *de facto* ji šių galių neįgyvendina, taigi, jeigu nebūtų įrodyta, kad ji faktiškai prisidėjo prie Kanados ar Australijos agresijos akto gyvendinimo, tuomet ji negalėtų būti patraukta baudžiamojon atsakomybėn už agresijos nusikaltimo įgyvendinimą.²²⁰ Analizuota, kad agresijos akto apibrėžimas apima tik

²¹⁴ Rome Statute of the ICC, *supra* note 105, art. 25 *bis* (3).

²¹⁵ Robert H. Jackson, *supra* note 213.

²¹⁶ Robert Heinsch, *supra* note 7, p. 722; Kevin Jon Heller, “Retreat from Nuremberg: The Leadership Requirement in the Crime of Aggression,” *European Journal of International Law* 18, 3 (2007): 480; Matthew Gillett *supra* note 55, p. 27

²¹⁷ Kevin Jon Heller, *op. cit.*, p. 480.

²¹⁸ Pavyzdžiui, Mauro Politi, “The debate within the Preparatory Commission for the International Criminal Court for the international,” iš *The International Criminal Court and the Crime of Aggression*, Mauro Politi, Giuseppe Nesi (Aldershot: Ashgate Publishing Limited, 2004), 46.

²¹⁹ Robert Heinsch, *op. cit.*, p. 723.

²²⁰ Matthew Gillett, *op. cit.*, p. 54.

valstybės atliktus jėgos panaudojimus, atsakomybė už agresijos nusikaltimą yra užtraukiama taip pat tik valstybės lyderiams, taip iš teismo jurisdikcijos galutinai išstumiant nevalstybinių darinių vadus²²¹.

Kalbant apie prieš tai skyriuje nagrinėtas kibernetines atakas, manytina, kad kibernetinių atakų rengėjai labai sunkiai patenkintų čia aptariamą vadovavimo valstybės politiniams ar kariniams veiksams kriterijų. Pavyzdžiui, nagrinėjant 2008 m. kibernetines atakas prieš Gruziją, net jeigu būtų įrodyta, kad jų rengėjai ar iniciatoriai bendradarbiavo su Rusijos valdžia, mažai tikėtina, kad jie turėjo nors mažiausią kontrolės ar vadovavimo laipsnį, reikalingą norint patraukti tarptautinę baudžiamąją atsakomybę. Tačiau manytina, kad 2010 m. kibernetinės atakos prieš Iraną pavyzdys patenkintų vadovavimo ar kontrolės kriterijų, nes yra daromos prielaidos, kad už šių kibernetinių atakų slėpėjo patys aukščiausi JAV vadovai – prezidentai B. Obama ir G. W. Bush²²².

2.2.2. Agresijos nusikaltimo sudėties klausimai

Actus reus arba objektyvioji nusikaltimo pusė. Kaip ir visi nusikaltimai, agresijos nusikaltimas turi objektyviąją ir subjektyviąją nusikaltimo puses²²³. Romos Statuto 8 *bis* str. 1 d. įvardija šiuos agresijos nusikaltimo įgyvendintojo veikimo būdus: planavimą, rengimą, inicijavimą ar vykdymą. Norint asmenį pripažinti kaltu įgyvendinus objektyvius nusikaltimo požymius, reikia įrodyti, kad jis, pasinaudodamas savo galiomis, įvykdė vieną iš prieš tai minėtų veiksmų. Vienintelis čia išskylantis šiek tiek problematiškas aspektas yra tas, kad išvardinti nusikaltimo įgyvendinimo būdai yra iš dalies sutampantys: planavimas beveik visados pereina į inicijavimą ir rengimą, kurių pasekoje atsiranda ir įvykdymas²²⁴. Manytina, kad šie terminai neturėtų būti konstruojami kaip keli išskirtiniai nusikaltimo įgyvendinimo būdai. Taip pat paminėtina, kad vien tik planavimo, inicijavimo ar rengimo nepakaks, jeigu nebus įvykdytas pats agresijos aktas, juk agresijos nusikaltimo sudėties trečiame požymyje yra įtvirtinta, kad agresijos aktas turi būti jau atliktas²²⁵. Taigi vien tik tai, kad asmuo bus planavęs, inicijavęs ar rengęs agresijos aktą, tačiau šis aktas faktiškai nebus atliktas, neužtrauks jam baudžiamosios atsakomybės²²⁶.

Mens rea arba subjektyvioji nusikaltimo pusė. Baudžiamajai atsakomybei užtraukti objektyviųjų požymių nepakanka - didelę reikšmę turi ir subjektyvieji nusikaltimo sudėties požymiai. Kaip žinia, baudžiamojoje teisėje *mens rea* klausimas yra esminis, sprendžiant

²²¹ Mauro Politi, *supra* note 211, p. 286.

²²² Kevin L. Miller, *supra* note 13, p. 253.

²²³ Charles De Bock, *supra* note 102, p. 116.

²²⁴ Matthew Gillett, *supra* note 55, p. 51.

²²⁵ Resolution RC/Res.6, Amendments to the Elements of Crimes, *supra* note 114, Element 3.

²²⁶ Matthew Gillett, *op. cit.*, p. 51.

atsakomybės ir bausmės dydžio klausimus²²⁷. Po Antrojo pasaulinio karo vykusiuose kariniuose tribunoluose (Niurnbergo ir Tokijo) žinojimas (sąmoningumas) buvo būtinas elementas, norint asmenį pripažinti kaltu už nusikaltimą taikai. Reikalaujamas žinojimo lygis priklausė nuo padėties, kurią asmuo užėmė agresyvaus karo vykdyme.²²⁸ Romos statute *mens rea* reikalavimai yra aptarti 30 ir 32 straipsniuose, kurie taikomi visiems TBT Statute aprašytiems nusikaltimams, taigi ir agresijos nusikaltimui²²⁹. TBT 30 str. įtvirtinta du subjektyviosios nusikaltimo pusės požymius: tyčinis ir sąmoningas objektyviųjų nusikaltimo požymių atlikimas²³⁰. Būtent agresijos nusikaltimo *mens rea* klausimai yra aptariami rezoliucijos RC/Res.6 priede. Šiame priede įtvirtinti nusikaltimo požymiai yra oficialus TBT dokumentas, padedantis interpretuoti bei taikyti Romos Statutą²³¹. Pagal įtvirtintus sudėties požymius, sąmoningumas ir tyčinis veikimas yra reikalaujamas keturiose stadijose: visų pirma, asmuo turi suvokti, kad jis užima poziciją, kuri leidžia jam veiksmingai kontroliuoti ar vadovauti politiniams ar kariniams veiksams (pavyzdžiui, prieš tai buvo aptariama, kad religinis lyderis gali būti pripažintas kaip patenkinantis vadovavimo reikalavimą, tačiau jeigu jis veiktų nesuvokdamas savo įtakos galingumo, tuomet *mens rea* reikalavimas būtų nepatenkintas ir jis negalėtų būti pripažintas kaltu už agresijos nusikaltimo įgyvendinimą²³²); antra, asmuo turi veikti turėdamas tikslą suplanuoti, parengti, inicijuoti ar įvykdyti agresijos aktą; trečia, asmuo turi suvokti, kad valstybės atlikti veiksmai prilygs agresijai; ketvirta, asmuo turi suvokti, kad šie valstybės atlikti veiksmai bus akivaizdus JT Chartijos pažeidimas, tačiau nereikalaujama, kad asmuo būtų atlikęs savo veiksmų teisinį įvertinimą²³³. Nusikaltimo sudėties elementuose įtvirtinta nuostata, kad nereikia įrodyti, kad asmuo teisiškai suvokė savo veiksmų prasmę tarsi kitais žodžiais atkartoja TBT Statuto 32 str. 2 d. įtvirtintą nuostatą, kad „teisinė klaida nėra pagrindas atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės“²³⁴. Apibendrinant, asmuo, atlikęs tam tikrus veiksmus tyčia ir sąmoningai bei žinodamas, kad jais siekiama įgyvendinti agresijos aktą, patenkina *mens rea* reikalavimą²³⁵.

2.2.3 Atitinkamo agresijos akto masto reikalavimas

Norint patraukti asmenį baudžiamojon atsakomybėn už agresijos nusikaltimą, agresijos aktas turi būti ne tiesiog prieštaraujantis Jungtinių Tautų Chartijoje įtvirtintam jėgos

²²⁷ Noah Weisbord, “The Mens Rea of The Crime of Aggression,” *Washington University Global Studies Law Review* 12, 3 (2013): 488.

²²⁸ Keith A. Petty, *supra* note 22, p. 20.

²²⁹ Noah Weisbord, *op. cit.*, p. 490.

²³⁰ Rome Statute of the ICC, *supra* note 105, art. 30.

²³¹ Noah Weisbord, *op. cit.*, p. 489; Rome Statute of the ICC, *op. cit.*, art. 9; Claus Kreß ir Leonie von Holtendorff, *supra* note 114, p. 1200.

²³² Noah Weisbord, *op. cit.*, p. 493.

²³³ Resolution RC/Res.6, Amendments to the Elements of Crimes, *supra* note 114.

²³⁴ Rome Statute of the ICC, *op. cit.*, art. 32(2).

²³⁵ Keith A. Petty, *op. cit.*, p. 20.

nenaudojimo principui, bet savo pobūdžiu, sunkumu ir mastu turi būti pripažintinas kaip akivaizdus minėtos Chartijos pažeidimas²³⁶. Šis apibrėžimo elementas iš TBT jurisdikcijos eliminuoja ne tokius reikšmingus jėgos panaudojimo atvejus²³⁷. Galima teigti, kad tikrai ne kiekvienas agresijos aktas bus pripažintas kaip užtraukiantis baudžiamąją atsakomybę už agresijos nusikaltimą²³⁸. Čia iškyla klausimas, ar visgi gerai, kad tik patys akivaizdžiausi JT Chartijos pažeidimai pateks į TBT jurisdikciją? Juk toks įtvirtinimas tarsi sumenkina patį jėgos panaudojimo uždraudimo faktą ir leidžia agresoriams, kurių atliktos atakos nėra akivaizdus JT Chartijos pažeidimas, išsisukti nuo tarptautinės baudžiamosios atsakomybės. Prisiminus, kad TBT tikslas yra palaikyti taiką ir saugumą, šio, iš pirmo žvilgsnio sudėtingo, reikalavimo įtvirtinimas iškelia abejonių, ar naujasis apibrėžimas tikrai padės pasiekti iškeltus tikslus. Dar vienas klausimas – ar šio reikalavimo įtvirtinimas nėra perteklinis? Juk pats TBT Statuto 1 str. iškelia jurisdikcijos apribojimą ir teigia, kad TBT įgyvendins jurisdikciją tik dėl pačių sunkiausių tarptautinės bendruomenės susirūpinimą keliančių nusikaltimų²³⁹.

Rezoliucijos RC/Res.6 trečiajame priede esantys Susitarimai dėl Kampalos pakeitimuose įtvirtinto agresijos nusikaltimo interpretavimo įtvirtina, kad minėti pobūdžio, sunkumo bei masto reikalavimai turi būti patenkinti, norint pripažinti, jog agresijos aktas yra akivaizdus JT Chartijos pažeidimas, nei vienas komponentas negali būti išskirtinai svarus, kad vienas užtikrintų, kad įgyvendintas agresijos aktas yra akivaizdžiai pažeidžiantis JT Chartiją²⁴⁰. Ši nuostata nesuteikia daugiau informacijos nei pačiame apibrėžime esantis tekstas, o iškelia papildomą painiavą: pavyzdžiui, ar dviejų požymių patenkinimas jau gali patvirtinti JT Chartijos pažeidimo akivaizdumą? Kadangi kol kas nėra jokio precedento, įtvirtinančio, kas yra pagal pobūdį, sunkumą ir mastą akivaizdus JT Chartijos pažeidimas, taigi šis klausimas išlieka atviras ir į jį atsakys tik TBT jau sprendamas konkrečias bylas²⁴¹. Kol kas darytina išvada, kad norint pripažinti JT Chartijos pažeidimo akivaizdumą, vienas požymis tikrai nebus pakankamai svarus, tačiau jeigu bent du iš požymių bus tikrai atitinkantys akivaizdumo reikalavimą, o trečias - mažiau aiškus, tikėtina, jog tokiu atveju jau bus galima pripažinti JT Chartijos pažeidimo akivaizdumą²⁴². Antrajame Rezoliucijos RC/Res.6 priede įtvirtina, kad terminas „akivaizdus JT Chartijos pažeidimas“ reikalauja objektyvios kvalifikacijos, vadinasi yra nepriklausomas nuo subjektyvių nuomonių bei dalyvių, kurie bus įsipainioję į šio nusikalimo įgyvendinimą,

²³⁶ Rome Statute of the ICC, *supra* note 105, art. 8 *bis*.

²³⁷ Stefan Barriga ir Leena Grover, “A Historic Breakthrough on the Crime of Aggression,” *American Journal of International Law* 105, 3 (2011): 521-522.

²³⁸ Surendran Koran, *supra* note 35, p. 254.

²³⁹ Rome Statute of the ICC, *op. cit.*, art. 1.

²⁴⁰ Resolution RC/Res.6, Understandings, *supra* note 116, Understanding 7.

²⁴¹ Robert Heinsch, *supra* note 7, p. 727.

²⁴² Matthew Gillett, *supra* note 55, p. 53.

vertinimo²⁴³. Taip pat, kaip jau buvo minėta, agresijos nusikaltimo apibrėžimo autoriai įtvirtino, jog nagrinėjant agresijos nusikaltimo bylas, nebus privaloma įrodyti, jog kaltinamasis buvo teisiškai įvertinęs ir suvokęs, jog valstybės atliekamas jėgos panaudojimas yra prieštaraujantis JT Chartijai²⁴⁴ ar juo labiau „akivaizdžiai“ ją pažeidžiantis²⁴⁵. Privalomai TBT turės nustatyti tik, kad kaltinamasis suvokė, jog dėl faktinių jėgos panaudojimo aplinkybių valstybės atliekamas jėgos panaudojimas buvo nesuderinamas su JT Chartija²⁴⁶ ir akivaizdžiai ją pažeidžiantis²⁴⁷.

Galima teigti, kad akivaizdaus JT Chartijos pažeidimo reikalavimas turi du skirtingus aspektus: JT Chartijos pažeidimo akivaizdumas pagal faktines jėgos panaudojimo aplinkybes (sunkumas bei mastas) bei pagal teisinį aspektą – jėgos panaudojimo pobūdį²⁴⁸. Kol nėra tiksliai aišku, kaip TBT interpretuos šiuos kriterijus, galime pateikti teorinį-lingvistinį šių požymių reikšmės įvertinimą. Kalbant apie mastą, manytina, jog jis bus nagrinėjamas, nustatant agresijos akto dydį: reikės pateikti kiekybinį panaudotos amunicijos, karių ar kitų karinių priemonių, taip pat geografinių agresijos aktų apimties ir trukmės įvertinimą. Agresijos akto sunkumas bus nagrinėjamas, nustatant atlikto agresijos akto poveikį, jis reikalaus kiekybinio ir kokybinio agresijos sukeltų pasekmių vertinimo. Agresijos akto pobūdis nusakys pačios atakos prigimtį ir kokie buvo šios atakos įgyvendintojo tikslai; šio požymio įvertinimas reikalaus kokybinio įvertinimo (pavyzdžiui, ataka, kurios siekis bus teritorijos užgrobimas, akivaizdžiai savo pobūdžiu bus pažeidžianti JT Chartiją).²⁴⁹ Kol kas nėra pateikta jokių minimalių masto ar sunkumo reikalavimų, taigi viskas priklausys nuo teisėjų pasirinkto požiūrio ir bylos nagrinėjimo eigos.

Abejotina, ar tokie agresijos aktai, kaip, pavyzdžiui, blokada, pasieks reikalaujamą akivaizdumo kriterijų, kad galėtų būti pripažinti kaip agresijos nusikaltimas. Šiuo klausimu tarptautinės teisės ekspertų nuomonės išsiskiria: kai kurie teigia kad, pasitelkiant 1974 JT GA Rezoliuciją Nr. 3314, darytina išvada, jog 8 *bis* str. 2 d. išvardinti aktai automatiškai yra akivaizdus JT Chartijos pažeidimas, nereikalaujantis papildomo akivaizdumo nustatymo²⁵⁰, o kiti laikosi nuomonės, kad nagrinėjant bylas, reikės įrodinėti visų agresijos aktų akivaizdumą, nes pati 8 *bis* straipsnio struktūra neteigia, kad jie yra iškart priskiriami prie akivaizdžių JT Chartijos pažeidimų²⁵¹.

²⁴³ Robert Heinsch, *supra* note 7, p. 727.

²⁴⁴ Resolution RC/Res.6, Amendments to the Elements of Crimes, *supra* note 114, Introduction 2.

²⁴⁵ *Ibid.*, Introduction 4

²⁴⁶ *Ibid.*, Element 4

²⁴⁷ *Ibid.*, Element 6.

²⁴⁸ Jutta F. Bertram-Nothnagel, *supra* note 107, p. 21.

²⁴⁹ Matthew Gillett, *supra* note 55, p. 53-54.

²⁵⁰ Mary Ellen O'Connell ir Mirakmal Niyazmatov, *supra* note 104, p. 200.

²⁵¹ Robert Heinsch, *op. cit.*, p. 728.

2.3. Kitos nuomonės

Paminėtina, kad ne visi autoriai yra linkę teigiamai vertinti Kampalos pakeitimus²⁵². Štai pavyzdžiui, Erin Creegan išskiria, kad karo nusikaltimai, nusikaltimai žmogiškumui ir genocidas yra akivaizdžiai moraliai ydingi, nes jais yra sukeliama kančia žmonėms, o tuo tarpu agresijos nusikaltimas yra labiau politinis nusikaltimas, sukeliantis žalą visų pirma ne žmonijai, bet valstybei, kaip tarptautinės teisės subjektui²⁵³. Valstybės sprendimas panaudoti jėgą yra politinis, taigi už jį turėtų būti pritaikomos politinės, o ne kriminalinės sankcijos²⁵⁴. Autorius remiasi TTT sprendimais, kuriuose Teismas pasisakė, kad jie negali spręsti politinių klausimų. Galiausiai autorius apibendrina, kad agresijos nusikaltimas neturėtų būti įtrauktas į Romos Statutą, o jėgos panaudojimo (ne)teisėtumas turi išlikti labiau paprotinės tarptautinės teisės klausimu, į kurį atsakytų pačios valstybės.²⁵⁵ Autorė nesutinka su šia nuomone ir teigia, kad apibrėžimo suformulavimas bei agresijos nusikaltimo įtraukimas į TBT jurisdikciją yra svarbus žingsnis link visuotinio saugumo. Tam pritaria ir dauguma valstybių: agresijos nusikaltimo apibrėžimą pateikianti rezoliucija buvo priimta konsensu. Juk kaip jau ir minėta, būtent agresija sukelia terpę, kurioje yra įgyvendinami kiti nusikaltimai, taigi ji, kaip pagrindinė kliūtis visuotinei taikai ir saugumui, turi būti uždrausta, o už jos panaudojimą turėtų būti persekiojama tarptautine baudžiamąja tvarka. Dabar reikia laukti jau greitai ateinančių 2017 metų ir tikėtis, kad nebus sudarytos kliūtys šiems svarbiems pakeitimams įsigaliooti, o TBT turės galimybę parodyti savo veiksmingumą, persekiodamas už neteisėtą jėgos panaudojimą. Galiausiai pripažintina, kad agresijos nusikaltimo apibrėžimas yra tikrai netobulas, taigi reikia tikėtis, kad tarptautinė bendruomenė toliau dirbs ties šiuo klausimu ir ateityje šis apibrėžimas apims visas tarptautinei taikai ir saugumui kylančias grėsmes²⁵⁶.

²⁵² Pavyzdžiui, Andreas Zimmermann nagrinėja klausimą, kad pati Kampalos rezoliucija, pakeičianti Romos Statutą, yra priimta pažeidžiant tarptautinės teisės normas (plačiau: Andreas Zimmermann, "Amending the Amendment Provisions of the Rome Statute: The Kampala Compromise on the Crime of Aggression and the Law of Treaties," *Journal of International Criminal Justice* 10 (2012): 209-227); Micheel J. Glennon pažeria daug kritikos dėl apibrėžimo perplatumo ir neapibrėžtumo, apibendrinamas, kad apibrėžimas neišaiškina galimiems pažeidėjams, koks elgesys yra leidžiamas ir koks - ne (plačiau - Michael J. Glennon, "The Blank Prose Crime of Aggression," *Yale Journal of International Law* 35 (2009): 71-114).

²⁵³ Erin Creegan, "Justified Uses of Force and the Crime of Aggression," *Journal of International Criminal Justice* 10 (2012): 62.

²⁵⁴ *Ibid.*, p. 60.

²⁵⁵ *Ibid.*, p. 66, 82.

²⁵⁶ Dov Jacobs, "The Sheep in the Box: The Definition of the Crime of Aggression at the International Criminal Court," iš *The Review Conference and the Future of the International Criminal Court: Proceedings of the First AIDP Symposium for Young Penalists in Tübingen, Germany* (organized by the AIDP YP Committee, Christoph Burchard, Otto Triffterer, Joachim Vogel (Frederick: Kluwer Law International, 2010), 151; Sean D. Murphy, "The Crime of Aggression at the ICC," iš *Oxford Handbook on the Use of Force*, Marc Weller (Oxford: Oxford University Press, 2015), 560.

3. RUSIJOS-UKRAINOS KONFLIKTO ANALIZĖ AGRESIJOS NUSIKALTIMO KONTEKSTE

2014 metais Ukraina susidūrė su dideliais teisiniais, politiniais ir netgi teritoriniais pokyčiais²⁵⁷. Šie pokyčiai įvyko ne be išorinių jėgų įsikišimo – Rusijos Federacijos veiksmai yra pripažintini pagrindine priežastimi, kodėl Krymą dabar valdo būtent ši agresyviai nusiteikusi Federacija, o Rytų Ukrainoje iki šiol vyksta kariniai susirėmimai²⁵⁸. Mokslinėje literatūroje netgi įvardijama, kad Rusijos prezidentas V. Putinas tiek savo šalies viduje, tiek tarptautiniuose santykiuose sėkmingai ir kol kas nesustabdomai įgyvendina terorą, pasireiškiantį politiniu bauginimu²⁵⁹. Tarp Ukrainos ir Rusijos Federacijos susiklostę santykiai reikalauja dviejų situacijų vertinimo. Visų pirma, paliečiant laisvo tautų apsisprendimo teisę, bus tyrinėjami įvykiai Kryme, o tuomet pereisime prie Rusijos veiksmų, atliktų Ukrainos teritorijoje, analizės. Kaip jau buvo pabrėžta, Kampalos pakeitimai dar nėra įsigalioję, o Rusijos Federacija, nors ir yra pasirašiusi TBT Statutą, tačiau iki šiol jo neratifikavo. Ukraina taip pat nėra ratifikavusi TBT statuto. Taigi visa čia pateikta analizė yra teorinis pasvarstymas, ar Rusijos veiksmus apimtų agresijos nusikaltimo apibrėžimas, jeigu jis būtų įsigaliojęs ir abi valstybės būtų jį ratifikavusios.

3.1. Faktų apžvalga

Prieš pradėdant analizuoti Rusijos-Ukrainos konfliktą, pažymėtina, kad net ir praėjus daugiau nei pora metų nuo įvykių pradžios, yra labai daug neaiškių faktų ir skirtingų įvykių versijų. Žinoma, labiausiai skiriasi informacija, kurią pateikia vakarų valstybės ir Rusija. Šiame moksliniame darbe autorė remsis vakarų pagrindinėse žiniasklaidos priemonėse pateikta informacija.

Situacijos analizė turėtų prasidėti dar nuo 2013 metų Ukrainos Vyriausybės sprendimo nepasirašyti Asociacijos sutarties su Europos Sąjunga. Šis sprendimas buvo įtvirtintas lapkričio 21 d. Rezoliucijoje dėl asociacijos sutarties parengimo proceso sustabdymo²⁶⁰. Ukrainos valdžios priimto sprendimo pagrindinė priežastis buvo būtinybė stiprinti prekybą su Rusija, kuri dėl

²⁵⁷ BBC News, “Ukraine crisis: Timeline,” žiūrėta 2016 04 24, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-26248275> (toliau - Ukraine crisis: Timeline).

²⁵⁸ Kai kurie mokslininkai palaiko priešingą poziciją, kad Ukrainos krizė – vakarų kaltė (plačiau: John J. Mearsheimer, “Why the Ukraine Crisis Is the West’s Fault,” žiūrėta 2016 04 24, <https://www.foreignaffairs.com/articles/russia-fsu/2014-08-18/why-ukraine-crisis-west-s-fault>).

²⁵⁹ Plačiau: Charles Reid, *supra* note 16, p. 275-376.

²⁶⁰ The Cabinet of Ministers of Ukraine, *The Resolution on conclusion of the Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States on the other hand*, 21 November 2013.

minėtos sutarties pasirašymo būtų tapusi suvaržyta²⁶¹. Šis sprendimas palaikyti glaudesnius santykius su kaimynine Rusija paskatino masinius protestus ir demonstracijas, vadinamas Euromaidanu. Euromaidanas prasidėjo Ukrainos sostinėje Kijeve bei greitai išplito ir kituose Ukrainos miestuose²⁶². Manoma, kad vien tik Kijeve 2013 m. lapkričio 24 d. į gatves išėjo maždaug 100,000 žmonių, nepalaikančių valdžios sprendimų ir norinčių, kad Ukraina pasuktų glaudesnio bendradarbiavimo su Europa keliu²⁶³. Šie protestai vyko ne tik Ukrainoje; jie buvo organizuojami ir įvairiuose Europos bei JAV miestuose, pavyzdžiui, Lietuvoje Ukrainos palaikymo akcija vyko lapkričio 23 d.²⁶⁴. Laikui bėgant, protestai tik stiprėjo (teigiama, kad gruodžio 8 d. Kijeve susirinko daugiau kaip 800,000 protestuotojų²⁶⁵), taigi sausio mėnesį buvo priimtas protestus uždraudžiantis įstatymas, tačiau tai tik dar labiau sukurstė gyventojus²⁶⁶. Nepaisant to, kad protestus draudžiantis įstatymas buvo atšauktas, padėtis nė kiek nepagerėjo ir sausio pabaigoje ministras pirmininkas Mykolas Azarov turėjo atsistatydinti.²⁶⁷ Vasario mėnesį per Kijeve vykusius susirėmimus žuvo mažiausiai 100 žmonių²⁶⁸, o Ukrainos prezidentas Viktor Yanukovych, kuris buvo labai korumpuotas²⁶⁹, nepajėgė sukontroliuoti situacijos, pabėgo iš šalies ir pasislėpė Rusijoje²⁷⁰. Arseniy Yatsenyuk buvo išrinktas eiti ministro pirmininko pareigas²⁷¹, o laikinuoju prezidentu paskirtas Rados pirmininkas Oleksandr Turchynov²⁷². Vasario 23 d. Parlamentas priėmė sprendimą ukrainiečių kalbą paskelbti vienintele valstybine Ukrainos kalba, o tai sukėlė didelį rusakalbių nepasitenkinimą ir diskusijas apie jų teisių suvaržymą. O. Turchynov šiam Parlamento siūlymui nepritarė ir pasiūlymas buvo atmestas.²⁷³

²⁶¹ Department of Information and Communication of the Secretariat of the CMU, "Government adopted resolution on suspension of preparation process to conclude Association Agreement with EU," žiūrėta 2016 04 24, http://www.kmu.gov.ua/control/en/publish/article?art_id=246867400&cat_id=244314971.

²⁶² Christopher J. Borgen, "Law, Rhetoric, Strategy: Russia and Self-Determination Before and After Crimea," *International Law Studies Series. US Naval War College* 91 (2015): 219.

²⁶³ BBC News, "Huge Ukraine rally over EU agreement delay," žiūrėta 2016 04 24, <http://www.bbc.com/news/world-europe-25078952>.

²⁶⁴ BNS, "Ukrainos palaikymo akcija Vilniuje - su koncertu per gedulą," žiūrėta 2016 04 24, <http://lzinios.lt/lzinios/Gimtasis-krastas/ukrainos-palaikymo-akcija-vilniuje-su-koncertu-per-gedula/168113>.

²⁶⁵ CNN Library, "Ukraine Fast Facts," žiūrėta 2016 04 24, <http://edition.cnn.com/2014/02/28/world/europe/ukraine-fast-facts/> (toliau - Ukraine Fast Facts).

²⁶⁶ Charles Reid, *supra* note 16, p. 309.

²⁶⁷ BBC News, "Ukraine crisis: Parliament abolishes anti-protest law," žiūrėta 2016 04 24, <http://www.bbc.com/news/world-europe-25923199>.

²⁶⁸ Ukraine Fast Facts, *supra* note 256.

²⁶⁹ Shaun Walker, "Viktor Yanukovych boasted of Ukraine corruption, says Mikheil Saakashvili," žiūrėta 2016 04 24, <http://www.theguardian.com/world/2014/feb/25/viktor-yanukovych-ukraine-corruption-mikheil-saakashvili>.

²⁷⁰ Shaun Walker, "Ousted Ukrainian leader Viktor Yanukovych reported to be in Russia," žiūrėta 2016 04 24, <http://www.theguardian.com/world/2014/feb/27/viktor-yanukovych-russia-ukrainian-president-moscow>.

²⁷¹ Department of Information and Communication of the Secretariat of the CMU, "Prime Minister of Ukraine and composition of Government appointed," žiūrėta 2016 04 24, http://www.kmu.gov.ua/control/en/publish/article?art_id=247062594&cat_id=244314971.

²⁷² Shaun Walker, "Ukraine MPs appoint interim president as Yanukovych allies dismissed," žiūrėta 2016 04 24, <http://www.theguardian.com/world/2014/feb/23/ukraine-crisis-interim-president-turchynov-yanukovych-tymoshenko>.

²⁷³ Olivier Corten, "The Russian intervention in the Ukrainian crisis: was jus contra bellum 'confirmed rather than weakened'?" *Journal on the Use of Force and International Law* 2, 1 (2015): 18.

Vasario 24 d. buvo priimtas V. Yanukovych sulaikymo orderis²⁷⁴. Daugelyje Ukrainos miestų europietišškai nusiteikę žmonės džiaugėsi valdžios pokyčiais, tačiau Kryme, kuriame pagal gyventojų skaičių dominuoja etniniai rusai²⁷⁵, prasidėjo įtampa tarp Krymo totorių, nacionalistų bei prorusiškai nusiteikusių gyventojų²⁷⁶.

Prieš pradėdant analizuoti 2014 metų situaciją Kryme, paminėtini keli Krymo istorijos faktai. Krymą Ukrainai 1954 metais perdavė SSRS Komunistų partijos generalinis sekretorius Nikita Khrushchev mainais į kitas teritorijas, kurios atiteko Rusijos SFSR. 1991 metais Ukraina tapo nepriklausoma valstybe. Rusija, nors ir pripažino Ukrainos nepriklausomybę, tačiau teigė, kad Krymas turėtų būti Rusijos teritorijos dalimi²⁷⁷. 1996 m. Ukrainos Konstitucijoje buvo įtvirtintos nuostatos, kurios garantuoja Krymo Autonominę Respubliką Ukrainos sudėtyje²⁷⁸. Rusijos ir Ukrainos ginčas dėl Krymo pusiasalio buvo išspręstas 1997 m. pasirašant Draugystės, bendradarbiavimo ir partnerystės sutartį, kuria Rusija pripažino 1991 m. Ukrainos sienas (tokias, kokios buvo 1954 m.), ir abi šalys sutiko plėtoti draugiškus tarpusavio santykius²⁷⁹. Taip pat buvo pasirašyta sutartis, kuria pasidalintas Juodosios jūros laivynas: Rusijai atiteko net 80 proc. šio laivyno, teisė laikyti iki 25,000 karinių pajėgų bei iki 2017 m. naudotis Sevastopolio uostu. 2010 m. šis susitarimas Kharkivo paktu buvo pratęstas iki 2042 metų.²⁸⁰

Grįžtant prie 2014 m. įvykių, vasario 27 d. prorusiškai nusiteikę ginkluoti vyrai nepažymėtomis uniformomis (vadinamieji „žalieji žmogeliukai“) pradėjo agresyviai veikti: užėmė Simferopolio ir Sevastopolio oro uostus bei vietinės valdžios pastatus Simferopolyje²⁸¹. Užpuolikai ant Krymo regiono vietinės valdžios parlamento (Krymo Aukščiausios Rados) bei vyriausybės pastatų iškėlė Rusijos vėliavas²⁸². Ginkluotų vyrų apsuptame Krymo Aukščiausiosios Rados pastate parlamentarai nusprendė paleisti Antolijaus Mohylioovo vadovaujamą Krymo Vyriausybę ir 2014 m. gegužės 25 d. surengti referendumą dėl Krymo

²⁷⁴ Ralph Ellis ir Nick Paton Walsh, “Ukraine issues arrest warrant for ousted President Viktor Yanukovich,” žiūrėta 2016 04 24, <http://edition.cnn.com/2014/02/24/world/europe/ukraine-politics/index.html>.

²⁷⁵ “Population of Crimea,” žiūrėta 2016 04 24, <http://www.crimeahistory.org/population-of-crimea/>.

²⁷⁶ Thomson Reuters, “Ukraine tensions mount in pro-Russian Crimea,” žiūrėta 2016 04 24, <http://www.cbc.ca/news/world/ukraine-tensions-mount-in-pro-russian-crimea-1.2550257>; BNS, ELTA ir www.DELFI.lt, “Kryme – V. Janukovyčiaus gerbėjų ir opozicijos susidūrimas, žuvo mažiausiai vienas žmogus,” žiūrėta 2016 04 24, <http://www.delfi.lt/news/daily/world/kryme-v-janukovyčiaus-gerbeju-ir-opozicijos-susidurimas-zuvo-maziausiai-vienas-zmogus.d?id=64133076>.

²⁷⁷ Christian Walter, *supra* note 14, p. 296.

²⁷⁸ Constitution of Ukraine, 28 June 1996, chap. IX-X.

²⁷⁹ Treaty on Friendship, Cooperation and Partnership Between Ukraine and the Russian Federation, 31 May 31 1997 (toliau - Treaty on Friendship, Cooperation and Partnership).

²⁸⁰ Mary Ellen O'Connell, “Ukraine Insta-Symposium: Ukraine Under International Law,” žiūrėta 2016 04 24, <http://opiniojuris.org/2014/03/07/ukraine-insta-symposium-ukraine-international-law/>.

²⁸¹ Alexander Marquardt, “Armed Men Seize 2 Airports in Ukraine's Crimea Region,” žiūrėta 2016 04 24, <http://abcnews.go.com/International/armed-men-seize-airports-ukraines-crimea-region/story?id=22713602>.

²⁸² BBC News, “Ukraine: Gunmen seize Crimea government buildings,” žiūrėta 2016 04 24, <http://www.bbc.com/news/world-europe-26364891>.

pusiasalio ateities²⁸³. Apsuptame pastate Krymo ministrų tarybos pirmininku išrinktas partijos „Rusų vienybė“ lyderis S. Aksionovas²⁸⁴. Nors vakarų žiniasklaida nuo pat konflikto pradžios tvirtino, kad ginkluoti asmenys, užiminėjantys pastatus Kryme, yra iš Rusijos karinių pajėgų²⁸⁵, tačiau V. Putinas tai neigė ir tvirtino, kad tai - Krymo savigynos būriai²⁸⁶. Ukrainos sienos apsaugos tarnyba pranešė, kad Rusijos karinės pajėgos iš Rusijos Juodosios jūros flotilės Krymo pusiasalyje apsupo Ukrainos pakrantės sargybos bazę Sevastopolio regione. Šį veiksma Rusijos kariškiai pagrindė siekiu apsaugoti, kad protestuotojai negalėtų užgrobti ten saugomos ginkluotės²⁸⁷. Kryme tvyrančią įtampą sustiprino Rusijos prezidento vasario pabaigoje priimtas sprendimas paskelbti kariuomenės kovinės parengties patikrinimą Federacijos vakaruose²⁸⁸. Tikėtina, kad šiais veiksmais Rusija norėjo parodyti savo galingumą bei itin gerą kovinę parengtį. 2014 m. kovo 1 d. Krymo Autonominės Respublikos Ministrų tarybos pirmininkas S. Aksionovas paprašė Rusijos prezidento užtikrinti taiką ir saugumą Krymo teritorijoje²⁸⁹. Vienas iš reikšmingiausių Rusijos grėsmę patvirtinančių dokumentų yra Rusijos parlamento patvirtintas 2014 m. kovo 1 d. Rusijos prezidento V. Putino pateiktas prašymas leisti Ukrainos teritorijoje panaudoti karinę (ginkluotą) jėgą, taip siekiant apsaugoti ten gyvenančius rusus²⁹⁰. Krymo parlamentas kovo 11 d. priėmė Krymo ir Sevastopolio nepriklausomybės deklaraciją²⁹¹, o referendumas dėl Krymo likimo skubos tvarka buvo surengtas kovo 16 d. Visą šį laiką iki referendumo Krymas buvo atribotas nuo Ukrainos: nebuvo transliuojami ukrainietiški televizijos kanalai, spauda iš Ukrainos buvo nepraleidžiama, skydžiai iš Ukrainos - atšaukti, taigi žmonėms buvo peršama tik agresyvi rusiška propaganda²⁹². Krymo valdžia paskelbė, kad referendume dalyvavo 85 proc. balsavimo teisę turinčių rinkėjų, o beveik 97 proc. dalyvavusių nusprendė, kad

²⁸³ ELTA, BNS ir lrytas.lt, “Kryme paleista Vyriausybė ir paskelbtas referendumas,” žiūrėta 2016 04 24, <http://pasaulis.lrytas.lt/ivykiai/kryme-paleista-vyriausybe-ir-paskelbtas-referendumas.htm>.

²⁸⁴ AFP, „Interfax“, BNS, ELTA ir lrytas.lt, “Ukraina ir Rusija - ant karo slenksčio, sukeltos kariuomenės,” žiūrėta 2016 04 24, <http://pasaulis.lrytas.lt/ivykiai/ukraina-ir-rusija-ant-karo-slenkscio-sukeltos-kariuomenes.htm>.

²⁸⁵ Kathy Lally, William Booth ir Will Englund, “Russian forces seize Crimea; Ukraine’s interim president decries ‘aggression’,” žiūrėta 2016 04 24, https://www.washingtonpost.com/world/a-deeply-concerned-obama-warns-russia-against-action-in-crimea/2014/03/01/c56ca34c-a111-11e3-a050-dc3322a94fa7_story.html; Vitaly Shevchenko, ““Little green men” or “Russian invaders”?” žiūrėta 2016 04 24, <http://www.bbc.com/news/world-europe-26532154>.

²⁸⁶ Julian Borger, “Putin offers Ukraine olive branches delivered by Russian tanks,” žiūrėta 2016 04 24, <http://www.theguardian.com/world/2014/mar/04/putin-ukraine-olive-branches-russian-tanks>.

²⁸⁷ The Associated Press, “Ukraine says Russian marines ring coast guard base,” žiūrėta 2016 04 24, <http://globalnews.ca/news/1178730/ukraine-border-guard-says-base-surrounded-by-russian-marines/>.

²⁸⁸ Respublika.lt, “Ukraina konsultacijoms iškvietė Rusijos pasiuntinį (papildyta),“ žiūrėta 2016 04 24, http://www.respublika.lt/lt/naujienos/pasaulis/pasaulio_politika/ukraina_konsultacijoms_iskviete_rusijos_pasiuntini_papildyta/.print.1.

²⁸⁹ AFP, „Interfax“, BNS, ELTA ir lrytas.lt, “Ukraina ir Rusija - ant karo slenksčio, sukeltos kariuomenės,” *op. cit.*

²⁹⁰ The Council of Federation, *Resolution On the Use of the Armed Forces of the Russian Federation on the Territory of Ukraine*, 1 March 2014, prieiga per internetą: <http://en.kremlin.ru/events/president/news/20353>.

²⁹¹ Crimean Parliament, *Declaration of Independence of the Autonomous Republic of Crimea and Sevastopol*, 11 March 2014.

²⁹² Anton Bebler, “Crimea and the Russian-Ukrainian Conflict,” *Romanian Journal of European Affairs* 15, 1 (2015): 42; Amandine Catala, *supra* note 15, p. 602.

nori atsiskirti nuo Ukrainos ir prisijungti prie Rusijos Federacijos²⁹³. JAV bei dauguma Europos valstybių laiko šį referendumą neteisėtu ir niekiniu, štai pavyzdžiui, JT ST norėjo pripažinti referendumą kaip neturintį teisinės galios: už tai balsavo 13 narių, Kinija susilaikė, tačiau Rusija turėjo kitą nuomonę ir pasinaudojo veto teise, todėl ši rezoliucija nebuvo priimta²⁹⁴. Saugumo Tarybai nepavykus priimti šios rezoliucijos, iniciatyvos ėmėsi JT GA ir kovo 27 d. buvo priimta Rezoliucija 68/262, kuria yra palaikomas Ukrainos teritorinis vientisumas, pažymimas įvykusio referendumo neteisėtumas bei tarptautinė bendruomenė skatinama nepripažinti Krymo statuso pasikeitimų²⁹⁵. Žinoma, Rusijos Federacija nuosekliai laikėsi savo pozicijos ir kovo 17 d. V. Putinas pasirašė įsaką, kuriuo Krymas pripažįstamas kaip suvereni ir nepriklausoma valstybė, o Sevastopolio miestui priskiriamas specialusis statusas²⁹⁶. Sekančią dieną V. Putinas pasakė kalbą, kurioje paminėjo, kad Krymas visada buvo neatskiriama Rusijos dalis, taip tarsi paneigdamas Rusijos su Ukraina 1997 m. pasirašytą Draugystės sutartį²⁹⁷. Po šio pasisakymo buvo pasirašytas susitarimas dėl Krymo Respublikos prijungimo prie Rusijos Federacijos ir naujo federacinio subjekto suformavimo²⁹⁸. Šis susitarimas patvirtintas kovo 21 d. Rusijos parlamentui priėmus federalinę konstitucinę įstatymą dėl Krymo prijungimo kaip naujo Federacijos vieneto²⁹⁹. Kovo 22 d. Rusijos kariuomenė įsiveržė į Ukrainos Belbek karinių oro pajėgų bazę³⁰⁰. Akivaizdu, kad Rusija sėkmingai pasiekė savo tikslą – be atviro ginklų panaudojimo aneksavo strategiškai svarbią teritoriją. Čia iškyla pagrindinis vėliau aptariamas klausimas, ar įmanoma Rusijos veiksmus, atliktus be formalaus ginkluotos jėgos panaudojimo, kuris sukeltų kraujo praliejimą, prilyginti jėgos panaudojimui, o tuo labiau agresijos aktui?

Rusijai pasiekus savo tikslą – aneksavus Krymą – separatistinis (antivyriausybinis) judėjimas persikėlė į Ukrainos rytus (Donbaso regioną) ir tebesitęsia iki šių dienų. Protestuotojai

²⁹³ Adam Withnall, "Crimeans overwhelmingly vote to leave Ukraine and join Russia in contentious referendum," žiūrėta 2016 04 24, <http://www.independent.co.uk/news/world/europe/crimea-referendum-how-why-and-where-next-for-soon-to-be-divided-ukraine-9195310.html>. Šie skaičiai nebuvo patvirtinti nešališkų tarptautinių stebėtojų (Anton Bebler, *supra* note 292, p. 42-43). Teigiama, kad Rusija netyčia buvo paviešiusi tikruosiuos referendumo rezultatus (plačiau: Ilya Somin, "Russian government agency reveals fraudulent nature of the Crimean referendum results," žiūrėta 2016 04 24, <https://www.washingtonpost.com/news/voлокh-conspiracy/wp/2014/05/06/russian-government-agency-reveals-fraudulent-nature-of-the-crimean-referendum-results/>).

²⁹⁴ Somini Sengupta, "Russia Vetoes U.N. Resolution on Crimea," žiūrėta 2016 04 24,

http://www.nytimes.com/2014/03/16/world/europe/russia-vetoes-un-resolution-on-crimea.html?_r=1.

²⁹⁵ United Nations General Assembly, *Resolution 68/262, Territorial Integrity of Ukraine*, UN doc. A/68/L.39, 27 March 2014, prieiga per internetą http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/68/262 (toliau - UN GA Resolution 68/262).

²⁹⁶ Executive Order on Recognising Republic of Crimea, 17 March 2014.

²⁹⁷ Speech by President of the Russian Federation Vladimir Putin on 18 March 2014, žiūrėta 2016 04 24 <http://en.kremlin.ru/events/president/news/20603>.

²⁹⁸ Agreement between the Russian Federation and the Republic of Crimea on the Accession of the Republic of Crimea to the Russian Federation and the Formation of New Federal Constituent Entities within the Russian Federation, 18 March 2014.

²⁹⁹ Federal Constitutional Law on Admitting to the Russian Federation the Republic of Crimea and Establishing within the Russian Federation the New Constituent Entities of the Republic of Crimea and the City of Federal Importance Sevastopol, 21 March 2014.

³⁰⁰ ELTA, BNS, "Rusų kariai įžengė į Ukrainos karines bazes," žiūrėta 2016 04 24, <http://www.delfi.lt/news/daily/world/rusu-kariai-izenge-i-ukrainos-karines-bazes.d?id=64343022>.

nepripažino naujos Kijeve suformuotos vyriausybės ir 2014 m. balandžio mėnesį Donecke, Luhanske bei Charkove pradėjo užiminėti valstybinės svarbos administracinius pastatus³⁰¹. Separatistai, bandydami sekti Krymo pavyzdžiui, paskelbė nepriklausomybę nuo Ukrainos, surengė referendumus ir sukūrė Luhansko Liaudies Respubliką bei Donecko Liaudies Respubliką³⁰². Gegužės 24 d. šios separatistinės respublikos pasirašė susitarimą ir susijungė į Novorusijos konfederaciją, kurios nepripažįsta visa tarptautinė bendruomenė, įskaitant netgi Rusijos Federaciją³⁰³. Balandžio 15 d. Ukrainos laikinasis prezidentas paskelbė antiteroristinę operaciją, taigi Donbaso regione prasidėjo oficialūs kariniai veiksmai tarp Ukrainos ginkluotųjų pajėgų ir prorusiškai nusiteikusių separatistų³⁰⁴. 2014 liepos 17 d. separatistų kontroliuojamoje teritorijoje buvo numuštas iš Amsterdamo skridęs Malaysia Airlines lėktuvas, kuriame žuvo visi 283 keleiviai ir 15 įgulos narių³⁰⁵. 2015 m. atliktų tyrimų metu išsiaiškinta, kad orlaivį numušė rusų gamybos „Buk“ raketa žemė-oras³⁰⁶. Už jo numušimą niekas neprisiėmė atsakomybės, tačiau Rusija kaltina Ukrainos ginkluotąsias pajėgas, vakarų valstybės ir Ukraina tvirtina, kad ši išpuolį įgyvendino prorusiškai nusiteikę separatistai, o Ukrainos saugumo tarnyba išplatino pranešimą, kad yra įrodymų, jog šis išpuolis buvo įgyvendintas su Rusijos Federacijos pagalba³⁰⁷. Šią versiją patvirtina ir 2016 m. vasario 24 d. pateikta naujausia nepriklausomų ekspertų ir žurnalistų grupės Bellingcat ataskaita, kurioje teigiama, kad raketinė sistema „Buk“ 3x2 priklausė Rusijos karinių pajėgų 53-osios brigados 2-ajam batalionui. Nors nėra nustatyta, ar išpuolio metu raketinę sistemą valdė tik Rusijos kariai, tačiau paleisti raketą turėjo gerai apmokytas 53-osios brigados karys. Galiausiai ataskaitoje pateikiama visa šios brigados pavaldumo grandis, kurios viršūnėje yra vyriausiasis Rusijos karinių pajėgų vadas – V. Putinas.³⁰⁸ Pažymėtina, kad Ukrainos ginkluotosios pajėgos kovoja ne tik su Ukrainos separatistais, bet tarp sukilėlių yra ir daug iš Rusijos atvykusių piliečių, kurie ne tik apmoko

³⁰¹ Ukraine crisis: Timeline, *supra* note 257.

³⁰² RT, “Donetsk activists proclaim region’s independence from Ukraine,” žiūrėta 2016 04 24, <https://www.rt.com/news/donetsk-republic-protestukraine-841/>; RFE/RL’s Ukrainian Service, “Separatists Declare ‘People’s Republic’ In Ukraine’s Luhansk,” žiūrėta 2016 04 24, <http://www.rferl.org/media/video/separatists-declare-luhansk-peoples-republic/25364894.html>.

³⁰³ Olivier Corten, *supra* note 273, p. 19.

³⁰⁴ BBC News, “Ukraine says Donetsk ‘anti-terror operation’ under way,” žiūrėta 2016 04 24, <http://www.bbc.com/news/world-europe-27035196>.

³⁰⁵ BBC News, “MH17 crash: Passengers on Malaysia Airlines plane in Ukraine,” žiūrėta 2016 04 24, <http://www.bbc.com/news/world-asia-28360827>.

³⁰⁶ BBC News, “MH17 Ukraine disaster: Dutch Safety Board blames missile,” žiūrėta 2016 04 24, <http://www.bbc.com/news/world-europe-34511973> (toliau - MH17 Ukraine disaster).

³⁰⁷ Ibid.; Pavel Polityuk ir Elizabeth Piper, “Ukraine says has ‘compelling evidence’ Russian crew shot down Malaysian plane,” žiūrėta 2016 04 24, <https://web.archive.org/web/20140719125225/http://www.reuters.com/article/2014/07/19/us-ukraine-crisis-intelligence-idUSKBN0FO0GD20140719>.

³⁰⁸ Visa ataskaita: Bellingcat, “MH17 - Potential Suspects and Witnesses from the 53rd Anti-Aircraft Missile Brigade,” žiūrėta 2016 04 24, <https://www.bellingcat.com/wp-content/uploads/2016/02/53rd-report-public.pdf>.

Ukrainos separatistus, bet ir patys dalyvauja koviniuose veiksmuose³⁰⁹. Žinoma, Rusija įnirtingai neigia, jog jos ginkluotosios pajėgos yra įsitraukusios į kovinius veiksmus Ukrainoje: pasak vieno iš Ukrainos separatistų lyderių Aleksandro Zacharčenkos, Ukrainos teritorijoje kovojantys Rusijos kariškiai koviniuose veiksmuose dalyvauja savanoriškai savo atostogų metu³¹⁰, o štai pavyzdžiui, 2014 m. rugpjūčio pabaigoje pasirodžius filmuotai medžiagai, patvirtinančiai Rusijos kariškių sulaikymą Ukrainos teritorijoje, Rusija laikėsi pozicijos, kad sugautieji desantininkai pasiklydo ir svetimos valstybės teritorijoje atsidūrė „per klaidą“³¹¹. Faktai, atskleidžiantys Rusijos ginkluotųjų pajėgų įsitraukimą, apima ir tokius tiesioginius kovinius veiksmus kaip kad artilerijos apšaudymai per sieną iš Rusijos pusės³¹². Nuosekli rytų Ukrainoje vykstančių kovinių veiksmų analizė nėra šio magistrinio darbo nagrinėjimo objektas, taigi autorė nedetalizuos visų ten vykstančių susirėmimų, o pereis prie įvykių analizės tarptautinės teisės kontekste.

3.2. Įvykių analizė

Trumpai apžvelgus prieš porą metų Ukrainą sukrėtusius įvykius, paanalizuokime situaciją iš tarptautinės teisės pusės. Kalbant apie Krymą, visų pirma paminėtini du tarptautinės teisės principai - teritorinio vientisumo bei laisvo apsisprendimo. Krymo nepriklausomybės deklaracijoje teigiama, kad gyventojai, atsiskirdami nuo Ukrainos, pasinaudojo laisvo apsisprendimo teise³¹³. Tačiau koks buvo tikrasis Krymo nepriklausomybės paskelbtos kovo 11 d. tikslas? Abejonių nekelia, kad pagrindinis atsiskyrimo nuo Ukrainos siekis nebuvo įtvirtinti Krymo nepriklausomybę; tikrasis šio dokumento tikslas buvo parengti kelią prisijungimui prie Rusijos. Taigi akivaizdus to rezultatas yra ne naujos valstybės sukūrimas, o sienų bei tarptautinių santykių tarp dviejų valstybių pasikeitimas.³¹⁴ Krymas, norėdamas įrodyti savo veiksmų teisėtumą tarptautinės teisės atžvilgiu, Nepriklausomybės deklaracijoje tiesiogiai mini TTT konsultacinę išvadą Kosovo byloje, tačiau ignoruoja būtent šioje TTT konsultacinėje išvadoje išsakytas mintis, kad toks nepriklausomybės paskelbimas turi būti atliktas be trečiųjų šalių

³⁰⁹ BBC News, “Ukraine crisis: ‘Column from Russia’ crosses border,” žiūrėta 2016 04 24, <http://www.bbc.com/news/world-europe-28924945>; Amnesty International, “Ukraine: Mounting evidence of war crimes and Russian involvement,” žiūrėta 2016 04 24, <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2014/09/ukraine-mounting-evidence-war-crimes-and-russian-involvement/>.

³¹⁰ Sky News, “Ukraine: Russian Troops ‘Fighting With Rebels’,” žiūrėta 2016 04 24, <http://news.sky.com/story/1326116/ukraine-russian-troops-fighting-with-rebels>.

³¹¹ RT, “Russian soldiers captured in Ukraine say they ‘were lost’ in Kiev-released video,” žiūrėta 2016 04 24, <https://www.rt.com/news/182812-russian-soldiers-detained-border/>.

³¹² Karen DeYoung, “U.S. releases images it says show Russia has fired artillery over border into Ukraine,” žiūrėta 2016 04 24, https://www.washingtonpost.com/world/national-security/us-releases-images-it-says-show-russia-has-fired-artillery-over-border-into-ukraine/2014/07/27/f9190158-159d-11e4-9e3b-7f2f110c6265_story.html.

³¹³ Declaration of Independence of the Autonomous Republic of Crimea and Sevastopol, *supra* note 291.

³¹⁴ Christian Walter, *supra* note 14, p. 297-298.

įsikišimo ir jėgos panaudojimo³¹⁵. Taip yra palaikomas teritorijos vientisumo principas, kuris yra glaudžiai susijęs su tarptautinių santykių stabilumu³¹⁶. Taigi čia iškyla klausimas, ar visgi tautų apsisprendimo teise buvo pasinaudota ir atsiskyrimas nuo Ukrainos buvo atliktas be Rusijos įsikišimo? Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacija (toliau - ESBO), nors ir nebuvo įleista į įvykių epicentrą, tačiau savo pranešime pažymėjo, kad turi pakankamai įrodymų, galinčių patvirtinti, kad kariai iš Rusijos armijos Kryme buvau dar gerokai prieš Krymo referendumą ir prisijungimą prie Rusijos³¹⁷. Pats Rusijos prezidentas, nors pradžioje ir teigė, kad Kryme veikia tik Ukrainos savigynos būriai, vėliau pripažino, kad kariškiai su nepažymėtomis uniformomis priklauso Rusijai³¹⁸. Beje, Rusijos nacionalinės televizijos laidoje V. Putinas netgi paminėjo, kad „žalieji žmogeliukai“ ne tik prisidėjo, o galbūt padarė ir lemiamą įtaką, padėdami Krymo gyventojams išreikšti savo valią³¹⁹. Galime teigti, kad referendumo metu gyventojai buvo bauginami Krymo gatvėse marširuojančių bei pagrindinius pastatus užėmusių kariškių, taigi Krymo gyvenimas jau buvo efektyviai kontroliuojamas Rusijos karinių pajėgų³²⁰. Prisiminus Rusijos-Ukrainos sutartį dėl Juodosios jūros karinio laivyno, Rusijos kariai galėjo turėti teisinį pagrindą būti Krymo teritorijoje, tačiau Ukrainos valdžia teigia, kad Rusija pažeidė šioje bei Draugystės, bendradarbiavimo ir partnerystės sutartyje įtvirtintas nuostatas ir nesilaikė įtvirtintų susitarimų (plačiau apie tai bus kalbama tolimesnėse pastraipose)³²¹. Pažymėtina, kad Rusijos gatvėse buvo ne tik kariai iš Juodosios jūros karinio laivyno, bet dislokuotos ir papildomos karinės pajėgos³²². Grįžtant prie Krymo nepriklausomybės paskelbimo ir vėliau sekusio prijungimo prie Rusijos Federacijos, pastebėtina, kad tai nebuvo du nuosekliai vienas po kito sekantys žingsniai. Atsiskyrimo bei nepriklausomybės paskelbimas nėra efektyvus, kol nepriklausomybę paskelbęs subjektas nepajėgia efektyviai kontroliuoti teritorijos bei kol

³¹⁵ Christian Walter, *supra* note 14, p. 299; International Court of Justice, *Accordance with international law of the unilateral declaration of independence in respect of Kosovo, Advisory Opinion*, 22 July 2010, ICJ Rep 403, 81.

³¹⁶ Christian Walter, *op. cit.*, p. 302.

³¹⁷ Peter Felstead, "OSCE Inspectors Find Evidence of Presence of Russian SPETSNAZ Commandos Guarding Crimea Border," žiūrėta 2016 04 24, <http://www.matthewaid.com/post/79577606329/osce-inspectors-find-evidence-of-presence-of>.

³¹⁸ Yuras Karmanau ir Vladimir Isachenkov, "Vladimir Putin admits for first time Russian troops took over Crimea, refuses to rule out intervention in Donetsk," žiūrėta 2016 04 24, <http://news.nationalpost.com/news/world/vladimir-putin-admits-for-first-time-russian-troops-took-over-crimea-refuses-to-rule-out-intervention-in-donetsk>.

³¹⁹ Antonello Tancredi, "The Russian annexation of the Crimea: questions relating to the use of force," *Questions of International Law I* (2014): 8.

³²⁰ Thomas D. Grant, "International Dispute Settlement in Response to an Unlawful Seizure of Territory: Three Mechanisms," *The Chicago Journal of International Law* 16 (2015): 5-6.

³²¹ Embassy of Ukraine in the United States of America, "On Violations of Ukraine's Laws in Force and of Ukrainian-Russian Agreements by Military Units of the Black Sea Fleet of the Russian Federation in the Territory of Ukraine," žiūrėta 2016 04 24, <http://mfa.gov.ua/en/news-feeds/foreign-offices-news/18617-shhodo-porusheny-chinnogo-zakonodavstva-ukrajinita-ukrajinskykh-rosijsykh-ugod-vijsykovimi-formuvannyami-chf-rfna-teritoriji-ukrajini> (toliau - On Violations of Ukraine's Laws in Force and of Ukrainian-Russian Agreements).

³²² Security Council Meeting 7124, UN Doc. S/PV.7124, 1 March 2014, 2, prieiga per internetą: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/PV.7124 (toliau - UN Doc. S/PV.7124).

tarptautinė bendruomenė nepripažįsta šio subjekto kaip suverenios valstybės³²³. Krymo Respublika nebuvo tarptautinės bendruomenės pripažinta kaip suvereni valstybė, ji niekada taip ir neįgyvendino savo suverenios ir nepriklausomos valstybės teisių (nes, kaip jau ir minėta, to padaryti prorusiška nusiteikusi Krymo valdžia net ir nesiekė). Vienintelė šią nepriklausomybę pripažinusi valstybė buvo Rusija, o pati Krymo valdžia negalėjo savarankiškai įgyvendinti valdžios savo teritorijoje be trečiosios šalies karinių pajėgų pagalbos³²⁴. Kadangi Krymo Respublika negalėjo būti kvalifikuojama kaip nepriklausoma valstybė, vadinasi, šis pusiasalis toliau priklausė Ukrainai ir šios valstybės sienos negalėjo būti pakeistos be jos sutikimo³²⁵. Dėl Krymo referendumo išskirtina ir tai, kad jis buvo prieštaraujantis Ukrainos Konstitucijai, kuri įtvirtina, kad Ukrainos teritorijos pasikeitimai gali būti įgyvendinami tik surengiant referendumą, kuriame dalyvautų visa Ukraina³²⁶. Ukrainos ir Rusijos sienų pasikeitimas sulaukė daug neigiamos reakcijos iš vakarų pusės: pavyzdžiui, JT GA kovo 27 d. priėmė prieš tai jau minėtą Rezoliuciją 68/262, kuria tarptautinė bendruomenė skatinama nepripažinti Krymo statuso pasikeitimo³²⁷. Šios pozicijos laikėsi ir Europos vadovų tarybos prezidentas Herman Van Rompuy bei Europos komisijos prezidentas José Manuel Barroso. Jie išplatino pranešimą, kuriame įtvirtina, kad turi būti palaikomas Ukrainos teritorinis vientisumas ir Europos Sąjunga laikosi pozicijos, jog Kryme surengtas referendumas buvo neteisėtas, taigi jo rezultatai yra negaliojantys, vadinasi ir Krymo prijungimas prie Rusijos neturi teisinės galios.³²⁸ Darytina išvada, kad vakarų valstybės palaiko Ukrainą ir pripažįsta, kad Krymo nepriklausomybės deklaracija ir surengtas referendumas buvo grasinimo panaudoti jėgą bei jėgos panaudojimo pasekmė, taigi ji nėra teisėta. Vien tik Rusijos parlamento kovo 1 d. priimtas sprendimas panaudoti karines pajėgas Ukrainoje tarptautinės bendruomenės buvo įvertintas kaip grėsmė Ukrainos suverenitetui, nepriklausomybei bei teritoriniam vientisumui³²⁹. Atkreiptinas dėmesys, kad ne vien tik Ukrainos valdžia tvirtino, kad prieš jos suverenitetą bei teritorinį vientisumą yra panaudojama jėga, tą netiesiogiai pripažino ir pati Rusija, pateikdama pasiteisinimus, kodėl Kryme reikia griebtis jėgos panaudojimo³³⁰. Pagrindiniai Rusijos valdžios pateikti veiksnių

³²³ Jure Vidmar, "The Annexation of Crimea and the Boundaries of the Will of the People," *German Law Journal* 16 (2015): 383.

³²⁴ Christian Walter, *supra* note 14, p. 304.

³²⁵ *Ibid.*

³²⁶ Constitution of Ukraine, *supra* note 278, art. 73; Alexandra Rickart, "To Be or Not to Be, That Is the Statehood Question," *University of Baltimore Journal of International Law* 3 (2015): 149.

³²⁷ UN GA Resolution 68/262, *supra* note 295; Michael Bothe, "The Current Status of Crimea: Russian Territory, Occupied Territory or What?," *Military Law and the Law of War Review* 53, 1 (2014): 100; plačiau apie nepripažinimą: Enrico Milano, "The non-recognition of Russia's annexation of Crimea: three different legal approaches and one unanswered question?," *Questions of International Law I* (2014): 35-55.

³²⁸ President of the European Council Herman Van Rompuy and President of the European Commission José Manuel Barroso, Joint statement on Crimea, 16 March 2014.

³²⁹ UN Doc. S/PV.7124, *supra* note 322, p. 6.

³³⁰ Antonello Tancredi, *supra* note 319, p. 7.

pateisinimai tai – būtinybė apsaugoti savo piliečius ir Ukrainos valdžios sutikimas bei netgi kvietimas padėti.

Populiariausias Rusijos atliktos intervencijos, kuri tęsiasi iki šių dienų, pateisinimas – tai rusų apsauga dėl Ukrainoje augančio nacionalinio judėjimo ir dėl to ten susidariusios nepaprastosios situacijos. Tarptautiniuose santykiuose intervencija, siekiant apsaugoti svetur esančius valstybės piliečius, nėra naujiena – pavyzdžiui, prisimintinos prancūzų ir belgų operacijos gelbėjant savo piliečius 1996 m. bei 2003 m. Centrinėje Afrikos Respublikoje. Šių operacijų tikslas buvo apsaugoti piliečius – tai yra suteiki jiems galimybę saugiai grįžti į savo šalį.³³¹ Tuo tarpu Rusijos tikslas nebuvo apsaugoti savo piliečių, suteikiant jiems šansą saugiai parvykti į pilietybės šalį. Apskritai intervencija į kitą šalį gali būti atliekama tik dėl siekio apsaugoti savo šalies piliečius, kai tuo tarpu nors Kryme daugelis gyventojų ir yra rusų tautybės, tačiau jų pilietybė yra Ukrainos. Šios situacijos paaiškinimas yra labai paprastas - po Sovietų Sąjungos griuvimo, naujai susikūrusios valstybės (įskaitant ir Ukrainą) daugumai teritorijos gyventojų suteikė savo šalies pilietybę, o Ukrainos Konstitucija įtvirtina tik vienos pilietybės turėjimą, taigi tikrų Rusijos piliečių Kryme buvo labai mažas procentas. Būtent pilietybė (o ne etniniai kilmės pagrindai) yra tas pagrindas, kuris suteikia valstybei teisę apsaugoti piliečius kitos valstybės teritorijoje.³³² Šiuo atveju Rusija neteisėtai įsiveržė gindama ne savo piliečius, bet etninius rusus ir intervenciją atliko ne tam, kad juos apsaugotų padėdama grįžti į Rusiją, o tam, kad Kryme įvestų savo valdžią. Net jeigu Rusija visgi būtų gynusi savo piliečius, mažai tikėtina, kad tai būtų galima daryti pasiteisinant jiems kilusia grėsme – tarptautinė bendruomenė laikosi pozicijos, kad Rusijos piliečiams nebuvo kilusi tikra grėsmė - tai buvo tik pretekstas, reikalingas invazijos pateisinimui³³³. Tai 2014 m. kovo 6 d. patvirtino ir ESBO atstovė, teikdama, kad vizitų Kijeve ir Kryme metu ji nerado įrodymų, jog rusakalbiams būtų kilusi grėsmė dėl jų teisių pažeidinėjimo³³⁴. Akivaizdu, kad Rusijos intervencijos siekis nebuvo apsaugoti savo piliečius, o tiesiog laikinai pateisinti invaziją, po kurios sekė Krymo aneksija.

Kitas Rusijos pasiteisinimas yra tas, kad jie veikė gavę kompetentingų asmenų išreikštą pagalbos prašymą. Pagal tarptautinę teisę intervencija nėra neteisėta, jeigu valstybė, kuriai priklauso teritorija, su tuo sutinka ar netgi paprašo³³⁵. Kaip jau minėta, Krymo atstovas S. Aksionovas paprašė, kad Rusija padėtų užtikrinti saugumą pusiasalyje, tačiau pagalbos prašymą išreiškė ne tik šis naujasis Krymo ministrų tarybos primininkas, bet ir V. Yanukovych, kurį

³³¹ Christian Walter, *supra* note 14, p. 307-309.

³³² Robert J. Delahunty, *supra* note 17, p. 156-157.

³³³ Antonello Tancredi, *supra* note 319, p. 12.

³³⁴ OSCE, “Developing situation in Crimea alarming, says OSCE High Commissioner on National Minorities,” žiūrėta 2016 04 24, <http://www.osce.org/hcnm/116180>.

³³⁵ Ines Gillich, “Illegally Evading Attribution? Russia’s Use of Unmarked Troops in Crimea and International Humanitarian Law,” *Vanderbilt Journal of Transnational Law* 48 (2015): 1208.

Rusija tebe laikė teisėtu Ukrainos prezidentu³³⁶. Rusijos Federacija kovo 3 d. pateikė JT Saugumo Tarybai V. Yanukovych pranešimą, kuriame jis kreipiasi į V. Putiną, kad šis Ukrainos teritorijoje panaudotų karines pajėgas, siekiant užtikrinti žmonių apsaugą bei atkurti teisę, stabilumą ir tvarką³³⁷. Pasak Rusijos, jie, atsižvelgdami į ypatingą situaciją, ir kompetentingų asmenų pakvietimą, neatliko neteisėtos intervencijos, o tiesiog ėmėsi priemonių padėti pagalbos prašančiai valstybei³³⁸. Visų pirma, tiek V. Yanukovych, tiek S. Aksionovo Rusijai pateikti pagalbos prašymai negali būti teisėti pagal Ukrainos konstitucinę teisę, nes Ukrainos Konstitucija įtvirtina, kad pakviesti kitos šalies karines pajėgas gali tik parlamentas³³⁹. Konstitucijoje nekalbama, kad parlamentas šią teisę dalinasi kartu su prezidentu. Tačiau reikia neužmiršti, kad tarptautinė teisė yra atskira teisės normų visuma³⁴⁰. Vis dėl to, net jeigu ir laikytume, kad prezidentas pagal tarptautinę teisę gali atstovauti valstybei, prašydamas kitos šalies intervencijos, V. Yanukovych jau nebėjo teisėto prezidento pareigų - 2014 m. vasario 22 d. jis buvo nušalintas (ši nušalinimą pripažįsta beveik visa tarptautinė bendruomenė, išskyrus, žinoma, Rusijos Federaciją³⁴¹), o laikinuoju prezidentu tapo O. Turchinov. Vadinasi, V. Yanukovych nebeturėjo jokių teisinių galių, kurios leistų prašyti kitos valstybės karinės intervencijos.³⁴² Dėl S. Aksionovo kvietimo pažymėtina, kad Nikaragvos byloje įtvirtinta, jog nesikišimo į kitų valstybių reikalus principas būtų visiškai paneigtas, jeigu valstybės savo intervenciją galėtų pagrįsti tuo, kad jas padėti pakvietė kitoje valstybėje esanti opozicija³⁴³. Bet to pagalbos, pasireiškiančios intervencija, prašymą gali pateikti tik aukščiausi valstybės vadovai, nes kitu atveju būtų visiškai sumenkintas tarptautinėje teisėje įsitvirtinęs draudimas panaudoti jėgą.³⁴⁴ Krymas buvo Ukrainos teritorijos dalis, taigi Tarybos pirmininkas, būdamas tiesiog tam tikro teritorinio valstybės vieneto atstovas, neturėjo teisinio pagrindo kreiptis į kitą valstybę su prašymu atlikti intervenciją.

Kaip jau išsiaiškinome, Kryme nebuvo įgyvendinta tautų apsisprendimo teisė³⁴⁵, Rusijos invaziniai veiksmai negali būti pateisinti pagal tarptautinės teisės taisykles, o Krymo prijungimas prie Rusijos nebuvo teisėtas žingsnis, taigi galime per agresijos nusikaltimo prizmę

³³⁶ Elena Lazar, "The use of force in international law- justification or abuse?" *Journal of Law and Administrative Sciences Special Issue* (2015): 266-267.

³³⁷ Security Council Meeting 7125, UN Doc. S/PV.7125, 3 March 2014, prieiga per internetą: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/PV.7125, 3-4; Thomas D. Grant, *Aggression against Ukraine: Territory, Responsibility, and International Law* (New York: Palgrave Macmillan, 2015), 50.

³³⁸ Elena Lazar, *supra* note 336, p. 267.

³³⁹ Constitution of Ukraine, *supra* note 278, art. 20.

³⁴⁰ Ines Gillich, *supra* note 335, p. 1209.

³⁴¹ Antonello Tancredi, *supra* note 319, p. 15.

³⁴² Elena Lazar, *op. cit.*, p. 267.

³⁴³ *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua*, *supra* note 124, 246.

³⁴⁴ Elena Lazar, *op. cit.*, p. 267 UN Doc. S/PV.7125, *op. cit.*, p. 5.

³⁴⁵ Žinoma, yra autorių, kurie laikosi priešingos pozicijos: pavyzdžiui, John J.A. Burke ir Svetlana Panina-Burke, "Eastern and Southern Ukraine's Right to Secede and Join the Russian Federation," *Russian Law Journal* 3, 1 (2015): 33-57.

panagrinėti, ar Rusijos atlikti veiksmai vertintini kaip agresijos nusikaltimas. Norint atsakingus asmenis patraukti baudžiamojon atsakomybėn už agresijos nusikaltimą, kaip jau analizuota, visų pirma reikia įrodyti, kad valstybė įgyvendino agresijos aktą. Ukraina jau nuo pirmųjų konflikto dienų laikėsi pozicijos, kad Rusijos atliekami veiksmai – tai agresijos aktas³⁴⁶. Kovo 3 d. Europos Sąjungos Taryba taip pat pripažino, kad Rusijos atliekami Ukrainos suverenitetą ir teritorinį vientisumą pažeidžiantys veiksmai – tai agresijos aktas³⁴⁷. Panagrinėkime Kampalos 8 *bis* str. 2 dalyje pateiktą pavyzdinį agresijos aktų sąrašą ir pabandykime įvertinti, ar Rusijos veiksmai Kryme bei rytų Ukrainoje atitiktų nors vieną kriterijų, kad būtų pripažinti kaip agresijos aktas.

Romos statuto 8 *bis* str. 2 d. e punktas įtvirtina, kad agresijos aktas – tai: „valstybės ginkluotųjų pajėgų, kurios pagal susitarimą su kita valstybe yra tos priimančiosios valstybės teritorijoje, panaudojimas pažeidžiant tame susitarime nustatytas sąlygas arba bet koks ginkluotųjų pajėgų buvimo tos valstybės teritorijoje pratęsimas pasibaigus susitarimo galiojimui.“ Akivaizdu, kad Rusijos karinės pajėgos buvo Krymo teritorijoje pagal 1997 m. Ukrainos ir Rusijos pasirašytą sutartį. Įprastai Juodosios jūros laivyne būdavo apie 11 tūkstančių asmenų iš Rusijos karinių pajėgų, kai tuo tarpu nuo vasario 28 iki kovo 4 dienos šis skaičius išaugo bent iki 16,000 ir kasdien vis didėjo³⁴⁸. Tačiau net ir pagal susitarimą esančios pajėgos 2014 m. buvo laikomos pažeidžiant sutarties sąlygas. Kad ir kokį sutarties interpretavimo būdą pasirinktume, Ukrainos karinių bazių apsupimas, nepaisant to, ar ginklai panaudoti ar ne, jau iškart bus akivaizdus sutarties pažeidimas³⁴⁹. Kaip teigiama Ukrainos išplatintame pranešime, nepaisant pasikartojančių oficialių Ukrainos pareiškimų, kad Rusijos Federacija sustabdytų karių bei karinės įrangos dislokavimą iš Rusijos Juodosios jūros laivyno į Autonominės Krymo respublikos teritoriją, Juodosios jūros laivyno pajėgos ir karinė įranga buvo perkeliama link Krymo miestų³⁵⁰. Ukrainos ir Rusijos susitarimo dėl Juodosios jūros laivyno 6 straipsnyje yra įtvirtinta, kad kariniai daliniai turi gerbti Ukrainos suverenitetą, laikytis jos įstatymų bei nesikišti į Ukrainos vidinius reikalus. Dar aktualesnis yra 8 susitarimo straipsnis, kuriame įtvirtinta, kad Rusijos kariniai daliniai savo pratybas gali atlikti tik numatytose zonose, o 15 straipsnyje pažymėta, kad karinės pajėgos, norėdamos pajudėti iš apibrėžtų teritorijų, turi gauti

³⁴⁶ UN Doc. S/PV.7124, *supra* note 322, p. 3.

³⁴⁷ Foreign Affairs Council, *Conclusions on Ukraine*, 3 March 2014.

³⁴⁸ Ron Synovitz, “Russian Forces In Crimea: Who Are They And Where Did They Come From?“, žiūrėta 2016 04 24, <http://www.rferl.org/content/russian-forces-in-crimea--who-are-they-and-where-did-they-come-from/25285238.html>.

³⁴⁹ *Ibid.*; Foreign & Commonwealth Office, “Oral statement to Parliament: UK's response to the situation in Ukraine“, žiūrėta 2016 04 24, <https://www.gov.uk/government/speeches/uks-response-to-the-situation-in-ukraine>.

³⁵⁰ On Violations of Ukraine's Laws in Force and of Ukrainian-Russian Agreements, *supra* note 321.

kompetentingų Ukrainos valdžios atstovų sutikimą³⁵¹. Akivaizdu, kad susitarimas neleido Rusijos karinėms pajėgoms laisvai judėti Krymo teritorijoje, buvo įtvirtintos konkrečios nuostatos, kur gali būti šie kariniai daliniai. Rusija, nepaisydama susitarime įtvirtintų nuostatų, perkėlė bent 6,000 kariškių iš Juodosios jūros bazės ribų į Krymo teritoriją³⁵². Ukrainos išplatintame pranešime pažymėti tokie Rusijos Federacijos 1997 m. sutarties sulaužymo pavyzdžiai kaip: Rusijos karinių pajėgų (apie 30 kariškių) iš Juodosios jūros flotilės vasario 28 d. atliktas Ukrainos pakrantės sargybos bazės Sevastopolio regione apsupimas; tą pačią dieną Rusijos įgyvendintas Balaklavos įlankos užblokavimas, pasitelkiant karinį katerį; kovo 1 d. kariškių su kariniais sunkvežimiais įsiveržimas į Kirovsko oro uostą³⁵³. Galime daryti išvadą, kad Rusijos karinės pajėgos Krymo teritorijoje judėjo plačiau nei leido susitarimas. Nepaisant fakto, kad kariai ginklų nepanaudojo (taip įvyko todėl, kad Ukrainos valdžia nusprendė nesipriešinti kariniais veiksmais ir imtis tik diplomatinių priemonių³⁵⁴), vien tik judėjimas plačiau negu leidžia susitarimas jau yra agresijos aktas³⁵⁵. Mažas sužeistųjų ar žuvusiųjų skaičius, ar netgi jo nebuvimas, nereiškia, kad priešiškas karinių pajėgų judėjimas nėra agresijos aktas³⁵⁶. Akivaizdu, kad karinės pajėgos nepaisė nei Ukrainos suvereniteto, nei draudimo kištis į vidinius reikalus, pavyzdžiui, vien tik Krymo parlamento apsupimas jau sudaro spaudimą, taigi ir kišimąsi į vykdomą politiką. Šis Rusijos karinių pajėgų judėjimas, pažeidžiant tarptautinį susitarimą, nebuvo autorizuotas JT Saugumo tarybos, o taip pat tai nebuvo savigny na nuo anksčiau buvusios Ukrainos atakos, taigi belieka pripažinti, kad tai - agresijos aktas.

Rusija atliko ir TBT Statuto 8 *bis* str. 2d. c punkte įtvirtintą agresijos aktą: „valstybės uostų ar krantų blokada, vykdoma kitos valstybės ginkluotųjų pajėgų“. Kaip jau minėta, Rusijos karinės pajėgos apsupo Sevastopolio uostą bei užblokavo Balaklavos įlanką³⁵⁷. Veiksmų, atliktų atkertant Krymo pusiasalio susisiekimą su Ukraina, kitaip nei blokada nepavadinsime. Nors šis straipsnis, žinoma, apima tik uostų ar krantų blokadą, tačiau prisimintina, kad Rusija ne tik užkirto Krymo gyventojų susisiekimą su likusia Ukrainos teritorija priemonės, tačiau ir įgyvendino informacinę blokadą – buvo atjungtos ukrainietiškos telekomunikacijų paslaugos, neįleidžiama ukrainietiška spauda³⁵⁸.

³⁵¹ Agreement between Ukraine and the Russian Federation on the Status and Conditions of Presence of the Black Sea Fleet of the Russian Federation in the Territory of Ukraine, 28 May 1997, arts. 8, 15.

³⁵² Mary Ellen O'Connell, *supra* note 280.

³⁵³ On Violations of Ukraine's Laws in Force and of Ukrainian-Russian Agreements, *supra* note 321.

³⁵⁴ Anton Bebler, *supra* note 292, p. 44.

³⁵⁵ Robert J. Delahunty, *supra* note 17, p. 141.

³⁵⁶ *Ibid.*

³⁵⁷ On Violations of Ukraine's Laws in Force and of Ukrainian-Russian Agreements, *supra* note 321; BBC News, "Ukraine Crisis: Navy vessels blockaded in Sevastopol," žiūrėta 2016 04 24, <http://www.bbc.com/news/world-europe-26459027>.

³⁵⁸ Anton Bebler, *op. cit.*, p. 42.

Kampalos pakeitimų 8 *bis* str. 2 dalies a punktas įtvirtina, kad agresijos aktas – tai „valstybės ginkluotųjų pajėgų įsiveržimas į kitos valstybės teritoriją ar kitos valstybės teritorijos užpuolimas arba bet kokia kitos valstybės teritorijos ar jos dalies karinė okupacija, kuri yra tokio įsiveržimo ar užpuolimo rezultatas, kad ir kiek laiko ji truktų, arba bet kokia kitos valstybės teritorijos ar jos dalies aneksija naudojant jėgą.“ 2015 m. kovo 25 d. V. Putinas pripažino, kad jau vasario 22 d. jis davė leidimą savo kariams veikti Krymo teritorijoje³⁵⁹. Kaip jau paminėta, Krymo teritorijoje veikė ne tik pajėgos, esančios pagal susitarimą, bet nuo vasario pradžios laivų ir lėktuvų pagalba į Krymo teritoriją buvo perkeliama nauji ginkluotųjų pajėgų būriai, taigi šių būrių judėjimas į svetimos valstybės teritoriją jau gali būti prilyginamas agresijos aktui. Tačiau, nesivieliant į diskusijas, kokius konkrečius veiksmus iki Krymo tariamo prisijungimo prie Rusijos atliko „savignyos būriai“, o kokius Rusijos pajėgų kariškiai, galima paminėti faktą, kad kovo 22 dieną Ukrainos karinių bazių užėmimą neginčytinai įgyvendino Rusijos karinės pajėgos³⁶⁰. Šie veiksmai buvo įgyvendinti jau tada, kai Krymo teritorija, pasak Rusijos, priklausė Rusijos Federacijai. Tačiau laikantis tarptautinės bendruomenės išreikštos pozicijos ir pripažinus, kad Krymo atskyrimas nuo Ukrainos bei prijungimas prie Rusijos buvo neteisėtas, šiuos kovo 22 dieną atliktus Rusijos karinių pajėgų veiksmus galima laikyti kaip Ukrainos užpuolimu jos teritorijoje. Rusijos pajėgos užėmė Ukrainos teritoriją, ir yra traktuojama, kad Rusija įgyvendino Krymo okupaciją³⁶¹. Teigiama, kad okupacijos metu Kryme jau buvo apie 30,000 Rusijos karinių pajėgų, o visos karinės operacijos Kryme buvo akivaizdžiai gerai paruoštos ir profesionaliai įgyvendintos³⁶². Galime daryti išvadą, kad okupacijai jau buvo ruošiasi. Rusijos atliktą Krymo aneksiją agresijos aktu pavadino ir NATO generalinis sekretorius Jens Stoltenberg³⁶³.

Kalbant apie Donbaso regioną, nors Rusijos prezidentas aktyviai neigia, jog jo kariuomenė ten veikia, tačiau tarptautinė bendruomenė turi surinkusi įrodymų, kurie prieštarauja V. Putino teiginiams³⁶⁴. P. Poroshenko, nuo 2014 metų birželio 7 d. einantis Ukrainos prezidento pareigas, išplatino pranešimą, kad rugpjūčio pabaigoje įgyvendinta Rusijos invazija yra agresijos aktas³⁶⁵. Įrodymai, patvirtinantys, kad nuo 2014 metų rugpjūčio pabaigos yra užfiksuotas

³⁵⁹ Charles Reid, *supra* note 16, p. 311.

³⁶⁰ Carol Morello ir Will Englund, “Russian forces storm one of the last Ukrainian military outposts in Crimea,” žiūrėta 2016 04 24, https://www.washingtonpost.com/world/monitors-set-to-deploy-to-ukraine-to-try-to-contain-crisis/2014/03/22/742e4898-b1a4-11e3-a49e-76adc9210f19_story.html.

³⁶¹ Michael Bothe, *supra* note 327, p. 101-102.

³⁶² Anton Bebler, *supra* note 292, p. 41.

³⁶³ News Wires, “NATO: Russian ‘aggression’ in Ukraine must be countered,” žiūrėta 2016 04 24, <http://www.france24.com/en/20150624-nato-russian-aggression-ukraine-must-be-counterred>.

³⁶⁴ Iryna Gudyma, “Latest from OSCE Special Monitoring Mission (SMM) to Ukraine based on information received as of 19:30 (Kyiv time), 2 August 2015,” žiūrėta 2016 04 24, <http://www.osce.org/ukraine-smm/175736>.

³⁶⁵ Howard Amos, “Presence of Russian troops is an act of aggression and EU must react, says Ukraine,” žiūrėta 2016 04 24, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/ukraine/11065423/Presence-of-Russian-troops-is-an-act-of-aggression-and-EU-must-react-says-Ukraine.html>.

aktyvus Rusijos karinių pajėgų išitraukimas, apima: vaizdo įrašus, kuriuose užfiksuotas Rusijos karinių pajėgų judėjimas, nuotraukas, vietinių gyventojų ir Rusijos karių liudijimus, palydovines nuotraukas³⁶⁶. 2014 m. rugpjūčio mėnesį NATO atstovai patvirtino, kad Ukrainos teritorijoje yra daugiau kaip 1,000 Rusijos armijos karių³⁶⁷. Rusijos žiniasklaida atliko tyrimą ir pranešė, iš kurių brigadų gali būti Donbase kariaujantys kariškiai³⁶⁸. Štai pavyzdžiui, 2015 m. rugpjūčio 2 d. ESBO pranešime išplatinta informacija, kad kariškis, neturintis jo priklausomybę Rusijos armijai identifikuojančių ženklų, patvirtino, kad jis yra iš Orenburg brigados Rusijoje³⁶⁹. Pagal 2016 m. sausį Ukrainos pateiktą informaciją, Ukrainos teritorijoje yra apie 7,000 kariškių iš Rusijos reguliariųjų pajėgų³⁷⁰.

Šie Rusijos kariniai daliniai Donbaso regione įgyvendino ir Romos Statuto 8 *bis* str. b bei d punktuose įtvirtintus agresijos aktus: „kitos valstybės teritorijos bombardavimas, vykdomas valstybės ginkluotųjų pajėgų, arba bet kokio ginklo panaudojimas prieš kitos valstybės teritoriją“, „valstybės sausumos, jūrų ar oro pajėgų arba jūrų ir oro laivyno užpuolimas, vykdomas kitos valstybės ginkluotųjų pajėgų“. Nors koviniuose veiksmuose dalyvaujantys kariškiai yra be skiriamųjų ženklų, tačiau, kaip jau minėta, yra surinkta pakankamai įrodymų, patvirtinančių tiek jų priklausomybę Rusijos armijai³⁷¹, tiek jų įgyvendinamus Ukrainos karinių pajėgų užpuolimus³⁷². Taip pat pažymėtina, kad daug Rusijos karinių pajėgų yra dislokuota prie Ukrainos-Rusijos sienos bei Rusijos kariškiai apšaudė Ukrainos teritoriją ne tik jos viduje, bet ir iš Rusijos teritorijos³⁷³.

TBT Statuto 8 *bis* str. 2 d. g punktas įtvirtina, kad agresijos aktas yra ir „valstybės ar jos vardu siunčiamos ginkluotos gaujos, grupės, nereguliosios pajėgos ar samdiniai, kurie prieš kitą valstybę vykdo tokius ginkluotos jėgos panaudojimo veiksmus, kurių sunkumas prilygsta pirmiau minėtiems veiksams, arba esminis valstybės dalyvavimas tokiuose veiksmuose.“ Nors vakarų žiniasklaida itin palaiko nuomonę, kad Kryme veikė Rusijos vardu siunčiami samdiniai,

³⁶⁶ Adam Twardowski, “*The Return of Novorossiya: Why Russia's Intervention in Ukraine Exposes the Weakness of International Law*,” *Minnesota Journal of International Law* 24,2 (2015): 376.

³⁶⁷ Adrian Croft, “More than 1,000 Russian troops operating in Ukraine: NATO,” žiūrėta 2016 04 24, <http://www.reuters.com/article/us-ukraine-crisis-nato-idUSKBN0GS1D220140828>.

³⁶⁸ Mnogovbloge.com, “Russian media published a list of the military units of the Army of Russian Federation, who are fighting in Donbass,” žiūrėta 2016 04 24, <http://www.mnogovbloge.com/?p=6741&lang=en>.

³⁶⁹ Iryna Gudyma, *supra* note 364.

³⁷⁰ Uatoday.tv, “40,000 combined Russian-separatist fighters are deployed in Donbas,” žiūrėta 2016 04 24, <http://uatoday.tv/politics/40-000-combined-separatist-forces-face-off-against-ukraine-army-in-donbas-572011.html>.

³⁷¹ Maksymilian Czuperski, John Herbst, Eliot Higgins, Alina Polyakova ir Damon Wilson, “Hiding in Plain Sight: Putin's War in Ukraine,” žiūrėta 2016 04 24, http://www.atlanticcouncil.org/images/publications/Hiding_in_Plain_Sight/HPS_English.pdf.

³⁷² Denver Nicks, “Russian Artillery Units Are Firing at Ukrainian Soldiers, NATO Says,” žiūrėta 2016 04 24, <http://time.com/3160900/nato-russia-artillery-ukraine/>.

³⁷³ Jim Heintz, “Ukraine: Russian Tank Column Enters Southeast,” žiūrėta 2016 04 24, <http://wayback.archive.org/web/20140825144115/http://abcnews.go.com/International/wireStory/ukraine-plans-billion-boost-defense-spending-25102664>; Karen DeYoung, *supra* note 312; Julian Borger ir Eliot Higgins, “Russia shelled Ukrainians from within its own territory, says study,” žiūrėta 2016 04 24, <http://www.theguardian.com/world/2015/feb/17/russia-shelled-ukrainians-from-within-its-own-territory-says-study>.

pavyzdžiui, privačių Rusijos apsaugos firmų darbuotojai³⁷⁴, tačiau Kampalos pakeitimų 8 *bis* str. 2 d. g punktas labiau atsiskleidžia nagrinėjant rytų Ukrainos situaciją. Dauguma valstybių vienaip ar kitaip kaltina Rusiją, kad ji padeda maištininkams ginkluote, finansavimu, organizavimu ar tiesiog siunčiant ginkluotas gaujas³⁷⁵. Donbaso regione veikia „žalieji žmogeliukai“, kurių priklausomybės Rusijos karinėms pajėgoms V. Putinas nėra linkęs pripažinti³⁷⁶. Tačiau 2015 metų pabaigoje Rusijos prezidentas pripažino, kad Ukrainos teritorijoje yra jam pavaldžių žmonių, kurie įgyvendina tam tikras (įskaitant ir karines) užduotis³⁷⁷. Pasak Rusijos prezidento, jeigu Ukrainoje ir yra kovotojų iš Rusijos, tai jie veikia kaip savanoriai, o ne kariškiai iš Rusijos karinių pajėgų³⁷⁸, taigi būtent analizuojant jų veiksmus ir sąsajas su Rusija, galima išnagrinėti, ar Rusija įgyvendino Romos Statuto 8 *bis* str. 2 d. g punkte įtvirtintą agresijos aktą. Pagrindinis išskylantis klausimas yra, kaip Rusija prisideda prie separatistų atliekamų karinių veiksmų? Rusijos Federacijos atliekamus veiksmus reikėtų vertinti į pagalbą pasitelkiant Nikaragvos byloje taikytą efektyvios kontrolės testą ir atsakant į kelis žemiau iškeliamus klausimus.

Ar Rusija finansuoja separatistinį judėjimą? Dar prieš separatistinį judėjimą, Donbaso regiono pramonė buvo nusilpusi, o prasidėjus konfliktui, pramonė beveik visiškai sustingo, Ukraina separatistų valdomų regionų gyventojams nebemokėjo atlyginimų³⁷⁹, taigi iškyla klausimas, kaip separatistai, neturėdami jokios finansinės paramos, galėtų priešintis Ukrainos karinėms pajėgoms? Yra surinkta informacijos, kad Rusijos bankai ir Rusijos Komunistų partija remia Ukrainos separatistus³⁸⁰. O 2016 m. pateiktame tyrime išdėstyta, kad Donecko ir Luhansko liaudies valstybėms finansavimą, kaip humanitarinę pagalbą, teikia Rusija³⁸¹. Akivaizdu, kad šios, vadinamos humanitarinėmis, lėšos yra gaunamos iš Rusijos mokesčių mokėtojų³⁸², o konflikto zona yra visiškai priklausoma nuo Rusijos finansavimo³⁸³.

³⁷⁴ Ron Synovitz, *supra* note 348.

³⁷⁵ Olivier Corten, *supra* note 273, p. 30; Security Council Meeting 7154, UN Doc. S/PV.7154, 13 April 2014, prieiga per internetą: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/PV.7154, 13.

³⁷⁶ Maria Tsvetkova ir Andrew Osborn, “Russia’s Putin lashes Turkey, says Russian forces were in Ukraine,” žiūrėta 2016 04 24, <http://uk.reuters.com/article/uk-russia-putin-idUKKBN0U01KP20151217>.

³⁷⁷ *Ibid.*

³⁷⁸ Roman Tsymbaliuk, “Question to Putin,” žiūrėta 2016 04 24, <http://www.unian.info/politics/1217479-question-to-putin.html>.

³⁷⁹ Von Julian Ropcke, “How Russia finances the Ukrainian rebel territories,” žiūrėta 2016 04 24, <http://www.bild.de/politik/ausland/ukraine-konflikt/russia-finances-donbass-44151166.bild.html>.

³⁸⁰ Jamie Dettmer, “Kyiv: Russian Banks Fund Separatists,” žiūrėta 2016 04 24, <http://www.voanews.com/content/kyiv-russian-banks-fund-separatists/1895440.html>; M. Dovbenko, “International Legal Classification of the Russian Federation’s Actions in the East of Ukraine as an Act of Aggression,” žiūrėta 2016 04 24, <http://bintel.com.ua/en/article/ocinka/>.

³⁸¹ Von Julian Ropcke, *op. cit.*

³⁸² Roman Tsymbaliuk, *op. cit.*

³⁸³ Von Julian Ropcke, *op. cit.*

Ar Rusija apmoko separatistus? Rusija ne tik apmoko sukilėlius kovoti (pavyzdžiui, Rusijoje esančioje Rostovo prie Dono karinėje bazėje)³⁸⁴, bet Rusijos karinės pajėgos (kaip jau buvo paminėta prieš tai) veikia kartu su šiais maištininkais. Teigiama, kad separatistų valdomoje teritorijoje organizuojamos apmokymų stovyklavietės, kuriose jie apmokomi, suteikiama ginkluotė, o tuomet yra išsiunčiami atlikti tam tikras užduotis³⁸⁵.

Ar Rusija teikia ginkluotę? Gaujos, veikiančios rytų Ukrainoje yra apginkluotos itin retais ginklais, kokių Ukrainos kariuomenė neturi, tačiau turi Rusijos Federacija, taigi vienintelis logiškas variantas, iš kur separatistai gali turėti šiuos ginklus – tai agresyvios kaimyninės federacijos parama³⁸⁶. Teigiama, kad Rusija separatistiniam judėjimui suteikė ne tik ginklų, bet ir karinės įrangos, tokios kaip: tankai, artilerijos sistemos, prieštankinė įranga, priešlėktuvinės raketos³⁸⁷.

Pereikime prie vadovavimo: akivaizdu, kad prorusiški separatistai nekoordinuoja savo veiksmų visiškai savarankiškai. Pavyzdžiui, separatistams 2014 metų pradžioje vadovavo Igor Girkin-Strelkov, kuris pats vėliau prisipažino, kad yra Rusijos federalinės saugumo tarnybos pulkininkas³⁸⁸. Taigi jis ne tik apmokė separatistus, bet ir vadovavo jų atliekamiems veiksams.

Norint įrodyti, kad valstybė įgyvendino efektyvią kontrolę, pagal Nikaragvos testą reikia nustatyti ir specialių nurodymų tam tikrų konkrečių veiksmų atlikimui gavimą – t. y. reikia įrodyti, kad separatistai vykdo Rusijos įsakymus, kartu su ja planuoja, o paskui įgyvendina konkrečias karines operacijas. Žinoma, vien tik remiantis žiniasklaidos pranešimais, svarių įrodymų magistrinio baigiamojo darbo autorė pateikti negali. Nepaisant to, vadovaujantis vakarų žiniasklaidos pateikta informacija, manytina, kad strateginius-organizacinius klausimus sprendžia iš Rusijos atsiųsti karinių reikalų specialistai³⁸⁹. Pavyzdžiui, Igor Girkin-Strelkov vadovavo separatistiniam judėjimui jo pradžioje, tuo pačiu metu dirbdamas Rusijos federalinėje saugumo tarnyboje. Manytina, kad jo duodami nurodymai gali būti pripažinti kaip reikalinga kontrolė.

³⁸⁴ Ukrinform, “Terrorists for Ukraine trained in Rostov-on-Don, Parubiy says,” žiūrėta 2016 04 24, <http://www.ukrinform.net/rubric-politics/1665559-terrorists-for-ukraine-trained-in-rostov-on-don-parubiy-says-321765.html>.

³⁸⁵ Mark Snowiss, “Ex-Ukrainian Spy Chief: Russian Camps Spreading Chaos,” žiūrėta 2016 04 24, <http://m.voanews.com/a/ex-ukrainian-spy-chief-russian-camps-spreading-chaos/2877981.html>.

³⁸⁶ Jeremy Bender, “Here Are All The Russian Weapons Separatists Are Using In Ukraine,” žiūrėta 2016 04 24, <http://www.businessinsider.com/russian-weapons-separatists-using-in-ukraine-2014-11>.

³⁸⁷ Fox News, “US: Separatists in eastern Ukraine have weapons, military equipment from Russia,” žiūrėta 2016 04 24, <http://www.foxnews.com/world/2014/06/13/ukrainian-interior-minister-says-government-troops-clash-with-separatists-in.html>.

³⁸⁸ Anna Shamanska, “Former Commander Of Pro-Russian Separatists Says He Executed People Based On Stalin-Era Laws,” žiūrėta 2016 04 24, <http://www.rferl.org/content/ukraine-girkin-strelkov-executions-stalin-era/27497491.html>.

³⁸⁹ DELFI, “Lietuvoje labiau tikėtina invazija, o ne hibridinis karas,” žiūrėta 2016 04 24, <http://www.delfi.lt/news/ringas/lit/lietuvoje-labiau-tiketina-invazija-o-ne-hibridinis-karas.d?id=67674518>.

Akivaizdu, kad separatistų kontroliuojamos teritorijos buvo visiškai priklausomos nuo Rusijos finansavimo, jos teikiamos ginkluotės, rengiamų mokymų ir profesionalių karių siuntimo. Mažoje Ukrainos teritorijos dalyje esantys maištininkai be akivaizdžios Rusijos pagalbos negalėtų nei funkcionuoti, nei tuo labiau aktyviai kovoti dėl teritorijų su Ukrainos karinėmis pajėgomis³⁹⁰. Darytina išvada, kad efektyvios kontrolės testas yra patenkintas ir Rusijos atliekami veiksmai patenka į Romos Statuto 8 *bis* str. 2 d. g punkto taikymo ribas. Galima paminėti, kad Rusija, pasitelkdama šias ginkluotas gaujas, kovoja taip vadinamą nekonvencinį arba hibridinį karą³⁹¹.

Kodėl Rusija taip remia separatistinį judėjimą? Išskirtinos keletas populiariausių teorijų: visų pirma, iš pradžių buvo manoma, kad Rusija nori prisijungti rytines Ukrainos teritorijos dalis taip, kaip prisijungė Krymą³⁹². Kita iškelta teorija buvo, kad Rusijai reikia Donbaso regiono, kad turėtų sausuma besidriekiantį susisiekimą su Krymo pusiasaliu³⁹³. Galiausiai buvo iškelta idėja, kad Rusija neturi siekių okupuoti daugiau Ukrainos teritorijos, o tiesiog nori Ukrainą išlaikyti kaip „užšaldytą konflikto zoną“, taip užkertant kelią Ukrainos narystei ES bei NATO³⁹⁴.

Ne tik Ukraina tvirtina, kad Rusija prieš ją įgyvendino agresijos aktus (2015 m. sausio 27 d. Ukrainos parlamentas oficialiai paskelbė, kad Rusija – valstybė agresorė³⁹⁵), tai patvirtino ir ESBO 2015 m. priimdama Rezoliuciją dėl aiškių Rusijos Federacijos atliktų ESBO įsipareigojimų bei tarptautinių normų pažeidimo³⁹⁶. Patvirtinus, kad tiek Rusijos atlikta Krymo intervencija, tiek veiksmai Donbase yra agresijos aktai iškyla klausimas, ar šie agresijos aktai užtrauktų Rusijos Prezidentui V. Putinui individualią baudžiamą atsakomybę? Visų pirma, reikia atsakyti į klausimą, ar Rusijos įgyvendinti agresijos aktai yra savo pobūdžiu, sunkumu ir mastu akivaizdžiai pažeidžiantys JT Chartiją? Manytina, kad tiek Krymo aneksavimas, tiek rytų Ukrainoje įgyvendinti agresijos aktai bus akivaizdžiai pažeidžiantys JT Chartiją. Kalbant apie agresijos akto mastą ir sunkumą, manytina, kad atsižvelgiant į Krymo okupacijos ir karinių veiksmų rytų Ukrainoje trukmę, Rusijos karinių pajėgų, kovojančių Ukrainos teritorijoje, skaičių

³⁹⁰ Rory Finin ir Thomas D. Grant, “Don’t call it a civil war – Ukraine’s conflict is an act of Russian aggression,” žiūrėta 2016 04 24, <http://theconversation.com/dont-call-it-a-civil-war-ukraines-conflict-is-an-act-of-russian-aggression-46280>.

³⁹¹ Vitalii Vlasiuk, “Hybrid War, International Law and Eastern Ukraine,” *European Political and Law Discourse* 2, 4 (2015): 15.

³⁹² Carol J. Williams, “As pro-Russia revolt founders in Ukraine, invasion fears rise,” žiūrėta 2016 04 24, <http://www.latimes.com/world/europe/la-fg-ukraine-russia-invasion-fears-20140806-story.html>.

³⁹³ Benny Avni, “All Is Not Well on Ukraine’s Eastern Front,” žiūrėta 2016 04 24, <http://europe.newsweek.com/all-not-well-ukraines-eastern-front-284894?rm=eu>.

³⁹⁴ Adam Twardowski, *supra* note 366, p. 376.

³⁹⁵ Verkhovna Rada of Ukraine, Appeal of the Verkhovna Rada of Ukraine about the recognition of the Russian Federation as an Aggressor State, 27 January 2015, prieiga per internetą: <http://singapore.mfa.gov.ua/en/press-center/press-release/latest-press-release/pr-27-january-2015>.

³⁹⁶ OSCE Parliamentary Assembly, Resolution on the Continuation of Clear, Gross and Uncorrected Violations of OSCE Commitments and International Norms by the Russian Federation, 8 July 2015, prieiga per internetą: <https://www.oscepa.org/meetings/annual-sessions/2015-annual-session-helsinki/2015-helsinki-final-declaration/2282-07>.

bei pagalbos separatistams teikimo apimtis, galima konstatuoti, kad agresijos aktas yra akivaizdžiai pažeidžiantis JT Chartiją. Kalbant apie agresijos akto pobūdį, Krymo atveju akivaizdus Rusijos Federacijos siekis buvo teritorijos užgrobimas, taigi tai iškart parodo akivaizdų JT Chartijos pažeidimą. Rytų Ukrainos atveju tikrasis Rusijos Federacijos siekis iki šiol nėra aiškus, tačiau akivaizdu tik viena, kad Rusija palaiko, skatina ir remia ten vykstantį separatistinį judėjimą, taigi šiais veiksmais pažeidžia Ukrainos suverenitetą ir, manytina, kad šie veiksmai taip pat patvirtina JT Chartijos pažeidimo akivaizdumą. Ar V. Putinas yra pozicijoje, kuri jam suteikia galimybę veiksmingai kontroliuoti valstybės politinius ar karinius veiksmus ar jiems vadovauti? Atsakymas į šį klausimą vienareikšmiškai teigiamas – jis yra ne tik *de jure*, bet ir *de facto* Rusijos Federacijos vadovas, turintis pakankamai teisinių galių vadovauti ir kontroliuoti valstybės politiniams ir kariniams veiksams. Ar V. Putinas planavo, rengė, inicijavo ar įvykdė prieš tai aptariamus agresijos aktus? Be akivaizdžių įrodymų magistrinio darbo autorė to teigti negali, tačiau manytina, kad bent jau Krymo atveju V. Putino Rusijos parlamentui išreikštas prašymas leisti Ukrainos teritorijoje panaudoti jėgą, yra pakankamai svarus argumentas, patvirtinantis, kad V. Putinas bent jau planavo įgyvendinti agresijos aktą, kuris galiausiai pasireiškė Krymo okupacija. Vienintelis šiek tiek abejonių keliantis klausimas – kaip TBT įrodytų, kad V. Putinas suprato savo veiksmų faktines aplinkybes, nes, pasak jo, jis veikė ne su siekiu okupuoti, bet apsaugoti Rusijos piliečius. Manytina, kad tai jau yra teisinis situacijos vertinimas. Pagal faktines aplinkybes V. Putinas suvokė, kad jo valstybės atliekami veiksmai – tai akivaizdus JT Chartijos pažeidimas, todėl jis ieškojo teisinių pagrindų, kaip pateisinti intervenciją. Taigi TBT nereikėtų įrodyti, kad V. Putinas teisiškai suvokė, kad atlieka agresijos nusikaltimą, užtektų ir faktinių tą įrodančių aplinkybių. Darytina išvada, kad Rusijos Federacijos atlikti veiksmai atitinka beveik visus Romos Statuto 8 *bis* str. 2 dalyje įtvirtintus agresijos akto pavyzdžius. Manytina, kad šie agresijos aktai turėtų būti pripažinti kaip akivaizdžiai pažeidžiantys JT Chartiją, taigi šioje, iš teorinės pusės analizuojamoje situacijoje, V. Putinui būtų užtraukta individuali baudžiamoji atsakomybė, jeigu TBT pavyktų įrodyti, kad jis planavo, rengė, inicijavo ar įvykdė nors vieną iš aptartų agresijos aktų.

IŠVADOS

1. Atlikta istorinė agresijos sampratos vystymosi analizė parodė, kad jau antikos ir viduramžių laikais galiojo tam tikros kariavimo taisyklės (ypač stipri buvo teisingo karo doktrina), tačiau jėgos panaudojimas tarptautiniuose santykiuose iki XIX a. pabaigos - XX a. pradžios nebuvo teisiškai ribojamas, o pati agresijos sąvoka pirmą kartą įtvirtinta tik 1933 m. taip ir neįsigaliojusioje Londono konvencijoje. Niurnbergo ir Tokijo tarptautiniai kariniai tribunolai - tai pirmosios ir kol kas vienintelės tarptautinės teisminės institucijos, kuriose asmenys buvo patraukti individualion baudžiamojon atsakomybėn už agresijos nusikaltimą. Dabartiniais laikais svarbiausia norma, įtvirtinanti draudimą panaudoti jėgą, yra JT Chartijos 4 str. 2 p., tačiau tarptautinė bendruomenė vis dar negali asmenų, atsakingų už neteisėtą jėgos panaudojimą, patraukti individualion baudžiamojon atsakomybėn, nes agresijos nusikaltimo apibrėžimas buvo priimtas tik 2010 m. ir iki šiol nėra įsigaliojęs.
2. TBT Statuto 8 *bis* str. 2 dalies a-g punktuose pateiktas agresijos aktų sąrašas yra pritaikytas senajam kariavimo modeliui, kuomet valstybės kovojo pasitelkdamos tradicines ginkluotąsias pajėgas. Tačiau šis sąrašas - tik pavyzdinis agresijos aktų katalogas. Bendrasis agresijos akto apibrėžimas suteikia pakankamą teisinio aiškumo laipsnį, leidžiantį suvokti leistino elgesio ribas. Įsigaliojus Kampalos pakeitimams, šis bendrasis apibrėžimas padės TBT įgyvendinti efektyvų baudžiamąjį persekiojimą ir už naujas agresijos panaudojimo formas.
3. Atsižvelgiant į TTT sprendimuose išdėstytas mintis apie ginkluotos jėgos panaudojimą, prieiname prie išvados, kad TBT Statuto 8 *bis* str. 2 d. minimas ginkluotos jėgos panaudojimas apima ne tik kinetinius ginklus, bet ir jėgos panaudojimus, atliekamus kitais būdais. Vis didėjančios pasaulio priklausomybės nuo technologijų pasekmė – kibernetinių atakų, kurias gali atlikti tiek valstybės, tiek nevalstybiniai dariniai, atsiradimas. Kibernetinės atakos, kurios, nors ir yra pavojingos valstybių saugumui dėl propagandos paskleidimo, nepasitikėjimo valstybe sukurstymo ar kitų priežasčių, tačiau nesukelia fizinių žalingų pasekmių, nėra ginkluotos jėgos panaudojimas nei JT Chartijos, nei Kampalos pakeitimuose įtvirtino agresijos nusikaltimo kontekste, taigi už šias atakas individuali tarptautinė baudžiamoji atsakomybė nekiltų. Tačiau kai kurių kibernetinių atakų sukeltos neigiamos pasekmės gali prilygti, o kartais ir pralenkti kinetinėmis jėgos panaudojimo priemonėmis sukeltą žalą. Taigi kibernetinės atakos, kurios sukelia didelę fizinę žalą, yra uždraudžiamos JT Chartijos 2 str. 4 d., o taip pat yra traktuojamos kaip ginkluotųjų pajėgų panaudojimas TBT Statuto 8 *bis* str. 2 d. kontekste. Vadinasi, naujasis

- agresijos nusikaltimo apibrėžimas sugebės atremti šią šiuolaikinę grėsmę valstybių saugumui, tačiau, žinoma, tik tuo atveju, jeigu kibernetinę ataką įgyvendins valstybė.
4. Kampalos pakeitimuose įtvirtintas agresijos nusikaltimo apibrėžimas apima tik jėgos panaudojimus, kuriuos atlieka valstybės. Ataka agresijos nusikaltimo kontekste valstybei gali būti priskirta tuomet, kai ji atliekama valstybės organų; kai ataka atlikta asmenų ar asmens, kuris buvo valstybės apmokomas, kontroliuojamas ar jam vadovaujama arba kai valstybė pati pripažįsta, kad ji yra atsakinga už konkrečios atakos įgyvendinimą. Vadinasi, iš teismo jurisdikcijos yra pašalinami atvejai, kuomet jėgos panaudojimas (neatsižvelgiant į tai, kokio pobūdžio ar dydžio žala padaryta) yra atliktas nevalstybinių darinių. Nevalstybinių subjektų pašalinimas iš TBT jurisdikcijos apsunkina tarptautinės taikos ir saugumo užtikrinimą, nes yra užkertamas kelias patraukti tarptautinės baudžiamosios atsakomybės nevalstybinių darinių vadovus, net jeigu jie atliktų akivaizdžiai JT Chartiją pažeidžiantį agresijos aktą.
 5. Agresijos nusikaltimo apibrėžimas baudžiamąją atsakomybę užtraukia asmenims, kurie gali veiksmingai kontroliuoti ar vadovauti valstybės politiniams ar kariniams veiksams. Religiniai lyderiai ir pramonės vadovai taip pat gali daryti itin didelę įtaką, nulemiančią valstybės politinius ar karinius veiksmus, todėl manytina, kad apibrėžimas apima ir juos. Siekiant apibrėžimo tikslumo, patartina pakeisti apibrėžimo formuluotę taip, kad ji tiesiogiai apimtų visus asmenis, darančius efektyvią įtaką valstybės politiniams ar kariniams veiksams.
 6. Norint asmenį patraukti baudžiamosios atsakomybės, turės būti įrodyti ne tik objektyvieji, bet ir subjektyvieji agresijos nusikaltimo požymiai, kurie apima tyčią ir sąmoningumą agresijos akto atžvilgiu. Kampalos pakeitimai įtvirtina, kad asmuo turės suvokti tik faktines nusikaltimo atlikimo aplinkybes, teisinio atliktų veiksmų suvokimo iš kaltinamojo nereikalaujama.
 7. Įtvirtinus reikalavimą, kad agresijos aktas savo pobūdžiu, sunkumu ir mastu akivaizdžiai pažeistų JT Chartiją, iš TBT jurisdikcijos buvo pašalinti mažareikšmiai jėgos panaudojimo atvejai. Kol kas neaišku, kaip šį kriterijų interpretuos TBT nagrinėdamas konkrečias bylas, tačiau manytina, kad jo įtvirtinimas yra perteklinis, nes Romos Statute jau nustatyta, kad TBT įgyvendina jurisdikciją tik dėl pačių sunkiausių tarptautinės bendruomenės susirūpinimą keliančių nusikaltimų.
 8. Krymo nepriklausomybės deklaracija ir surengtas referendumas buvo grasinimo panaudoti jėgą pasekmė, taigi jo rezultatai – negaliojantys, vadinasi ir Krymo prijungimas prie Rusijos neturi teisinės galios. Rusijos invaziniai veiksmai Kryme ir rytų Ukrainoje (tokie kaip teritorijos užgrobimas, karinių pajėgų įvedimas į Ukrainos

teritoriją, artilerijos apšaudymai per sieną iš Rusijos pusės) negali būti pateisinti pagal jokiais tarptautinės teisės taisyklės, o įvertinus visas aplinkybes, konstatuotina, kad Rusija atliko Romos Statuto 8 *bis* str. 2 d. a, b, c, d, e, bei g punktuose įtvirtintus agresijos aktus, kurie savo pobūdžiu, sunkumu ir mastu yra akivaizdūs JT Chartijos pažeidimai.

9. V. Putinas užima pareigas, kurios suteikia galimybę veiksmingai kontroliuoti ar vadovauti valstybės politiniams ir kariniams veiksams, taigi įrodžius, kad jis, suprasdamas faktines savo veiksų aplinkybes, planavo, rengė, inicijavo ar įvykdė nors vieną iš minėtų agresijos aktų, būtų galima nagrinėti jo individualios baudžiamosios atsakomybės klausimus.

Ginamasis teiginys, kad 2010 m. Kampalos peržiūros konferencijoje priimtas agresijos nusikaltimo apibrėžimas neužtikrins efektyvaus persekiojimo už agresijos nusikaltimą yra **iš dalies patvirtintas** 4 išvada ir **iš dalies paneigtas** 2 bei 3 išvadamis.

Ginamasis teiginys, kad kariniame konflikte, vykstančiame Ukrainos teritorijoje, Rusijos atliekami veiksmai – agresijos aktas, kuris galėtų atsakingiems asmenims užtraukti individualią tarptautinę baudžiamąją atsakomybę už agresijos nusikaltimą, yra **patvirtintas** 8 bei 9 išvadamis.

PASIŪLYMAI

1. Atsižvelgiant į 4 ir 5 išvadas, siūlytina keisti TBT Statuto 8 *bis* str. 1 d. ir ją išdėstyti taip:
„1. Šiame Statute „agresijos nusikaltimas“ – asmens, galinčio veiksmingai ~~kontroliuoti~~ valstybės politinius ar karinius veiksmus ar jiems vadovauti **daryti įtaką valstybės ar nevalstybinio subjekto politiniams ar kariniams veiksmams**, planuojamas, rengiamas, inicijuojamas ar vykdomas agresijos aktas, kuris savo pobūdžiu, sunkumu ir mastu akivaizdžiai pažeidžia Jungtinių Tautų Chartiją.“
2. Atsižvelgiant į 4 išvadą, siūlytina keisti TBT Statuto 8 *bis* str. 2 d. pirmą sakinį ir jį išdėstyti taip:
„2. Šio straipsnio 1 dalyje „agresijos aktas“ – vienos valstybės **ar nevalstybinio subjekto** ginkluotųjų pajėgų panaudojimas prieš kitos valstybės suverenitetą, teritorinį vientisumą ar politinę nepriklausomybę arba bet koku kitu Jungtinių Tautų Chartijai prieštaraujančiu būdu.“

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Monografijos ir straipsnių rinkiniai:

1. Akehurst, Michael, ir Peter Malanczuk. *Šiuolaikinis tarptautinės teisės įvadas*. Vilnius: Eugrimas, 2000.
2. Arvind, T. T. "Historical Approaches". Iš *An Introduction to the Study of Law*, Simon Halliday (ed.). Edinburgh: W. Green/Sweet & Maxwell, 2012.
3. Brownlie, Ian. *International Law and the Use of Force by States*. Oxford: Oxford University Press, 1963.
4. Crawford, James. *The International Law Commission's Articles on State Responsibility: Introduction, Text and Commentaries*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
5. Dinstein, Yoram. *War, aggression, and self-defence, 5th edition*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011.
6. Grant, Thomas D. *Aggression against Ukraine: Territory, Responsibility, and International Law*. New York: Palgrave Macmillan, 2015.
7. Jacobs, Dov. "The Sheep in the Box: The Definition of the Crime of Aggression at the International Criminal Court." Iš *The Review Conference and the Future of the international Criminal Court: Proceedings of the First AIDP Symposium for Young Penalists in Tübingen, Germany*co-organized by the AIDP YP Committee, Christoph Burchard, Otto Triffterer, Joachim Vogel, 131-151. Frederick: Kluwer Law International, 2010.
8. Kittichaisaree, Kriangsak. *International criminal law*. Oxford: Oxford University Press, 2001.
9. Leanza, Umberto. "The Historical Background." Iš *The International Criminal Court and the Crime of Aggression*, Mauro Politi, Giuseppe Nesi, 3-17. Aldershot: Ashgate Publishing Limited, 2004.
10. Lietuvių kalbos institutas, *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2012.
11. Murphy, Sean D. "The Crime of Aggression at the ICC." Iš *Oxford Handbook on the Use of Force*, Marc Weller, 533-560. Oxford: Oxford University Press, 2015.
12. Neff, Stephen C. *War and the law of nations: a general history*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.

13. O'Connell, Mary Ellen. "Peace and War." Iš *The Oxford handbook of the history of international law*, Bardo Fassbender, Anne Peters, 272-294. Oxford: Oxford University Press, 2012.
14. Politi, Mauro. "The debate within the Preparatory Commission for the International Criminal Court for the international." Iš *The International Criminal Court and the Crime of Aggression*, Mauro Politi, Giuseppe Nesi, 43-55. Aldershot: Ashgate Publishing Limited, 2004.
15. Sayapin, Sergey. *The Crime of Aggression in International Criminal Law: Historical Development, Comparative Analysis and Present State*. The Hague: T.M.C. Asser Press, 2014.
16. Schmitt, N. Michael (gen. ed.). *Tallinn Manual on the International Law Applicable to Cyber Warfare, 1st. edition*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013.
17. Shaw, Malcolm Nathan. *International law, 6th edition*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
18. Simma, Bruno, et al. *The Charter of the United Nations: a Commentary, 3rd. Edition*. Oxford: Oxford University Press, 2012.
19. Vadapalas, Vilenas. *Tarptautinė teisė*. Vilnius: Eugrimas, 2006.
20. Valatka, Vytis. "Tautų teisės ir jų gynimo priemonės antroje acholastikoje: tarptautinės teisės teorijos pradžia." Iš *Regnum Est. 1990 m. Kovo 11-osios Nepriklausomybės Aktui – 20. Liber Amicorum Vytautui Landsbergiui*, atsakingasis redaktorius Gediminas Mesonis, 239-257. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010.
21. Walter, Christian. "Postscript: Self-Determination, Secession and the Crimean." Iš *Self-determination and secession in international law*, ed. by Christian Walter, Antje von Ungern-Sternberg, Kavus Abushov, 293-311. Oxford: Oxford University Press, 2014.
22. Werle, Gerhard. *Principles of international criminal law*. The Hague: T.M.C. Asser Press, 2005.

Moksliniai straipsniai:

23. Anderson, Michael. "Reconceptualizing Aggression." *Duke Law Journal* 60 (2010): 411-445.
24. Ash, Robert Weston. "Is Palestine A "State"?". *The Rutgers Law Record* (2009): 186-200.
25. Barriga, Stefan ir Leena Grover. "A Historic Breakthrough on the Crime of Aggression." *American Journal of International Law* 105, 3 (2011): 517-533.

26. Bebler, Anton. "Crimea and the Russian-Ukrainian Conflict." *Romanian Journal of European Affairs* 15, 1 (2015): 35-54.
27. Bertram-Nothnagel, Jutta F. "A Seed for World Peace Planted in Africa: the Provisions on the Crime of Aggression Adopted at the Kampala Review Conference for the Rome Statute of the International Criminal Court." *Africa Legal Aid Quarterly* (2010): 9-27.
28. Borgen, J. Christopher. "Law, Rhetoric, Strategy: Russia and Self-Determination Before and After Crimea." *International Law Studies Series. US Naval War College* 91 (2015): 216-280.
29. Bothe, Michael. "The Current Status of Crimea: Russian Territory, Occupied Territory or What?." *Military Law and the Law of War Review* 53, 1 (2014): 99-116.
30. Braun, von Leonie ir Annelen Micus. "Judicial Independence at Risk: Critical Issues regarding the Crime of Aggression Raised by Selected Human Rights Organizations." *Journal of International Criminal Justice* 10 (2012): 111-132.
31. Buchan, Russell. "Cyber Attacks: Unlawful Uses of Force or Prohibited Interventions?." *Journal of Conflict and Security Law* 17,2 (2012): 211-227.
32. Burke, J.A John ir Svetlana Panina-Burke. "Eastern and Southern Ukraine's Right to Secede and Join the Russian Federation." *Russian Law Journal* 3, 1 (2015): 33-57.
33. Cammack, Chance. "The Stuxnet Worm and Potential Prosecution by the International Criminal Court Under the Newly Defined Crime of Aggression." *Tulane Journal of International and Comparative Law* 20 (2011): 303-325.
34. Cassese, Antonio. "On Some Problematical Aspects of the Crime of Aggression." *Leiden Journal of International Law* 20, 4 (2007): 841-849.
35. Catala, Amandine. "Secession and Annexation: The Case of Crimea." *German Law Journal* 16, 3 (2013): 581-607.
36. Corten, Olivier. "The Russian intervention in the Ukrainian crisis: was jus contra bellum 'confirmed rather than weakened'?" *Journal on the Use of Force and International Law* 2, 1 (2015): 17-41.
37. Creegan, Erin. "Justified Uses of Force and the Crime of Aggression." *Journal of International Criminal Justice* 10 (2012): 59-82.
38. De Bock, Charles. "The Crime of Aggression: Prospects and Perils for the Third World." *Chinese Journal of International Law* 13 (2014): 91-131.
39. Delahunty, J. Robert. "The Crimean Crisis." *University of St. Thomas Journal of Law and Public Policy* 9 (2015): 125-187.
40. Gillett, Matthew. "The Anatomy of an International Crime: Aggression at the International Criminal Court." *International Criminal Law Review* 13, 4 (2013): 829-864.

41. Gillich, Ines. "Illegally Evading Attribution? Russia's Use of Unmarked Troops in Crimea and International Humanitarian Law." *Vanderbilt Journal of Transnational Law* 48 (2015): 1191-1223.
42. Glennon, Michael J. "The Blank Prose Crime of Aggression." *Yale Journal of International Law* 35 (2009): 71-114.
43. Grant, Thomas D. "International Dispute Settlement in Response to an Unlawful Seizure of Territory: Three Mechanisms." *The Chicago Journal of International Law* 16 (2015): 1-42.
44. Heinsch, Robert. "The Crime of Aggression After Kampala: Success or Burden for the Future?" *The Goettingen Journal of International Law* 2, 2 (2010): 713-743.
45. Heller, Kevin Jon. "Retreat from Nuremberg: The Leadership Requirement in the Crime of Aggression." *European Journal of International Law* 18,3 (2007): 477-497.
46. Heller, Kevin Jon. "The Uncertain Legal Status of the Aggression Understandings." *Journal of International Criminal Justice* 10 (2012): 229-248.
47. Katuoka, Saulius. "Agresijos samprata tarptautinėje teisėje." *Jurisprudencija* 10, 88 (2006): 16-21.
48. Koran, Surendran. "The International Criminal Court and Crimes of Aggression: Beyond the Kampala Convention." *Houston Journal of International Law* 34, 2 (2012): 231-288.
49. Kreß, Claus ir Leonie von Holtendorff. "The Kampala Compromise on the Crime of Aggression." *Journal of International Criminal Justice* 8 (2010): 1179-1217.
50. Lazar, Elena. "The use of force in international law- justification or abuse?" *Journal of Law and Administrative Sciences* Special Issue (2015): 261-269.
51. Manson, L. Robert. "Identifying the Rough Edges of the Kampala Compromise." *Criminal Law Forum* 21, 3 (2010): 417-443.
52. Milano, Enrico. "The non-recognition of Russia's annexation of Crimea: three different legal approaches and one unanswered question?." *Questions of International Law I* (2014): 35-55.
53. Miller, L. Kevin. "Cyberattacks, the Laws of War, and the Crime of Aggression." *ILSA Quarterly* 22, 1 (2013): 21-25.
54. Miller, L. Kevin. "The Kampala Compromise and Cyberattacks: Can there be an International Crime of Cyber-Aggression?." *University of Southern California Interdisciplinary Law Journal* 23 (2014): 217-260.
55. Nguyen, Reese. "Navigating Jus Ad Bellum in the Age of Cyber Warfare." *California Law Review* 101, 4 (2013): 1079-1129.

56. O'Connell, Mary Ellen. "Cyber Security without Cyber War." *Journal of Conflict & Security Law* 17, 2 (2012): 187-209.
57. O'Connell, Mary Ellen ir Mirakmal Niyazmatov. "What is Aggression? Comparing the Jus ad Bellum and the ICC Statute." *Journal of International Criminal Justice* 10 (2012): 189-207.
58. Ophardt, A. Jonathan. "Cyber Warfare and the Crime of Aggression: The Need for Individual Accountability on Tomorrow's Battlefield." *Duke Law & Technology Review* 9, 3 (2010): 1-28.
59. Petty, Keith A. "Sixty Years in the Making: The Definition of Aggression for the International Criminal Court." *Hastings International and Comparative Law Review* 31, 2 (2008): 1-24.
60. Politi, Mauro. "The ICC and the Crime of Aggression: A Dream that Came Through and the Reality Ahead." *Journal of International Criminal Justice* 10 (2012): 267-288.
61. Reid, Charles. "Vladimir Putin's Culture of Terror: What Is to Be Done?." *University of St. Thomas Journal of Law and Public Policy* 9 (2015): 275-376.
62. Rickart, Alexandra. "To Be or Not to Be, That Is the Statehood Question." *University of Baltimore Journal of International Law* 3 (2015): 145-150.
63. Robinson, James J. "Surprise Attack: Crime at Pearl Harbor and Now." *American Bar Association Journal* 46, 9 (1960): 973-979.
64. Roscini, Marco. "World Wire Warfare – Jus ad bellum and the Use of Cyber Force." *Max Planck Yearbook of United Nations Law* 14 (2010): 85-130.
65. Rosenfeld, Friedrich. "Individual Civil Responsibility for the Crime of Aggression." *Journal of International Criminal Justice* 10 (2012): 249-265.
66. Stahn, Carsten. "The 'End', the 'Beginning of the End' or the 'End of the Beginning'? Introducing Debates and Voices on the Definition of 'Aggression'." *Leiden Journal of International Law* 4 (2010): 875-882.
67. Tan, Chet. "Punishing Aggression as a Crime Against Humanity: A Noble but Inadequate Measure to Safeguard International Peace and Security." *American University International Law Review* 29, 1 (2013): 145-164.
68. Tancredi, Antonello. "The Russian annexation of the Crimea: questions relating to the use of force." *Questions of International Law I* (2014): 5-34.
69. Trahan, Jennifer. "A Meaningful Definition of the Crime of Aggression: A Response to Michael Glennon." *University of Pennsylvania Journal of International Law* 33, 4 (2012): 907-969.

70. Tsagourias, Nicholas. "Cyber attacks, self-defence and the problem of attribution." *Journal of Conflict and Security Law* 17,2 (2012): 229-244.
71. Twardowski, Adam. "The Return of Novorossiia: Why Russia's Intervention in Ukraine Exposes the Weakness of International Law." *Minnesota Journal of International Law* 24,2 (2015): 351-385.
72. Vlasiuk, Vitalii. "Hybrid War, International Law and Eastern Ukraine." *European Political and Law Discourse* 2, 4 (2015): 14-28.
73. Weigend, Thomas. "'In general a principle of justice': The Debate on the 'Crime against Peace' in the Wake of the Nuremberg Judgment." *Journal of International Criminal Justice* 10 (2012): 41-58.
74. Weisbord, Noah. "Conceptualizing Aggression." *Duke Journal of Comparative & International Law* 20 (2009): 1-68.
75. Weisbord, Noah. "Bargaining Practices: Negotiating the Kampala Compromise for the International Criminal Court." *Law and Contemporary Problems* 76 (2014): 85-117.
76. Weisbord, Noah. "The Mens Rea of The Crime of Aggression." *Washington University Global Studies Law Review* 12, (2013): 487-506.
77. Wenaweser, Christian. "Reaching the Kampala Compromise on Aggression: The Chair's Perspective." *Leiden Journal of International Law* 23, 4 (2010): 883-887.
78. Vidmar, Jure. "The Annexation of Crimea and the Boundaries of the Will of the People." *German Law Journal* 16 (2015): 365-383.
79. Wills, Alexander G. "The Crime of Aggression and the Resort to Force against Entities in Statu Nascendi." *Journal of International Criminal Justice* 10 (2012): 83-110.
80. Zimmermann, Andreas. "Amending the Amendment Provisions of the Rome Statute: The Kampala Compromise on the Crime of Aggression and the Law of Treaties." *Journal of International Criminal Justice* 10 (2012): 209-227.
81. Zuppi, Alberto L. "Aggression as International Crime: Unattainable Crusade or Finally Conquering the Evil?" *Penn State Law Review* 26 (2007): 1-36.
82. Žalimas, Dainius. "Sovietinė agresija prieš Lietuvą 1940 metais: nepagrįsti mėginimai ją pateisinti tarptautinės teisės požiūriu" *Jurisprudencija* 46,38 (2003): 11-28.
83. Žilinskas, Justinas. "Kibernetinių technologijų panaudojimo ginkluotuose konfliktuose poveikis tarptautinei humanitarinei teisei." *Jurisprudencija* 20, 3 (2013): 1195–1212.
84. Žilinskas, Justinas. "„Teisingo karo“ doktrina ir jos atspindžiai mūsų dienomis." *Jurisprudencija* 19, 3 (2012): 1201-1214.

Teisės aktai:

Užsienio valstybių teisės aktai:

85. Constitution of Ukraine, 28 June 1996.
86. Crimean Parliament. *Declaration of Independence of the Autonomous Republic of Crimea and Sevastopol*, 11 March 2014.
87. Executive Order on Recognising Republic of Crimea, Kremlin, 17 March 2014.
88. Federal Constitutional Law on Admitting to the Russian Federation the Republic of Crimea and Establishing within the Russian Federation the New Constituent Entities of the Republic of Crimea and the City of Federal Importance Sevastopol, 21 March 2014.
89. The Cabinet of Ministers of Ukraine. *The Resolution on conclusion of the Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States on the other hand*, 21 November 2013. 55.
90. The Council of Federation. *Resolution On the Use of the Armed Forces of the Russian Federation on the Territory of Ukraine*, 1 March 2014. Prieiga per internetą: <http://en.kremlin.ru/events/president/news/20353>.
91. Verkhovna Rada of Ukraine. *Appeal of the Verkhovna Rada of Ukraine about the recognition of the Russian Federation as an Aggressor State*, 27 January 2015. Prieiga per internetą: <http://singapore.mfa.gov.ua/en/press-center/press-release/latest-press-release/pr-27-january-2015>.

Tarptautinės sutartys ir kiti dokumentai:

92. Agreement between Ukraine and the Russian Federation on the Status and Conditions of Presence of the Black Sea Fleet of the Russian Federation in the Territory of Ukraine, 28 May 1997.
93. Agreement between the Russian Federation and the Republic of Crimea on the Accession of the Republic of Crimea to the Russian Federation and the Formation of New Federal Constituent Entities within the Russian Federation, 18 March 2014.
94. Charter of the International Military Tribunal, 8 August 1945.
95. Charter of the International Military Tribunal for the Far East, 19 January 1946.
96. Charter of the United Nations, 24 October 1945.
97. Convention for the Definition of Aggression, 3 July 1933.

98. Foreign Affairs Council, *Conclusions on Ukraine*, 3 March 2014.
99. Geneva Protocol for the Pacific Settlement of International Disputes, 2 October 1924.
100. Hague Convention (I) for the Pacific Settlement of International Disputes, 29 July 1899.
101. Hague Convention (II) Respecting the Limitation of the Employment of Force for Recovery of Contract Debts, 18 October 1907.
102. Hague Convention (III) Relative to the Opening of Hostilities, 18 October 1907.
103. International Law Commission. *Articles on the Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts*, 10 August 2001. Prieiga per internetą: http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_6_2001.pdf.
104. President of the European Council Herman Van Rompuy and President of the European Commission José Manuel Barroso, *Joint statement on Crimea*, 16 March 2014.
105. Konvencija agresijai apibrėžti, Lietuvos Respublika – SSRS, 1933 liepos 5 d.
106. Letter from the Permanent Representative of the United States of America to the United Nations addressed to the President of the Security Council, 7 October 2001, S/ 2001/946.
107. Montevideo Convention on the Rights and Duties of States, 26 December 1933.
108. Nepuolimo ir neutralumo sutartis, Lietuvos Respublika – SSRS, 1926 rugsėjo 28 d.
109. OSCE Parliamentary Assembly, *Resolution on the Continuation of Clear, Gross and Uncorrected Violations of OSCE Commitments and International Norms by the Russian Federation*, 8 July 2015. Prieiga per internetą: <https://www.oscepa.org/meetings/annual-sessions/2015-annual-session-helsinki/2015-helsinki-final-declaration/2282-07>.
110. Report of the Special Working Group on the Crime of Aggression ICC-ASP/7/20/Add.1, Annex II, 9 - 13 February 2009, prieiga per internetą: https://www.icc-cpi.int/iccdocs/asp_docs/SWGCA/ICC-ASP-6-20-Add1-AnnexII-ENG.pdf.
111. Review Conference of the Rome Statute, *Resolution RC/Res.6: The crime of aggression*, 11 June 2010.
112. Rome Statute of the International Criminal Court, 17 July 1998.
113. Security Council Meeting 7124, UN Doc. S/PV.7124, 1 March 2014. Prieiga per internetą: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/PV.7124.
114. Security Council Meeting 7125, UN Doc. S/PV.7125, 3 March 2014. Prieiga per internetą: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/PV.7125.
115. Security Council Meeting 7154, UN Doc. S/PV.7154, 13 April 2014. Prieiga per internetą: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/PV.7154.
116. The Covenant of the League of Nations, 28 April 1919.
117. The Versailles Treaty, 28 June 1919.

118. Treaty on Friendship, Cooperation and Partnership Between Ukraine and the Russian Federation, 31 May 31 1997.
119. United Nations General Assembly. *Resolution 2625 (XXV), Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations*, U.N. Doc. A/8082, 24 October 1970. Prieiga per internetą <http://www.un-documents.net/a25r2625.htm>.
120. United Nations General Assembly. *Resolution 3314 (XXIX), Definition of Aggression*, U.N. Doc. A/9890, 14 December 1974.
121. United Nations General Assembly. *Resolution 67/19, Status of Palestine in the United Nations*, UN doc. A/RES/67/L.28, 29 November 2012. Prieiga per internetą http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/67/19.
122. United Nations General Assembly. *Resolution 68/262, Territorial Integrity of Ukraine*, UN doc. A/68/L.39, 27 March 2014. Prieiga per internetą http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/68/262.
123. Vienna Convention on the Law of Treaties, 23 May 1969.

Teismų praktika:

124. International Court of Justice, *Accordance with international law of the unilateral declaration of independence in respect of Kosovo, Advisory Opinion*, 22 July 2010, ICJ Rep 403.
125. International Court of Justice, *Case Concerning the Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v Serbia)*, 26 February 2007, ICJ Rep 43.
126. International Court of Justice, *Corfu Channel (United Kingdom v Albania) (Merits)*, 9 April 1949, ICJ Rep 4.
127. International Court of Justice, *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion*, 8 July 1996, ICJ Rep 226.
128. International Court of Justice, *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v United States of America) (Merits)*, 27 June 1986, ICJ Rep 14.
129. International Court of Justice, *United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran (United States of America v Iran)*, 24 May 1980, ICJ Rep 3.
130. International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, *the Prosecutor v. Duško Tadic a/k/a "Dule" (Appeal)*, 15 July 1999, ICTY-94-1-A.
131. International Military Tribunal (Nuremberg), Judgment of 1 October 1946.

Elektroniniai leidiniai:

132. AFP, „Interfax“, BNS, ELTA ir lrytas.lt. “Ukraina ir Rusija - ant karo slenkščio, sukeltos kariuomenės.“ Žiūrėta 2016 04 24. <http://pasaulis.lrytas.lt/ivykiai/ukraina-ir-rusija-ant-karo-slenkscio-sukeltos-kariuomenes.htm>.
133. Amnesty International, “Ukraine: Mounting evidence of war crimes and Russian involvement,” žiūrėta 2016 04 24, <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2014/09/ukraine-mounting-evidence-war-crimes-and-russian-involvement/>.
134. Amos, Howard. “Presence of Russian troops is an act of aggression and EU must react, says Ukraine.” Žiūrėta 2016 04 24. <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/ukraine/11065423/Presence-of-Russian-troops-is-an-act-of-aggression-and-EU-must-act-react-says-Ukraine.html>.
135. Annan, Kofi. “Statement at the opening of the Preparatory Commission for the International Criminal Court“ (speech presented at the Preparatory Commission, New York, 16 February 1999). Žiūrėta 2016 04 24. <http://www.ngos.net/un/icc.html>.
136. Avni, Benny. “All Is Not Well on Ukraine’s Eastern Front.“ Žiūrėta 2016 04 24. <http://europe.newsweek.com/all-not-well-ukraines-eastern-front-284894?rm=eu>.
137. BBC News. “Huge Ukraine rally over EU agreement delay.“ Žiūrėta 2016 04 24. <http://www.bbc.com/news/world-europe-25078952>.
138. BBC News. “MH17 crash: Passengers on Malaysia Airlines plane in Ukraine.“ Žiūrėta 2016 04 24. <http://www.bbc.com/news/world-asia-28360827>.
139. BBC News. “MH17 Ukraine disaster: Dutch Safety Board blames missile.“ Žiūrėta 2016 04 24. <http://www.bbc.com/news/world-europe-34511973>.
140. BBC News. “Palestinians win upgraded UN status by wide margin.“ Žiūrėta 2016 04 24. <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-20550864>.
141. BBC News. “Paris attacks: What happened on the night.“ Žiūrėta 2016 04 24. <http://www.bbc.com/news/world-europe-34818994>.
142. BBC News. “Ukraine crisis: 'Column from Russia' crosses border.“ Žiūrėta 2016 04 24. <http://www.bbc.com/news/world-europe-28924945>.
143. BBC News. “Ukraine Crisis: Navy vessels blockaded in Sevastopol.“ Žiūrėta 2016 04 24. <http://www.bbc.com/news/world-europe-26459027>.
144. BBC News. “Ukraine crisis: Parliament abolishes anti-protest law.“ Žiūrėta 2016 04 24. <http://www.bbc.com/news/world-europe-25923199>.

145. BBC News. "Ukraine crisis: Timeline." Žiūrėta 2016 04 24. <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-26248275>.
146. BBC News. "Ukraine says Donetsk 'anti-terror operation' under way." Žiūrėta 2016 04 24. <http://www.bbc.com/news/world-europe-27035196>.
147. BBC News. "Ukraine: Gunmen seize Crimea government buildings." Žiūrėta 2016 04 24. <http://www.bbc.com/news/world-europe-26364891>.
148. BNS. "Ukrainos palaikymo akcija Vilniuje - su koncertu per gedulą." Žiūrėta 2016 04 24. <http://lzinios.lt/lzinios/Gimtasis-krastas/ukrainos-palaikymo-akcija-vilniuje-su-koncertu-per-gedula/168113>.
149. BNS, ELTA ir www.DELFI.lt. "Kryme – V. Janukovyčiaus gerbėjų ir opozicijos susidūrimas, žuvo mažiausiai vienas žmogus." Žiūrėta 2016 04 24. <http://www.delfi.lt/news/daily/world/kryme-v-janukovyčiaus-gerbeju-ir-opozicijos-susidurimas-zuvo-maziausiai-vienas-zmogus.d?id=64133076>.
150. Bellingcat. "MH17 - Potential Suspects and Witnesses from the 53rd Anti-Aircraft Missile Brigade." Žiūrėta 2016 04 24. <https://www.bellingcat.com/wp-content/uploads/2016/02/53rd-report-public.pdf>.
151. Bender, Jeremy. "Here Are All The Russian Weapons Separatists Are Using In Ukraine." Žiūrėta 2016 04 24. <http://www.businessinsider.com/russian-weapons-separatists-using-in-ukraine-2014-11>.
152. Boas, T. Anouk. "The definition of the crime of aggression and its relevance for contemporary armed conflict." Žiūrėta 2016 04 24. <http://www.peacepalacelibrary.nl/plinklet/index.php?sid=related&ppn=377511951>.
153. Borger, Julian. "Putin offers Ukraine olive branches delivered by Russian tanks." Žiūrėta 2016 04 24. <http://www.theguardian.com/world/2014/mar/04/putin-ukraine-olive-branches-russian-tanks>.
154. Borger, Julian ir Eliot Higgins. "Russia shelled Ukrainians from within its own territory, says study." Žiūrėta 2016 04 24. <http://www.theguardian.com/world/2015/feb/17/russia-shelled-ukrainians-from-within-its-own-territory-says-study>.
155. Cerone, John P. "Much Ado About Non-state Actors: The Vanishing Relevance of State Affiliation in International Criminal Law." Žiūrėta 2016 04 24. https://works.bepress.com/john_cerone/1/.
156. CNN Library. "Ukraine Fast Facts." Žiūrėta 2016 04 24. <http://edition.cnn.com/2014/02/28/world/europe/ukraine-fast-facts/>.

157. Croft, Adrian. "More than 1,000 Russian troops operating in Ukraine: NATO." Žiūrėta 2016 04 24. <http://www.reuters.com/article/us-ukraine-crisis-nato-idUSKBN0GS1D220140828>.
158. Czuperski, Maksymilian, John Herbst, Eliot Higgins, Alina Polyakova ir Damon Wilson. "Hiding in Plain Sight: Putin's War in Ukraine." Žiūrėta 2016 04 24. http://www.atlanticcouncil.org/images/publications/Hiding_in_Plain_Sight/HPS_English.pdf.
159. DELFI. "Lietuvoje labiau tikėtina invazija, o ne hibridinis karas." Žiūrėta 2016 04 24. <http://www.delfi.lt/news/ringas/lit/lietuvoje-labiau-tiketina-invazija-o-ne-hibridinis-karas.d?id=67674518>.
160. Department of Information and Communication of the Secretariat of the CMU. "Government adopted resolution on suspension of preparation process to conclude Association Agreement with EU." Žiūrėta 2016 04 24. http://www.kmu.gov.ua/control/en/publish/article?art_id=246867400&cat_id=24431497
[1](#).
161. Department of Information and Communication of the Secretariat of the CMU. "Prime Minister of Ukraine and composition of Government appointed." Žiūrėta 2016 04 24. http://www.kmu.gov.ua/control/en/publish/article?art_id=247062594&cat_id=24431497
[1](#).
162. Dettmer, Jamie. "Kyiv: Russian Banks Fund Separatists." Žiūrėta 2016 04 24. <http://www.voanews.com/content/kyiv-russian-banks-fund-separatists/1895440.html>.
163. DeYoung, Karen. "U.S. releases images it says show Russia has fired artillery over border into Ukraine." Žiūrėta 2016 04 24. https://www.washingtonpost.com/world/national-security/us-releases-images-it-says-show-russia-has-fired-artillery-over-border-into-ukraine/2014/07/27/f9190158-159d-11e4-9e3b-7f2f110c6265_story.html.
164. Dovbenko M. "International Legal Classification of the Russian Federation's Actions in the East of Ukraine as an Act of Aggression." Žiūrėta 2016 04 24. <http://bintel.com.ua/en/article/ocinka/>.
165. Ellis, Ralph ir Nick Paton Walsh. "Ukraine issues arrest warrant for ousted President Viktor Yanukovich." Žiūrėta 2016 04 24. <http://edition.cnn.com/2014/02/24/world/europe/ukraine-politics/index.html>.
166. ELTA, BNS ir lrytas.lt. "Kryme paleista Vyriausybė ir paskelbtas referendumas." Žiūrėta 2016 04 24. <http://pasaulis.lrytas.lt/ivykiai/kryme-paleista-vyriausybe-ir-paskelbtas-referendumas.htm>.

167. ELTA, BNS. "Rusų kariai įžengė į Ukrainos karines bazes." Žiūrėta 2016 04 24. <http://www.delfi.lt/news/daily/world/rusu-kariai-izenge-i-ukrainos-karines-bazes.d?id=64343022>.
168. Embassy of Ukraine in the United States of America. "On Violations of Ukraine's Laws in Force and of Ukrainian-Russian Agreements by Military Units of the Black Sea Fleet of the Russian Federation in the Territory of Ukraine." Žiūrėta 2016 04 24. <http://mfa.gov.ua/en/news-feeds/foreign-offices-news/18617-shhodo-porusheny-chinnogo-zakonodavstva-ukrajinita-ukrajinsyko-rosijsykih-ugod-vijsykovimi-formuvannyami-chf-rfna-teritoriji-ukrajini>.
169. Felstead, Peter. "OSCE Inspectors Find Evidence of Presence of Russian SPETSNAZ Commandos Guarding Crimea Border." Žiūrėta 2016 04 24. <http://www.matthewaid.com/post/79577606329/osce-inspectors-find-evidence-of-presence-of>.
170. Ferencz, B. Benjamin. "Illegal Use of Force as Crime Against Humanity." Žiūrėta 2016 04 24. <http://www.wfm-igp.org/content/illegal-armed-force-crime-against-humanity-benjamin-b-ferencz>.
171. Fildes, Jonathan. "Stuxnet worm 'targeted high-value Iranian assets'." Žiūrėta 2016 04 24. <http://www.bbc.com/news/technology-11388018>.
172. Finnin, Rory ir Thomas D. Grant. "Don't call it a civil war – Ukraine's conflict is an act of Russian aggression." Žiūrėta 2016 04 24. <http://theconversation.com/dont-call-it-a-civil-war-ukraines-conflict-is-an-act-of-russian-aggression-46280>.
173. Foreign & Commonwealth Office. "Oral statement to Parliament: UK's response to the situation in Ukraine." Žiūrėta 2016 04 24. <https://www.gov.uk/government/speeches/uks-response-to-the-situation-in-ukraine>.
174. Fox News. "US: Separatists in eastern Ukraine have weapons, military equipment from Russia." Žiūrėta 2016 04 24. <http://www.foxnews.com/world/2014/06/13/ukrainian-interior-minister-says-government-troops-clash-with-separatists-in.html>.
175. French, Duncan, ir Tim Stephens. "ILA Study Group on Due Diligence in International Law First Report" Žiūrėta 2016 04 24. http://www.ila-hq.org/en/committees/study_groups.cfm/cid/1045.
176. Gudyma, Iryna. "Latest from OSCE Special Monitoring Mission (SMM) to Ukraine based on information received as of 19:30 (Kyiv time), 2 August 2015." Žiūrėta 2016 04 24. <http://www.osce.org/ukraine-smm/175736>.

177. Hajdin, Nikola. "Understanding Aggression: Legal Status and Individual Criminal Responsibility Before the 2010 Kampala Conference." Žiūrēta 2016 04 24. http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2690750.
178. Heintz, Jim. "Ukraine: Russian Tank Column Enters Southeast." Žiūrēta 2016 04 24. <http://wayback.archive.org/web/20140825144115/http://abcnews.go.com/International/wireStory/ukraine-plans-billion-boost-defense-spending-25102664>.
179. Heller, Kevin Jon. "The Absence of Practice Supporting the "Unwilling or Unable" Test." Žiūrēta 2016 04 24. <http://opiniojuris.org/2015/02/17/unable-unwilling-test-unstoppable-scholarly-imagination/>.
180. ICC Press Release. "ICC welcomes Palestine as a new State Party." Žiūrēta 2016 04 24. https://www.icc-cpi.int/en_menus/icc/press%20and%20media/press%20releases/Pages/pr1103.aspx.
181. Jackson, Robert H. "Opening Statement before the International Military Tribunal." Žiūrēta 2016 04 24. <https://www.roberthjackson.org/speech-and-writing/opening-statement-before-the-international-military-tribunal/>.
182. Kanade, Mihir. "Article 2(4) of the UN Charter: Alive and Well." Žiūrēta 2016 04 24. http://www.monitor.upeace.org/archive.cfm?id_article=632.
183. Kaplan, Rebecca. "Obama: Differences with Netanyahu are not personality clashes." Žiūrēta 2016 04 24. <http://www.cbsnews.com/news/obama-differences-with-israel-not-a-personality-issue/>.
184. Karmanau, Yuras ir Vladimir Isachenkov. "Vladimir Putin admits for first time Russian troops took over Crimea, refuses to rule out intervention in Donetsk." Žiūrēta 2016 04 24. <http://news.nationalpost.com/news/world/vladimir-putin-admits-for-first-time-russian-troops-took-over-crimea-refuses-to-rule-out-intervention-in-donetsk>.
185. Kaul, Hans-Peter. "Is it possible to prevent or punish future aggressive war-making?." Žiūrēta 2016 04 24. <http://www.peacepalacelibrary.nl/plinklet/index.php?sid=related&ppn=335996302>.
186. Kreß, Claus. "The Fine Line Between Collective Self-Defense and Intervention by Invitation: Reflections on the Use of Force against 'IS' in Syria." Žiūrēta 2016 04 24. <https://www.justsecurity.org/20118/clauss-krebs-force-isil-syria/>.
187. Lally, Kathy, William Booth ir Will Englund. "Russian forces seize Crimea; Ukraine's interim president decries 'aggression'." Žiūrēta 2016 04 24. https://www.washingtonpost.com/world/a-deeply-concerned-obama-warns-russia-against-action-in-crimea/2014/03/01/c56ca34c-a111-11e3-a050-dc3322a94fa7_story.html.

188. Lee, Dave. "Red October' cyber-attack found by Russian researchers." Žiūrėta 2016 04 24. <http://www.bbc.com/news/technology-21013087>.
189. Lukšas, Aras. "Nepuolimo sutartis su Maskva: pergalė ar pralaimėjimas?." Žiūrėta 2016 04 24. <http://lzinios.lt/lzinios/Istorija/nepuolimo-sutartis-su-maskva-pergale-ar-pralaimejimas/23401>.
190. Marquardt, Alexander. "Armed Men Seize 2 Airports in Ukraine's Crimea Region." Žiūrėta 2016 04 24. <http://abcnews.go.com/International/armed-men-seize-airports-ukraines-crimea-region/story?id=22713602>.
191. Mary Ellen O'Connell, "Ukraine Insta-Symposium: Ukraine Under International Law," žiūrėta 2016 04 24, <http://opiniojuris.org/2014/03/07/ukraine-insta-symposium-ukraine-international-law/>.
192. Mearsheimer, John J. "Why the Ukraine Crisis Is the West's Fault." Žiūrėta 2016 04 24. <https://www.foreignaffairs.com/articles/russia-fsu/2014-08-18/why-ukraine-crisis-west-s-fault>.
193. Mnogovbloge.com. "Russian media published a list of the military units of the Army of Russian Federation, who are fighting in Donbass." Žiūrėta 2016 04 24. <http://www.mnogovbloge.com/?p=6741&lang=en>.
194. Morello, Carol ir Will Englund. "Russian forces storm one of the last Ukrainian military outposts in Crimea." Žiūrėta 2016 04 24. https://www.washingtonpost.com/world/monitors-set-to-deploy-to-ukraine-to-try-to-contain-crisis/2014/03/22/742e4898-b1a4-11e3-a49e-76adc9210f19_story.html.
195. News Wires. "NATO: Russian 'aggression' in Ukraine must be countered." Žiūrėta 2016 04 24. <http://www.france24.com/en/20150624-nato-russian-aggression-ukraine-must-be-countered>.
196. Nicks, Denver. "Russian Artillery Units Are Firing at Ukrainian Soldiers, NATO Says." Žiūrėta 2016 04 24. <http://time.com/3160900/nato-russia-artillery-ukraine/>.
197. Oltsik, Jon. "Russian Cyber Attack on Georgia: Lessons Learned?" Žiūrėta 2016 04 24. <http://www.networkworld.com/article/2236816/cisco-subnet/russian-cyber-attack-on-georgia---lessons-learned-.html>.
198. OSCE. "Developing situation in Crimea alarming, says OSCE High Commissioner on National Minorities." Žiūrėta 2016 04 24. <http://www.osce.org/hcnm/116180>.
199. Polityuk, Pavel ir Elizabeth Piper. "Ukraine says has "compelling evidence" Russian crew shot down Malaysian plane." Žiūrėta 2016 04 24. <https://web.archive.org/web/20140719125225/http://www.reuters.com/article/2014/07/19/us-ukraine-crisis-intelligence-idUSKBN0FO0GD20140719>.

200. "Population of Crimea." Žiūrėta 2016 04 24. <http://www.crimeahistory.org/population-of-crimea/>.
201. Respublika.lt. "Ukraina konsultacijoms išskvietė Rusijos pasiuntinį (papildyta)." Žiūrėta 2016 04 24. http://www.respublika.lt/lt/naujienos/pasaulis/pasaulio_politika/ukraina_konsultacijoms_iskviete_rusijos_pasiuntini_papildyta/,print.1.
202. RFE/RL's Ukrainian Service. "Separatists Declare 'People's Republic' In Ukraine's Luhansk." Žiūrėta 2016 04 24. <http://www.rferl.org/media/video/separatists-declare-luhansk-peoples-republic/25364894.html>.
203. Ropcke, Von Julian. "How Russia finances the Ukrainian rebel territories." Žiūrėta 2016 04 24. <http://www.bild.de/politik/ausland/ukraine-konflikt/russia-finances-donbass-44151166.bild.html>.
204. RT. "Donetsk activists proclaim region's independence from Ukraine." Žiūrėta 2016 04 24. <https://www.rt.com/news/donetsk-republic-protestukraine-841/>.
205. RT. "Russian soldiers captured in Ukraine say they 'were lost' in Kiev-released video." Žiūrėta 2016 04 24. <https://www.rt.com/news/182812-russian-soldiers-detained-border/>.
206. Schaack, Van Beth. "The Aggression Amendments: Points of Consensus and Dissension." Žiūrėta 2016 04 24. <http://digitalcommons.law.scu.edu/facpubs/170/>.
207. Schmitt, N. Michael. "In Defense of Due Diligence in Cyberspace." Žiūrėta 2016 04 24. <http://www.yalelawjournal.org/forum/in-defense-of-due-diligence-in-cyberspace>.
208. Shamanska, Anna. "Former Commander Of Pro-Russian Separatists Says He Executed People Based On Stalin-Era Laws." Žiūrėta 2016 04 24. <http://www.rferl.org/content/ukraine-girkin-strelkov-executions-stalin-era/27497491.html>.
209. Shevchenko, Vitaly. "'Little green men' or 'Russian invaders'?" Žiūrėta 2016 04 24. <http://www.bbc.com/news/world-europe-26532154>.
210. Sky News. "Ukraine: Russian Troops 'Fighting With Rebels'." Žiūrėta 2016 04 24. <http://news.sky.com/story/1326116/ukraine-russian-troops-fighting-with-rebels>.
211. Snowiss, Mark. "Ex-Ukrainian Spy Chief: Russian Camps Spreading Chaos." Žiūrėta 2016 04 24. <http://m.voanews.com/a/ex-ukrainian-spy-chief-russian-camps-spreading-chaos/2877981.html>.
212. Sengupta, Somini. "Russia Vetoes U.N. Resolution on Crimea." Žiūrėta 2016 04 24. http://www.nytimes.com/2014/03/16/world/europe/russia-vetoes-un-resolution-on-crimea.html?_r=0.

213. Somin, Ilya. "Russian government agency reveals fraudulent nature of the Crimean referendum results." Žiūrėta 2016 04 24. <https://www.washingtonpost.com/news/volokh-conspiracy/wp/2014/05/06/russian-government-agency-reveals-fraudulent-nature-of-the-crimean-referendum-results/>.
214. Speech by President of the Russian Federation Vladimir Putin on 18 March 2014. Žiūrėta 2016 04 24 <http://en.kremlin.ru/events/president/news/20603>.
215. Synovitz, Ron. "Russian Forces In Crimea: Who Are They And Where Did They Come From?." Žiūrėta 2016 04 24. <http://www.rferl.org/content/russian-forces-in-crimea--who-are-they-and-where-did-they-come-from/25285238.html>.
216. Šličytė, Zita. "Lietuvos laisvės armijos dokumentų ir veiksmų teisinis įvertinimas." Žiūrėta 2016 04 24. <http://www.kovo11.lt/straipsnis21.htm>.
217. The Associated Press. "Ukraine says Russian marines ring coast guard base." Žiūrėta 2016 04 24. <http://globalnews.ca/news/1178730/ukraine-border-guard-says-base-surrounded-by-russian-marines/>.
218. Thomson Reuters. "Ukraine tensions mount in pro-Russian Crimea." Žiūrėta 2016 04 24. <http://www.cbc.ca/news/world/ukraine-tensions-mount-in-pro-russian-crimea-1.2550257>.
219. Tsvetkova, Maria ir Andrew Osborn. "Russia's Putin lashes Turkey, says Russian forces were in Ukraine." Žiūrėta 2016 04 24. <http://uk.reuters.com/article/uk-russia-putin-idUKKBN0U01KP20151217>.
220. Tsymbaliuk, Roman. "Question to Putin." Žiūrėta 2016 04 24. <http://www.unian.info/politics/1217479-question-to-putin.html>.
221. Uatoday.tv/. "40,000 combined Russian-separatist fighters are deployed in Donbas." Žiūrėta 2016 04 24. <http://uatoday.tv/politics/40-000-combined-separatist-forces-face-off-against-ukraine-army-in-donbas-572011.html>.
222. Ukrinform. "Terrorists for Ukraine train in Rostov-on-Don, Parubiy says." Žiūrėta 2016 04 24. <http://www.ukrinform.net/rubric-politics/1665559-terrorists-for-ukraine-trained-in-rostov-on-don-parubiy-says-321765.html>.
223. United Nations Treaty Collection. "Status as at: 02-05-2016 05:02:23 EDT." Žiūrėta 2016 05 02, https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=I-1&chapter=1&lang=en.
224. Walker, Shaun. "Ousted Ukrainian leader Viktor Yanukovich reported to be in Russia." Žiūrėta 2016 04 24. <http://www.theguardian.com/world/2014/feb/27/viktor-yanukovich-russia-ukrainian-president-moscow>.

225. Walker, Shaun. "Ukraine MPs appoint interim president as Yanukovich allies dismissed." Žiūrėta 2016 04 24. <http://www.theguardian.com/world/2014/feb/23/ukraine-crisis-interim-president-turchynov-yanukovich-tymoshenko>.
226. Walker, Shaun. "Viktor Yanukovich boasted of Ukraine corruption, says Mikheil Saakashvili." Žiūrėta 2016 04 24. <http://www.theguardian.com/world/2014/feb/25/viktor-yanukovich-ukraine-corruption-mikheil-saakashvili>.
227. Weaver, Matthew ir Haroon Siddique. "Brussels: Islamic State launches attacks on airport and station – as it happened." Žiūrėta 2016 04 24. <http://www.theguardian.com/world/live/2016/mar/22/brussels-airport-explosions-live-updates>.
228. Williams, J. Carol. "As pro-Russia revolt founders in Ukraine, invasion fears rise." Žiūrėta 2016 04 24. <http://www.latimes.com/world/europe/la-fg-ukraine-russia-invasion-fears-20140806-story.html>.
229. Withnall, Adam. "Crimeans overwhelmingly vote to leave Ukraine and join Russia in contentious referendum." Žiūrėta 2016 04 24. <http://www.independent.co.uk/news/world/europe/crimea-referendum-how-why-and-where-next-for-soon-to-be-divided-ukraine-9195310.html>.
230. Žalimas, Dainius. "SSRS agresija prieš Lietuvos Respubliką 1991 metų sausį: tarptautiniai teisiniai aspektai (II)." Žiūrėta 2016 04 24. <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2010-01-12-dainius-zalimas-ssrs-agresija-pries-lietuvos-respublika-1991-metu-sausi-tarptautiniai-teisiniai-aspektai-ii/38236>.
231. Žukauskaitė, Lina. "Tarptautinės teisės ekspertas Marttis Koskenniemi: „Islamo valstybė“ nėra valstybė." Žiūrėta 2016 04 24. <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2015-12-28-tarptautines-teises-ekspertas-marttis-koskenniemi-islamo-valstybe-nera-valstybe/138930>.

ANOTACIJA LIETUVIŲ IR ANGLŲ KALBOMIS

Magistro baigiamajame darbe analizuojamas 2010 m. Kampalos peržiūros konferencijoje priimto agresijos nusikaltimo apibrėžimo gebėjimas prisitaikyti prie šiuolaikinių grėsmių, kylančių valstybių saugumui, bei ieškoma atsakymo į klausimą, ar Rusijos veiksmai, atliekami Ukrainos teritorijoje, užtrauktų atsakingiems asmenims individualią baudžiamąją atsakomybę už agresijos nusikaltimą. Gautos išvados patvirtino, kad asmenys, atsakingi už nevalstybinių subjektų atliekamus neteisėtus jėgos panaudojimus, nebus patraukiami tarptautinėn baudžiamojon atsakomybėn už agresijos nusikaltimą, todėl siūlytina keisti apibrėžimą. Tyrimo metu prieita prie išvados, kad agresijos akto apibrėžimas apima ne tik tradicines kinetines atakas, bet ir naujas jėgos panaudojimo formas, pavyzdžiui, kibernetines atakas, sukeliančias didelę fiziškai išmatuojamą žalą. Galiausiai, įvykių Ukrainoje analizė patvirtino, kad Rusijos atlikti veiksmai – agresijos aktas, už kurį atsakingiems asmenims kiltų individuali tarptautinė baudžiamoji atsakomybė.

Reikšminiai žodžiai: agresijos aktas, agresijos nusikaltimas, kibernetinės atakos, Krymo okupacija, Rusijos karinės pajėgos.

In 2010 in Kampala, the States Parties to the ICC finally adopted the definition of the crime of aggression. This definition is indisputably significant achievement reached by the international community, however the definition raised some interesting questions as well. Therefore this master thesis analyzes the ability of the definition to deal with contemporary threats to the security of the states. Moreover the author is looking for the answer whether Russian actions in the territory of Ukraine should be considered as the act of aggression, which might incur the individual criminal responsibility for the crime of aggression. The scientific research has led to the findings that illegal use of force, which is committed by non-state actors, is not covered by the newly defined crime of aggression, therefore author proposes to change the definition. The research proves that defined act of aggression covers not only traditional kinetic use of force, but new forms of the use of force as well: for example, cyber attacks which cause huge physical damage are covered by Article 8 *bis* of the ICC Statute. Finally, author acknowledges that the actions of the Russian Federation committed in the territory of Ukraine should be considered as the crime of aggression, for which the responsible leaders of the Federation should be prosecuted.

Keywords: act of aggression, crime of aggression, cyber attacks, occupation of Crimea, Russian troops.

SANTRAUKA LIETUVIŲ KALBA

Agresijos nusikaltimo analizė šiuolaikinių jėgos panaudojimų kontekste

Nors jėgos panaudojimas tarptautiniuose santykiuose ir yra uždraustas, o Romos Statute įtvirtinta, kad agresijos nusikaltimas patenka į TBT jurisdikciją, tačiau asmenys, atsakingi už neteisėtą jėgos panaudojimą, vis dar negali būti patraukti tarptautinèn baudžiamojon atsakomybèn, nes agresijos nusikaltimo apibrėžimas buvo priimtas tik 2010 m. Kampaloje vykusios TBT Statuto peržiūros konferencijos metu ir iki šiol nėra įsigaliojęs. Žinoma, apibrėžimo priėmimas yra didelis žingsnis visuotinio saugumo link, tačiau jo priėmimas iškėlė ir klausimus, ar apibrėžimas yra tinkamai suformuluotas ir pritaikytas atremti šiuolaikines grėsmes, kylančias valstybių saugumui. Atsižvelgiant į tai, magistrinio darbo autorė siekė pateikti agresijos nusikaltimo apibrėžimo įvertinimą, atsižvelgiant į naujas jėgos panaudojimo formas. Autorė taip pat iškėlė tikslą pateikti Rusijos veiksmų, atliekamų Ukrainos teritorijoje, analizę naujojo agresijos nusikaltimo kontekste.

Siekiant įgyvendinti išsikeltus tikslus, darbe vadovaujamas uždaviniiais, kurie atsispindi baigiamojo darbo struktūroje. Pirmajame skyriuje, siekiant suvokti agresijos nusikaltimo įtvirtinimo tarptautiniame lygmenyje reikšmę, pateikiamas susistemintas agresijos sampratos vystymosi procesas. Antrajame skyriuje, siekiant įvertinti agresijos nusikaltimo apibrėžimo pritaikomumą įvairiems neteisėtiems jėgos panaudojimo atvejams, visų pirma tyrinėjami agresijos akto požymiai, o vėliau analizuojami agresijos nusikaltimo įgyvendinimo būdai bei sąlygos, kurios turi būti patenkintos, kad tam tikri asmenys galėtų būti patraukti tarptautinèn baudžiamojon atsakomybèn už agresijos nusikaltimą. Trečiajame skyriuje dėmesys skiriamas Rusijos-Ukrainos konfliktui ir ieškoma atsakymo į klausimą, ar Rusijos veiksmai – agresijos aktas, kuris galėtų už šiuos veiksmus atsakingiems asmenims užtraukti individualią baudžiamąją atsakomybę.

Atlikus tyrimą, iš dalies pasitvirtino ginamasis teiginys, kad įsigaliojęs agresijos nusikaltimo apibrėžimas neužtikrins efektyvaus persekiojimo už atliktus neteisėtus jėgos panaudojimo atvejus. Ši išvada padaryta išanalizavus, kad TBT galės įgyvendinti jurisdikciją tik dėl tų agresijos aktų, kurie bus įgyvendinti valstybės, taip iš TBT jurisdikcijos ribų pašalinant nevalstybinių subjektų atliekamus neteisėtus jėgos panaudojimo atvejus. Norint panaikinti šį agresijos nusikaltimo apibrėžimo trūkumą, siūloma keisti apibrėžimą, į jo taikymo apimtį įtraukiant ir nevalstybinius subjektus. Ginamojo teiginio dalis, kad agresijos nusikaltimo apibrėžimas neapima naujų jėgos panaudojimo formų yra paneigta, patvirtinus, kad visgi Kampalos pakeitimuose įtvirtintas bendrasis apibrėžimas apimtų ir kibernetines atakas,

sukeliančias didelę fizinę žalą. Išanalizavus Rusijos-Ukrainos konfliktą, padaryta išvada, kad Rusija tiek Kryme, tiek rytų Ukrainoje įgyvendino agresijos aktus, kurie savo pobūdžiu, sunkumu ir mastu yra akivaizdžiai pažeidžiantys JT Chartiją. Taigi agresijos nusikaltimo apibrėžimas apimtų Rusijos veiksmus, o vadovaujančias pozicijas užimantiems asmenims būtų užtraukta individuali baudžiamoji atsakomybė, jeigu TBT pavyktų įrodyti, kad tie asmenys planavo, rengė, inicijavo ar įvykdė nors vieną iš valstybei priskirtų agresijos aktų.

SANTRAUKA ANGLŲ KALBA

Analysis of the Crime of Aggression in the Context of Contemporary Use of Force

According to Article 2(4) of the Charter of United Nations, states has the obligation to refrain from the threat or use of force in international relations. Moreover Article 5 of the ICC Statute lists the crime of aggression among three other international crimes over which ICC shall exercise jurisdiction. However international community still cannot prosecute individuals for the crime of aggression. The definition for the crime of aggression was adopted only in 2010 in Kampala. These Kampala amendments should be ratified or accepted by 30 member states of ICC, and the last decision for exercising jurisdiction over this crime will be taken only after the beginning of 2017. Notwithstanding that the criminalization of the crime of aggression will not stop the war, it will finally entrench the possibility to prosecute for the illegal use of force. The adaptation of the definition raised questions such as whether this definition is capable to deal with contemporary threats to the security of the states. Therefore the author of master thesis seeks to submit the evaluation of the crime of aggression with respect to the new forms of the use of force. Another aim of the thesis is to answer the question whether the actions of the Russian Federation in the territory of Ukraine should be considered as the act of aggression, which might incur the individual criminal responsibility for the crime of aggression.

One of the main features on which the success of the research project depends is the structure, therefore this master theses is divided into three chapters. The first chapter shows the efforts which were made by international community to outlaw war and punish the crime of aggression. Second chapter is divided into two parts: the first one deals with the requirements which need to be met in order to constitute that an act of aggression occurred, the second part discusses which elements should be satisfied in order to establish an international criminal responsibility for the crime of aggression. The last chapter pays attention to the Russian-Ukrainian conflict and analyses whether the actions of the Russian Federation in the territory of Ukraine should be considered as the act of aggression.

The conclusions of this legal research partly confirm the statement that the definition of the crime of aggression will not ensure the effective prosecution for the illegal use of force. This conclusion is based on findings that the definition covers only the use of force committed by states, when the illegal use of force by non-state actors (which may cause even bigger consequences) is excluded from the definition. In order to ensure the effective prosecution, the author proposes to change the definition to the one which covers illegal use of force committed by non-state actors. On the other hand, the statement that the definition of the crime of

aggression does not cover new forms of the use of force is denied. Author concludes that the main weight should be given to the consequences of the attack and the definition is constructed to cover not only illegal use of force committed using traditional kinetic weapons, but other types of weapons as well. For example, cyber attacks which cause huge physical damage are covered by Article 8 *bis* of the ICC Statute. Lastly, after the evaluation of the Russian actions (such as invasion by the troops, blockades of the ports, Russian soldiers fighting in the territory of Ukraine) author asserts that the actions of the Russian Federation committed in the territory of Ukraine should be considered as the crime of aggression, for which the responsible leaders of the Federation should be prosecuted.

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

2016-05-05

Vilnius

Aš, Mykolo Romerio universiteto (toliau – Universitetas), Tarptautinės ir Europos Sąjungos instituto, Tarptautinės teisės magistrantūros studijų programos studentė Rūta Sereikaitė, patvirtinu, kad šis magistro baigiamasis darbas tema „Agresijos nusikaltimo analizė šiuolaikinių jėgos panaudojimų kontekste“:

1. Yra atliktas savarankiškai ir sąžiningai;
2. Nebuvo pristatytas ir gintas kitoje mokslo įstaigoje Lietuvoje ar užsienyje;
3. Yra parašytas remiantis akademinio rašymo principais ir susipažinus su rašto darbų metodiniais nurodymais.

Man žinoma, kad už sąžiningos konkurencijos principo pažeidimą – plagijavimą studentas gali būti šalinamas iš Universiteto kaip už akademinės etikos pažeidimą.

Rūta Sereikaitė